

FARKLI TOPLULUKLARDA KADIN OLMAK EĞİTİME VE ÇALIŞMAYA BAKIŞ

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY

IKSAD
Publishing House

FARKLI TOPLULUKLARDA KADIN OLMAK
EĞİTİME VE ÇALIŞMAYA BAKIŞ

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10456954>

Copyright © 2023 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: 978-625-367-605-6

Cover Design: İbrahim KAYA

December / 2023

Ankara / Türkiye

Size= 14,8x21 cm

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile; Düzce’de yaşayan Muhacir, Gürcü, Manav, Laz, Çerkez, Arnavut gibi kendilerini kendi ifadeleriyle farklı milletlerden tanımlayan kadın ve erkeklerle görüşülerek, ailede kadın-erkek görev dağılımları, ailede kız-erkek çocuk için eğitim tercihleri, kız ve erkek çocuklarıyla ilişkileri, beklenti ve davranış farklılıkları, kadının eğitim ve iş yaşamına katılmasıyla ilgili bakış açıları, bununla birlikte değişen rolleri ele alınmıştır.

Bu amaçla, Düzce’nin merkez mahalle ve köylerinde çoğunluğu kadın olmak üzere ulaşılan her topluluktan toplam 135 kişiyle görüşmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada zaman zaman yer alan “millet” kavramı, tamamen görüşme yapılan kaynak kişilerin ifadelerine sadık kalınarak “topluluk” anlamında kullanılmıştır. Her görüşmede kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuş ve onların betimlemeleri esas alınmıştır.

Alıntılarda görüşme yapılan kişilerin istekleri dikkate alınarak isim vermekten ya da kişileri tarif edecek herhangi bir betimlemeden kaçınılmıştır. İsmi bu nedenle veremediğim araştırmamın kadın-erkek tüm katılımcılarına gönül dolusu teşekkür ediyor, selam ve saygılarımı sunuyorum.

İyi ki onları tanıdım.

İşte deneyimleri motif motif kadınlar, aileler ve değişimler...

Onları daha iyi anlamaya fırsat sağlaması dileğiyle...

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY

Anneanneme,

Sesinde sevgi coşardı pamuk yürekli kadının
Her telaşında bir sevinç
Her hizmetinde bir mutluluk...
Yorgun gözlerinde enerji kıpırdar
Bitkin bedeni tükenmeyi umursamaz...

Güneşi uyandırırdı her sabah
Uykusuz...
Hiç demezdi bu sefer de “ben!”, “bana!” diye
Her acıda daha olgunlaştı
Daha büyüdü yüreği, yetemedi yerine...
Bir dili büyümedi!
Bir kadındı, ana yüreği...

İnciteceğinden haberi vardı
Öğüt vermenin.
Vermedi...
“Olsun” dedi, affetti!
“Derdi var” dedi, “kimbilir neye sıkıldı?”
Kızmadı!
Kırmadı kimseyi!

Gitti...
Geriye bir büyük ders kaldı hatıra!
Erişilmez bir olgunluk...
Bir de onuru kaldı O’nu tanımanın
Ve tadı
Onunla yaşamının...

22.08.2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	5
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
BULGULAR VE YORUMLAR	10
DADAŞLAR (ERZURUMLULAR)	32
GÜRCÜLER	35
KARADENİZLİLER (ORDULULAR-TRABZONLULAR)	42
KARADENİZLİLER (GİRESUNLULAR).....	46
KIRIM TÜRKLERİ (TATARLAR).....	50
KÜRTLER	54
LAZLAR.....	58
MAKEDONYA GÖÇMENLERİ.....	61
MANAVLAR.....	64
ROMANLAR.....	70
SELANİK GÖÇMENLERİ.....	73
SİVASLILAR	75
SONUÇLAR ve TARTIŞMA	81
KAYNAKÇA.....	83

GİRİŞ

Dünyaya sadece kendisi olarak gelen insan, doğduğu andan itibaren onun kim olacağını belirleyen müdahalelerle karşılaşmaktadır. Kundağının ya da giysisinin renginden adına, eşyalarından oyuncaklarına, alkışlanan davranışlarından kendisinden beklentilere kadar her şey onu şekillendirmektedir. Esasında herkes tüm yasal haklarıyla anayasaya göre eşittir. Ancak toplumsal yapının kuşatmasıyla bambaşka fırsat ve engellerle karşılaşmakta ve aslında olmadıkları başka kişilere dönüşebilmektedir.

Kadınlar ve erkekler arasında cinsiyet davranışları farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar sadece biyolojik, fizyolojik veya psikolojik kaynaklı değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojiktir. Zira yapısal farklılaşmalar olarak ifade edilen bazı hususlar, öğrenilmiştir. Davranışlardaki farklılaşmalar, cinsiyet özellikleri ile birlikte cinsiyete yönelik kültür tarafından ön görülen kalıp yargıların ve rollerin öğrenilmesine de bağlıdır. Çünkü çoğu zaman kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin kültür içerisinde tanımlanmış, öngörülmuş bir yeri bulunmaktadır (Ersoy, 2009). Toplumun ürettiği kültürel algılar, bireylerin davranışlarını, neler yapıp yapamayacaklarına ilişkin düşünce ve inançlarını etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet algısı dünyanın her yerinde kadınların çeşitli haklara sahip olmasında ya da bu hakları kullanmasında engelleyici ya da eşitliği çoğunlukla kadın aleyhine bozucu olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet, toplumun bireye yüklediği roller, görev ve sorumluluklar ile bireyi nasıl algıladığı ve bireyden beklentileriyle ilgili bir kavramdır; kültürel arka plandan beslenmektedir (Üner, 2008). Biyolojik cinsiyetin aksine doğuştan getirdiklerimizle ilgili değildir. Toplumun bizi sürükledikleridir. Bu anlayış ataerkil toplumda erkeği erk sahibi yaparken kadının çoğunlukla “ikincil” olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Ülkeden ülkeye, yöreden yöreye ya da toplumsal, kamusal, özel alanlarda değişen derecelerde olsa da kadınlar emeğiyle, kimliğiyle, yeteneğiyle görünmezleşebilmektedir. Kadından kendisine yakıştırılan meslekleri icra etmesi beklentisiyle karşımıza çıkan cinsiyetçi işbölümünden evindeki özel hayatına, aile bakımına ayrılan zamana kadar her alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karşılaşmaktadır. Bu eşitsizlik eğitimden faydalanma oranlarından meslek seçimine, kendi değeriyle ilgili algısından kadın temsili ve liderliğine kadar her konuda kadın/erkek varlığını etkilemektedir.

Türkiye nüfusunun %49,89’ünü oluşturan kadınların okuma yazma bilmeyenlerde erkeklerin beş katından fazla olduğu; okullaşma oranlarında kadınların erkeklere göre geride kaldığı; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yer alan kadın milletvekili oranının ancak % 19,83’e çıkabildiği (KSGM, 2023) bilinmektedir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF, 2022) Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre küresel anlamda cinsiyet eşitsizliği %68,1 oranında gerçekleşmiştir. Aynı raporda küresel ekonomik ve politik problemlere bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinde gerilemeler olduğu belirtilmektedir. OECD (2018) toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece insani haklar açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik kalkınma açısından da gerekli görmektedir. Türkiye, Dünya Ekonomik Forumu (WEF, 2022) raporunda ülkeler sıralamasında 124.; politik güçlendirme kategorisinde 112.; sağlık ve hayatta kalma kategorisinde 99.; ekonomik katılım ve fırsat kategorisinde 124. sıradadır. Dünya Ekonomik Forumu raporlarındaki durumumuzun nedeni kadının istihdama katılımdaki zayıflığına bağlı olabilir (Ecevit, 2011). Kadınların istihdamında engeller yasalardan değil, kadın erkek eşitliğine inanmayan erkek egemen zihniyetten kaynaklanmaktadır. Bu zihniyet yasaların yaşama geçmesinin önünde de engel oluşturmaktadır. Kadınların eğitim, sağlık, istihdam, aile içi şiddet ve siyasette eksik temsil sorunlarının çözümü kadınların karar verici

konumda yer almaları ile mümkün olacaktır (Moroğlu, 2013). Öyle ise cevaplanması gereken sorulardan biri de Türkiye’de kadınların ne kadar karar verici olduğu olmalıdır.

ILO (2023) raporunda dünya genelinde çalışma çağındaki kadınların yüzde 15’i çalışmayı istediği ancak iş bulamadığı; erkeklerde ise bu oranın yüzde 10,5 olduğu ve cinsiyete dayalı açığın 20 yıl boyunca (2005-2022) hemen hemen hiç değişmediği ortaya konmaktadır. Aynı bilgi notuna göre ücretsiz bakım işi dahil olmak üzere kişisel ve ailesel sorumlulukların kadınları orantısız ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu faaliyetler onları istihdam edilmekten alıkoymakla kalmamakta, aynı zamanda aktif olarak iş aramalarını veya kısa sürede çalışabilir hale gelmelerini de önlemektedir. İşsiz sayılmak için bu kriterlerin karşılanması gerekmektedir; dolayısıyla işe ihtiyacı olan birçok kadın işsizlik rakamlarına dahil edilmemektedir. Belirli türden kırılğan işlerde kadınların oranı daha yüksektir. Örneğin, kadınların kendi hesabına çalışıyor olmaktan çok kendi hanelerine veya yakınlarının işletmelerine yardım ediyor durumda oldukları tahmin edilmektedir. ILO (2023b) Türkiye İş Kurumu’nun 2005 verilerine dayandırdığı grafiğinde Türkiye verilerine göre çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği verilerinin dünyada toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinde 71. sırada olduğumuzu; erkeklerin %71’ine karşın kadınların %32’sinin istihdama katıldığını; aile bakımı işlerine günlük olarak ayrılan zamanın kadınlarda 4 saat 35 dakika, erkeklerde 53 dakika olduğunu; kayıt dışı istihdamın erkeklerde %28, kadınlarda ise %44 olduğunu ortaya koymaktadır.

TÜİK (2023) Eylül ayı işgücü istatistiklerine göre işgücüne katılım oranı erkeklerde %71,1 iken kadınlarda %35,6’dır. İstihdam oranı sırasıyla %65,8 ve %31,2 iken işsizlik oranı erkeklerde %7,5’e karşılık kadınlarda %12,3’tür.

Tarımsal alanda çalışan kadınlarla ilgili araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Emek yoğun işlerin çoğunu yapan aile işçisi kadınların işletmelerdeki kararlara düşük düzeyde katıldıkları ve etkili olamadıkları (Hablemitoğlu, 1996; Mülayim, 1999; Görmüş, 2019) değerlendirilmektedir. Oysa kadınların bu tür işlerde günlük çalışma süreleri 7,5 saat ile 12 saat arasında değişmektedir (Soysal, 1998; Mülayim, 1999). Kısacası kırsal alanda kadınların işgücüne katılımları gerçek bir çalışma olarak kabul edilmemekte, kadının geleneksel rol ve görevleri gereğince yerine getirmesi zorunlu işler olarak değerlendirilmektedir (Gülçubuk vd.,2005; Görmüş, 2019). Tarımda kadın istihdamının en temel itici gücü %91,5 ile ücretsiz aile işçiliğidir, zira diğer ücretli ve yevmiyeli, kendi hesabına çalışan ve işveren oranları erkeklerde daha yüksek izlenmektedir (Görmüş, 2019) Tarımsal gelirin azalması sonucu erkeklerin tarım sektörünü giderek terk ettiği ve kadının ise tarımsal üretim faaliyetlerine katılım oranının arttığı tespit edilmiştir. Buna karşın kadının kendi emeği üzerinde söz sahibi ve karar verici olamadığı görülmüştür (Gülçubuk ve Yasan, 2009).

Kadınlar karar verme ve yönetme görevlerinde yeterince yer almamaktadır. Bu durum parlamentolarda milletvekili oranlarında, yerel seçimlerde, kamuda yönetici oranlarında, üniversitelerde yönetim kademelerinde görev alan kadın oranlarında da (Gültekin, 2011; Moroğlu, 2013; Ecevit, 2011) gözlenmektedir. Kadının emeği kadar kararları da önemlidir. Kadının neden karar vermede yeterli söz sahibi olmadığıнын nedenleri aile yapısı incelenerek ortaya konmalı ve çözümler üretilmelidir. Ülkelerin kalkınması ailenin gelişmesine, bu da ailede rollerin, karar verme ve sorumlulukların nasıl dağıldığına bağlıdır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile incelendiğinde yaşanmakta olan ve yaşanacak olan sorunları kestirmek ve doğru politika ve stratejiler, doğru eğitim programları oluşturmak mümkün olacaktır. Bu çalışma bu amaca yönelik uzun süreli ve kapsamlı bir dizi çalışmanın ürünüdür.

Araştırmanın amacı çok farklı topluluklardan insanların bir arada yaşadığı Düzce’de farklı topluluklarda kadın olmanın nasıl deneyimlendiğini, kadınların eğitim ve çalışma hayatı açısından hangi algılara sahip olduğunu, davranışlarını yönlendiren kültürel kodları ve yaşayan nesiller arasında bu algılarda değişimin varlığını ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada farklı topluluklarda kadın olmanın, eğitime ve çalışmaya bakışın gerçekçi ve bütüncül şekilde ortaya konması (Yıldırım ve Şimşek, 2000) hedeflendiğinden nitel araştırma kullanılmıştır.

Araştırma deseni fenomenolojidir. Olgubilim olarak da adlandırılan bu desen, bireyin belli bir olguyu deneyimlemesi sonucu oluşturduğu anlamlara odaklanmaktadır. Olgubilim bireylerin deneyimlerini, yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını incelemek; olanlar ile bireylerin bunları nasıl anladıkları arasındaki ilişkileri ortaya koymak; onların belirli bir olgunun özünü nasıl deneyimlediğini keşfetmek ve bireyler arasındaki ortak noktaları incelemek isteyen araştırmacılar için en uygun nitel araştırma desendir (Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022; s. 300). Burada kullanılan yorumlayıcı fenomenolojik analiz, genelleyici bulgular üretmek yerine, belirli bir kişinin belirli bir bağlamda belirli bir durumu nasıl anlamlandırdığına dair içgörüler sunmayı amaçlayan nitel bir araştırma yöntemidir (İlerisoy, 2023).

Araştırmanın katılımcıları Muhtarlar Derneği kanalıyla tipik durum örneklemesine uygun şekilde belirlenmiştir. Her topluluktan insanın en yoğun yaşadığı İl Merkezine bağlı köy ya da mahalleler araştırılmış, bu birimlerin muhtarları ile görüşülmüştür. Muhtarlardan alınan köyde yaşayan topluluğu en iyi tanıyan kişilerin bilgisiyle bu kişilere ve onların alt üst kuşaklarına ya da çevrelerine ulaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılar ve Görüşme Bilgisi

Görüşme Yapılan Topluluklar	Katılımcı Sayısı	Odak Grup Görüşmesi	Bireysel Görüşme
ABHAZLAR	6	1	1
ARNAVUTLAR	2	1	
BOŞNAKLAR	1		1
BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ (MUHACİRLER)	23	5	
ÇERKEZLER (ADİGELER)	5	2	
DADAŞLAR (ERZURUMLULAR)	1		1
GÜRCÜLER	23	4	4
KARADENİZLİLER (ORDULULAR-TRABZONLULAR)	8	1	
KARADENİZLİLER (GİRESUNLULAR)	8	2	
KIRIM TÜRKLERİ (TATARLAR)	6	1	
KÜRTLER	3	1	

Tablo 1. Katılımcılar ve Görüşme Bilgisi-Devam

LAZLAR	20	4	3
MAKEDONYA GÖÇMENLERİ	4	1	
MANAVLAR	10	2	
ROMANLAR	11	1	
SELANİK GÖÇMENLERİ	1		1
SİVASLILAR	3	1	
TOPLAM	135	27	11

Katılımcılar 17 farklı topluluktan toplam 135 kişidir.

Verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form, araştırmacı tarafından hazırlanmış ve dört uzman görüşü alınarak düzenlenmiştir. Formdaki soruların derinleşmesini sağlamak amacıyla sondaj sorularından da faydalanılmıştır.

Verilerin toplanması görüşme randevularının alınmasının ardından köyde ya da mahallede katılımcıların kendi ortamlarında yüz yüze gerçekleşmiş, yaklaşık bir yıl sürmüştür. Deşifre edilen bin sayfalık veri setinde her topluluğa ait farklı odak grup ve bireysel veriler birkaç hafta arayla tekrar okunarak yorumlayıcı bir analizle sunulmuştur. Veriler 27 odak grup ve 11 bireysel görüşme yoluyla toplanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde toplulukların görüşlerinden elde edilen bulgular alfabetik sırayla sunulmaktadır.

ABHAZLAR

Abhazlarla görüşmelerimiz Abhaz köyü olarak bilinen Derdin'de ve Düzce Merkez İlçe'de gerçekleşmiş, bir grup görüşmesi ve bir bireysel görüşme ile 6 kadından veri toplanmıştır.

Abhazlar, Düzce'de evlilik yaşının hem en yüksek olduğu hem de erken evliliğin görülebildiği topluluklardan biridir. "...köyden örnek vereyim. 58 yaşında evlendi, 2 çocuk dünyaya geldi. 63 yaşındayken Hakk'ın rahmetine kavuştu. Şimdi kadın çocuklarını büyütme uğraşılıyor. Cicim aile hayatı zaten geçiyor." sözlerinde anlatıldığı gibi çoğunlukla geç evlilikler aile saadetini yaşamayı ve çocuk-torun sahibi olmayı zorlaştırıcı görünmektedir. Evlilik yaşının değişkenliğinin sebebi evliliğe bakış açısı olabilir: "Evlilik çok önemli bir olay değil Abhazlarda." Daha çok sevdikleri ve mantıklı buldukları zaman evlenmektedirler. Başka bir sebeple evlilik "eskidendi, şimdi yok", "Eskiden büyükler kimi uygun görürse. Şimdi ...(kolaysa anlamında beden dili kullanılmakta, baş ve el hareketi yapılmaktadır) versinler" demektedirler. Erken evlilik de yakın geçmişte görülmüş "Benim annem 18 yaşında evlendi.", "Ben 19 yaşında gittim." Ancak şimdilerde evlenmek isteyenler "En az yirmiye dolduruyorlar." Abhazlar, evlilik yaşının gelmesi gibi bir baskıya maruz kalmamaktadırlar. "Özgürler. Baskı yapmazlar. 60 yaşında bile olsa çocuk gözüyle bakarlar bizde... büyüğü varsa hepten çocuktur. Büyüğü varsa küçüğü gidemez diye bir olay da yoktur. Varsa sevdiği gidebilir" diyen Abhazlar, bu özgürlüğü çocukluktan alışık oldukları kültüre "...bizde temelden örf adet buydu" diyerek atfetmektedirler.

Evlenme baskısıyla karşılaşmadan yapılan evlilikler "Evlendikten sonra sahiplenirler. Ölümüne giderler" sözünde anlatıldığı gibi ömürlüktür. Boşanma "Çok nadirdir". Anlaşamama durumunda "Hayatları orda biter. Çünkü geri dönüp gelirse evdeki halini önceki hali gibi yaşayamaz. O huzuru ve rahatlığı bulamaz. Evden baskı olmaz. Kendi rahatsız olur. Ben şimdi rahatça nereye istersem gidebiliyorum ama ona kısıtlama gelir. Bir yere yalnız gidemez. Başkası değil, kendini soyutlar" diyerek evliliğin bitirilmesinin kadının yaşamına getirdiği büyük geri dönülmez ve lehine olmayan farklılığı dile getirmektedirler.

Evlilik özellikle kadın için büyük bir değişim demektir. "Gelinlere ağır gelecek adetlerimiz var. Evin kızlarından daha çok ezilen, zahmet gören onlar. Şimdiki ortamda o kalktı da! Eşiyle beraber kaynanası ve kayınpederin yanına çıkamaz. Kayınpederle konuşulmaz. Gerçi kızlarımız da aynı şekildedir. Sirtını çevirip de dışarıya çıkmaz, geri geri çıkar. Onlar yatmadan yatamaz. Kayınpederle aynı yerde yaşadıkları için kayınpeder, kaynana yatmadan kendi odasına çekilemez. Sabah erkenden kalkacak. Şimdiki gibi sıcak su, güneş enerjisi nerde. Su ısıtacak. Kayınpederin eline abdest alırken su dökecek" sözleri kadının görevlerinin ve çalışma saatlerinin evlenince artmakta ve çok zorlaşmakta olduğunu göstermektedir. "Her zaman için kadının cefakâr olması gerekiyor. Her şeyden önce kadın idare edecek evi yani, gençsen de, yaşlıysan da eğer kadınsan ..." Erkekten beklentiler kadından beklentiler kadar çeşitli görülmemektedir. "Her zaman ondan (erkekten) bir şey

belemeyeceksin. O ne yapar? Maddi, yönden sana destek verir” ifadelerinde görüldüğü gibi kadının daha fazla duygusal yönden ve emeğiyle evi çekip çevirmesi, erkeğin ise daha çok maddi olanakları sağlaması beklenmektedir. “Kadın bekârken toplumda her şeyi paylaşır, evlendikten sonra öyle değil!”. Evde kadınla erkek arasında bir işbölümü vardır. “Herkes vazifesini bilir. Benim babam yemek yapmazdı ama hiç boş da oturmazdı. Evde yalnızsa toplardı” sözünden anlaşılacağı gibi erkekler geleneksel ev içi rolleri kadınlara teslim etmeyi doğru bulmakta, kadınlara nadiren yardım etseler de bunu kimseyle paylaşmamaktadırlar. “Erkekler dış işlerle ilgilenir. Genelde bütün ağırlık kadınların üstünde” ifadesinde olduğu gibi kadınlar gelir getiren bir işte çalışmasalar da işbölümünde kadınların payına büyük parça düşmektedir. Bu işler daha çok ev içi rollerle ilgilidir.

Kadınlar eğitim alsa da kararları daha çok erkekler almaktadır. “Sosyal haklarımız olsa da... eşim izin vermezse bir yere gidemem” Abhazlarda örf adetler belirleyici rol oynar. “En zoru yasası olmayan geleneklerimiz. Onun baskısı insana yeter... ağabeyim ne der, arkadaşım ne der, akrabam ne der?” Katı kuralcı ve evli kadını zorlayan gelenek evliliğe mesafeli kalmaya neden olabilmektedir. Bekâr bir Abhaz kadının “Abazaların kısmeti geç mi yazılmış, alakası yok, rahat olduğu için o rahatlığı bozmamak için (evlenmiyor). Rahatlık derken, başıboş ta değiller ama sorumluluklarını biliyorlar. Sorumluluk apayrı ama özgürlüğü daha çok benimsemişler Abaza kızları. Onun için diyorum ben, benimle konuşan, beni cezbeden birisi mutlaka çıkmıştır ama bu hayatım daha güzel” sözlerinde olduğu gibi.

Kadınlar daha fazla söz sahibi oldukları konuları “Yemek, eve alınacak eşyayı seçme, çocuk yetiştirme” olarak sıralamaktadırlar. Kayınvalide ve kayınpeder varsa söz hakkımız pek yok” diyerek büyüklerin sözünün yine evin kadınından önce dinlendiğini dile getirmektedirler. “Dışta (evin dışında) bir erkek işi olur (erkek yapar), onun dışında bizde kadın dinlenir. Herkes kendi kararını verir. Bizde baskı yoktur” diyen kadınlar, dışarıda yapılan işlerin erkeklere ait olduğunu ve evlerindeki kararların kendileri tarafından alınmasının özgürlük olduğunu kabullenmiş görünmektedirler.

Başta, “Köy yaşantısı, imkansızlık... şartlar eskiden böyle değildi” gibi sebeplerle okuyamadıklarını dile getirenlere “Süper zeka da olsam okutmazlardı” yorumuyla karşı çıkanlar olmaktadır hemen. Kadınlar “Okumaktan da vazgeçtim, bir meslek edinseydi insan” diyerek ekonomik özgürlüğün kadınlar için özlem oluşunu dile getirmektedirler. Kızlarına “çalış!” öğüdü ile birlikte “Şunu yapma, şunu yap diye kızıma bir şey söylemem. Ne söylerim? Ağar (ağır-sakin) ol kızım, hanım ol kızım, kırıcı olma kızım!” öğütlerini vermektedirler. Toplumda yaygın şekilde kabul edilen hanım hanımcık kadın olma beklentisi Abhazlarda da görülmektedir.

Kadının çalışmasına “Kayınpederi bilmem ama benim ailem çalıştırmazdı. 35 senedir İstanbul'dayım. Genç kızken dikiş dikiyordum, sonra unuttum. Eşim de öyle böyle kabul ederdi ama ailemin korkusundan istemezdi (dikiş dikmemi)” örneğindeki gibi kadının çalışmasına bir üst nesilde olumlu bakılmazken günümüzde bakış açısı “Ben gelinimin çalışmasını isterim” sözünde görüldüğü gibi değişime uğramaktadır. Bu değişime eğitim görüşlerindeki değişimin de olumlu katkısı olmaktadır. Kızların yeni nesilde “Ne kadar gidebilirse” okumaları kabul görmektedir.

Çocuklar kız ya da erkek oluşlarına göre daha değerli ya da değersiz değildir. Eşit kabul edilir. Çocuklarla ailede iletişimde geleneksel iletişim kalıpları sürdürülmektedir. Ebeveynler evlatlarını büyüklerinin yanında sevmemektedir: “Bizim adetler çok acayip şimdi kayınvalidemin yayında çocuğumu kucağıma alıp hiç sevmedim. Kendisi yok iken

severim, kucağıma alırım. Onun dışında öpme, kucaklama yok. Benim kayınvalidem de tam Abazacıydı, o kadar severdi adeti, Allah günahlarını affetsin”. Geleneklere bağlılık günümüz iletişim sınırlarını aile içinde de belirlemektedir. “Biz çocuklarla her şeyi konuşmayız. Bizimle de konuşmadılar evlenince. Evlilik şudur budur, çocuk falan konuşmayız biz.” Bu durum baba-çocuk yakınlığı konusunda da görülmektedir: “Anneyle olduğu gibi ama anne daha yakın. Babalar daha soğuk davranıyor. Anne var nasıl olsa” Geleneksel yapının getirdiği keskin kalıplar, çekirdek aile yaşantısına geçildikçe terk edilmektedir. Ancak Abhazların Düzce’de geleneklerine en bağlı topluluklardan biri olduğu söylenebilir.

Abhaz kadınlar bekârlığı evliliğe ağır koşullarla mücadele etmekten kaçınmak, daha rahat yaşamak için tercih etmekte, ev içi alanlarda karar verme yetkisini şayet büyük ebeveynler yoksa daha fazla taşımaktadırlar.

ARNAVUTLAR

Arnavutlarla görüşmelerimiz Kalıcı Konutlar olarak bilinen semtte gerçekleşmiş, iki kişilik grup görüşmesi ile veri toplanmıştır. Arnavutlar Düzce’de en az sayıda rastlanılan topluluk olmuştur.

Arnavut aileler “Kayınvalide, kayınpeder, bir evde üç-dört elti bir arada olduğunu biliyorum” sözünde bahsedildiği gibi genellikle birkaç elti bir evde kayınvalide ve kayınpederle birlikte yaşamıştır. Günümüzde daha çok küçük oğul ve ailesiyle büyük aile yaşantısı devam ettirilmektedir. Bütün Balkan ailelerinde de benzer kalabalık aile yaşantısı gözlenmektedir. Ailelere “Her gelinin bir yatak odası var, misafir odası ortak” sözünden anlaşılacağı gibi özel mekân olarak sadece yatak odaları düşmektedir. Düzce’de az sayıda Arnavut ailenin varlığı, başka topluluklara kız vermeme düşüncesini değiştirmiş görünmekte, çekirdek aile yaşantısına geçilmektedir.

Arnavutlarda “Erkekler bankadır”. Çalışma görevi erkeğindir. Kadın evin içinde çalışır. “Erkek çalışır, kadın çalışmaz; Arnavut erkekler çok kıskançtırlar, sınırlarını belli ederler, çalıştırmazlar” sözleriyle ifade edildiği gibi kadının bir iş bulup çalışması çok kabul gören bir durum değildir. Gelinler evde evi çekip çevirirler, her an titiz ve dikkatli olmak durumundadırlar. “Arnavutlar yemeleri, içmeleri, oturmaları, kalkmaları, konuşmalarıyla çok farklılar. Avrupalılar” sözünde dile getirilen titizlik ve hassasiyet kadını gözlemci, tetikte ve dikkatli yapmaktadır. Eğer evin geliniyse “Oturmaz hizmet eder, misafir ne kadar otur dese de gelin oturmaz” ayakta bekler. Gelinler hizmetleriyle değerlendirildiğini bilmektedirler.

“Kadınlar kıymetlidirler... Erkekler kadınları baş köşe ederler” sözü, kararların kimler tarafından alındığı irdelendiğinde farklı bir anlam bulmaktadır. “Erkek öndedir, kararlar erkekten çıkar. Evde büyükler başa alınır“ Kadınlar kalabalık yaşanan evde sözünü geçirme sırası ile kayınpeder, kayınvalide, kayın ve ehtiler gibi büyüklerin sözünü dinlemek zorundadırlar “Gelin herkesin sözünü dinler” sözünde ifade edildiği gibi. “Kadın; git git, gel gel” tarifiyle daha çok diğerlerinin verdiği kararları uygulayan kişi olarak görülmektedir. “Kayınvalide varsa büyük eltinin de sözü geçmez.” Büyük ailede evin içinde dahi kadınların sözünün geçmesi zordur ve kadınların tek karar alanları olabiliyorsa, evleridir ya da odalarıdır. Evine ne alınacağı, odasında ne eşya olacağı kadının kararıdır. Bu kararları verirken gözlenen rahatlık dışarıya çıkıp alışveriş yapmak konusunda görülmemektedir: “Bizim gelinlerimiz mesela çarşıya gidip kendilerine bir şey alamazlar. Görümceler gider, ne beğenirse gelin de beğenir, bir şey demezler”. Erkekler kadınlarını “Çok konuşurmazlar, fazla gezdirmezler, disiplinli olurlar, kendileri götürür getirirler”. Kadın daha çok kendisi adına seçilene kullanır, eşi tarafından gideceği kapıya bırakılıp alınır. Kadından beklenti daha edilgen olmasıdır. Zira kadın olmak da bunu gerektirir: “Evlendikten sonra evine bağlı olacaksın. Evinin işini bileceksin. Haydi hop olmayacaksın biraz kocanı dinleyeceksin, onun sözünden çıkmayacaksın. Dikine gitmeyeceksin, kendi istediğin şeyler de olur ama biraz boyun eğeceksin” sözünde olduğu gibi kadın sıkıntıya katlanması, hayatını eşine ve onun tarafına vakfetmesi gereken kişidir. Sıkıntı çekse de kadın, baba evine dönüş kabul edilmemektedir. Bu durum; “Yavrum, sen beğendin, sen gittin. Mutlu ol. Geri gelmek yok. Çekicen, çökücen, orada kalıcan” nasihatıyla örneklendirilmektedir. Anneler kızları için “Çeksin. Acıyı yutmaz dırdır ederse geçimi olmaz.” demektedir.

Arnavutlarda evlilikler “Komşumuzun aracılığıyla 16 yaşında evlendim ben” örneğindeki gibi kızlarda da erkeklerde de erken yaşlarda gerçekleşmiştir. Günümüzde evlilik yaşı 25-30’a çıkmaktadır. Gençler kendi evlenecekleri kişiye kendileri karar vermektedirler. Aileler ancak çocukları birini bulmadığında devreye girmektedir. Toruna evlilik konusunda verilen tavsiyeler, kıza verileden farklılaşmaktadır. Toruna verilen “Kafana göre birini bul!” öğüdünün sebebi olarak zamanın değişmesi ve kadınların ekonomik özgürlüklerini alıp kendi ayaklarının üzerinde durmaları gösterilmektedir. Kadınlar kızlarının kendileriyle aynı hayatı yaşamaması için öğütlerini alt soy için değiştirmektedir.

Eğitime bakış açısında da değişimler gözlenmektedir. “Kız çocuklar evinde oturur” denilen dönemin geride bırakılması tercih edilmiş görünmektedir: “Bir kere kadın çalışırsa hürriyeti kendi elinde. Parası elinde, istediğini yapar, adamdan istemez... Beyine yardımcı olacak, ne güzel çalışıyor, kazanıyor. Hem dışarıda kazanıyor, hem evinde işini yapıyor. Adam hazır masaya oturuyor, yiyiyor, içiyor”. Bu sözlerden çalışmanın kadının ekonomik sıkıntılardan kurtulma aracı olarak görüldüğü anlaşılmakta, kadına ve erkeğe yüklenen rollerin değişmesine neden olacak bir faktör olarak algılanmadığı görülmektedir. Kadın yine çalışma hayatıyla birlikte ev işlerinin doğal ve tek sorumlusudur.

Geçmişte çalışanın da okumak isterse okutulanın da erkekler olduğu görülmektedir. Bu gün ise “Kızımı okutmadı babası, kız çocuğu okumaz, çalışmaz evinde oturur diye ama şimdi torunum okuyor, değişti kültürleri” sözlerinde Arnavut ailelerin kadınların eğitime bakışlarında hayat şartları ve kültürün değişimi nedeniyle değişim yaşandığı görülmektedir. “Okusun, evde oturmasın. Bir yerlere gitsin, bir şeyler görsün, ilgilensin. Evde oturan yaşını biler. Ama gezen, dışarıda bir şey görür, bir şey duyar. Okursa hele daha iyi.”

Denilebilir ki, Arnavut ailelerde dışarıda çalışarak evi geçindirmek, eşini gideceği yere götürüp getirmek erkeğin, hanede yaşayanların isteklerini yerine getirmek gelinin, gelinin alışverişini yapmak görümcenin sorumluluğundadır. Kadınların eğitiminin ve çalışmasının önündeki engelleyici değerler son kuşak için ekonomik ve kültürel şartların etkisiyle değişmeye başlamaktadır. Ancak çalışmak kadının ev içi rollerini daraltmamakta, özgürlük alanını satın alma rahatlığı sağlayacak sınırlarda zenginleştirmektedir.

BOŞNAKLAR

Boşnaklarla görüşme İl merkezinde gerçekleşmiş, bir bireysel görüşme ile veri toplanmıştır.

Şimdilerde değişmiş olan geleneklerine göre Boşnaklar, 14 yaşından itibaren evlenmeye başlardı. Evlilik isteme yoluyla gerçekleşir ve isteyen taraf araştırılır. “Onların aile beğenirdi. Methederlerdi, isterlerdi. Şimdi kız merak ederdi oğlani, sonra araştırırdı. Sülale, kızının sülale araştırırdı oğlani, N’apıyor? Ne ediyor? Nasıl? Ya resim bulunuyor. Bak bende daha nişan olmadan, istemeye geldiler beni, buldular bir resim arkadaştan getirdiler” sözlerinde aktarıldığı gibi görücü usulüyle kız istenir, resim görülür, erkek tarafı araştırılarak karar verilir: “Dediler bu kız meraklı, saçı düzgün, vardı orada bir resim, bak ne kadar saç güzel, haliyle gittim resim çekmeye, haliyle saçımı güzel taradım”. Kızları metheder ve istemeye karar verirken daha çok “Namuslu olan, büyükleri iyi dinleyen. O kıymetli” sözlerinden anlaşılacağı gibi gelin seçiminde değerlendirmeye alınan ölçütler namuslu ve büyük sözü dinleyen kızlar olmalarıdır.

Evlenirken güzel bir hayat ve sohbet bekler kadınlar: “Ne umdum, hiçbir şey bulmadım. Ben umdum güzel hayat, güzel konuşmak. Gece olsun konuşalım... O hemen giderdi işe ama ben istiyorum biraz muhabbet, söz. Sonra canımı veririm ama öyle yok hiçbir şey... Sonra ağla, ağla... Ben biraz bekliyordum ondan neşe. O da bilmiyordu galiba”. Kadın olmak ağır bir yük altına girmeyi gerektirir: “Biraz kötü bence (kadın olmak) çünkü çok aşığ kendini görüyor. Birisine sorarsan o evde kim rahat? Herkes rahat o? Nerde rahatım? Ne istersin, ne kendin yaparsın, sormadan etmeden? Bu tarafta ne sevgi ne saygı ... Sen sever misin böyle?”. Geniş aile yaşantısı içinde kalabalık evde ev içi yükler kadında, kadınlar arasında da gelindedir. Kayınvalide ve kayınpeder ile birlikte eşin kardeşleri de aynı evde yaşamaktadır: “Dört görümce ve bir de kayınbirader. Bir gün 16 ayakkabı ve terlik temizledim. Bir de sürerdik boya. Önce çamuru çıkartıyorsun, sonra cila kutuları var idi. Ordan alıyorsun, sürüyorsun. Sonra fırça ile parlatıyorsun. Sonra kadife ile parlatıyorsun. Terlikler deri. 16 çift yaptım böyle”. Gelin olan kadın sadece eşinin işlerine değil aynı zamanda evde yaşayan herkesin işine koşmaktadır. Kadın anne olunca ve çocukları büyüyünce rahatlıyor: “Bence kadın araç. Anne, ben şimdi kıymetli anneyim. Şimdi bütün hayatım, 62 sene evliyiz. Şimdi en rahatım, en mesudum. Çocuklarım iyi, herkes kıymet veriyor”. Kadının rahatlama dönemi, çocuklarının büyüdüğü, kendisinin evin büyüğü olduğu dönemdir ancak.

Evlilikte erkeğin beklentileri kadından farklı olmaktadır: “Erkek istiyor o büyük olacak, o bağırarak, aslan olacak” sözlerinde ifade edildiği gibi erkekler yönetici ve sert olmayı beklemektedir. Hükmetmek doğal bir beklenti gibidir. Kadın sevgiyi saygıyı görmek için emek vermekte, sevginin göstergesi olarak sohbet ve neşe beklemektedir. Erkek için saygı doğal bir hak gibidir. Bu algıda yetiştirilme farklılıklarının etkisi de vardır. Erkekler büyütülürken daha özel muamele görürler. “Erkek çocuklara ekseri daha çok bağlıyız. Çok daha seviyoruz. Hatta torunların erkekleri daha çok yakın. Her şeyden daha değerli”. Bu değer yemek paylaştırırken bile hissettirilmektedir. Örneğin tavuğu sofrada pay ederken erkek çocuk lehine dağıtım yapılabilmektedir: “Onlara, kızlara bakmam. Onlar darılmazlar. Derler abime ver, ona ver, buna ver”, ” Bakraç sütle asılı mutfakta. Görüyorum. Ben açardım küçük

camı mutfakta. Abla, abla! Bahçede. Abla hangi süttten vereyim. O söylerdi bak dolapta. Ben biliyorum, görüyorum ama kaymak alırsa yağ çıkmaz sonra. Sonra hep güzel süt verdi. Hep çaydanlık aldık. O zaman yoktu şişe. Çaydanlığı akşam doldururdu. Hep taze süt, güzel. Yeni pişmiş, Bunu gece verirsin çocuğa. Erkek çocuk kuvvet olması lazım derdi. Sonra sabah bazen bitiremiyor. Derdi bunu iç. İçmem derdim”. Sütün en değerlisi erkek bebeğe ayrılmakta, sabaha kalanı bile kadın kendine layık görmemekte ve içmemektedir. Kadın eşine geleneğin öğrettiği yolla gösterdiği saygıyı oğluna da göstermekte ve bu erkeğe saygı ve ayrıcalık gösterme davranışını kızları ve oğulları için doğal hale getirmektedir.

Erkeklerden beklenen dışarıda kazanıp eve getirmektir: “Ekseri o getirecek. Başka karışmıyor ama bazen ben diyorum ya et kalmadı ya başka bir şey. Baktım o geliyor almamış. Niye almadın? Biliyorsun yok. Ben biliyorum sen bir şey uydurursun. Demek ki güveni varmış. Ben ondan diyorum kendi kendime. İşte öyle”. Erkek bu görevi ihmal ettiğinde de kadın eldeki sınırlı malzemeye ihtiyacı karşılama gerektiğinin farkındadır, hatta erkek kendisinden bekleneni yapmadığında kadın kendisinin üretkenliğine güvenildiğini düşünmektedir. “(Kadın)Hak ettiği yerde lazım. Kur’an’da okuyorsan tercüme. Her yerde vazife, erkeğe vazife. Kadına saygı, sevgi her şey. Ama görüyor mu onu kadın? Adam anlayışlı, görür. Uğraşıyorsun, kazanıyorsun. Ben sana yapayım yardım yok, sen gazeteyi al yat. Kadın koştur o tarafa, koştur eve, çocuğa”. Kadının haklarının Kur’an’da yazdığı buna göre saygı ve sevgi görmesi gerektiği ancak eşinin anlayışlı olmaması durumunda kadının beklenen değeri görmediği ve sadece yardım almadan türlü işlere emek vermekle ömrünü geçirdiği görülmektedir.

Boşnaklarda kız çocukların da erkek çocukların da eğitimi desteklenmiş görünmektedir. Ancak ekonomik sıkıntılar olduğunda eğitim harcamaları erkeklerin lehine yapılmıştır. “Büyük kız liseden sonra çalıştı kazanamadı daha sonra kazandı sanat okulunu. Sanat Fakülte. Babası vermedi. Yoktu yer gidecek, yoktu o kadar para... Büyük oğlan iyiydi ama kazanamadı. Yolladık Alamanya’ya. Alamanya’da iki sene okudu. ... Kızlar burda iki senelik okudular”. Günümüzde ise aynı ailenin kız çocukları da yurt dışında okumaktadır. Eskiden erkekler kadının evde çalışmasına kızmazken günümüzde artık dışarıda da çalışmak isteyen kadınları desteklemek durumundadırlar. “Kimsenin disiplini yoktur üstüne” günümüz çalışan kadınının” sözlerinden anlaşılacağı üzere, kadınlar kendilerini yönetmek konusunda geçmişe kıyasla daha özgür görünmektedirler. Roller azalmamış olsa da eğitim konusunda özgürleşme koşullar elverdiğince yaşanmaktadır.

Kadınların, eş seçimi bile yapamadan dahil oldukları ailede geniş aileye bakmak, onların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak, çocuklarla ilgilenmek doğal rolleri olarak görülmekte ve çalışkan olmaları beklenmektedir. Buna karşın erkek çocuğun daha özel, ve değerli olduğu fikrinin hükmü devamlılık göstermektedir.

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ (MUHACİRLER)

Bulgaristan muhacirleri ile görüşmelerimiz Yenitaşköprü, Karadere Hasanağa, Selamlar ve Sarımeşe köylerinde gerçekleşmiş, 5 grup görüşmesi ile 23 kişiden veri toplanmıştır.

Bulgaristan muhacirlerinin evlilik geleneklerinde genç için eş seçimine eskiden daha çok ailelerin karar verdiği görülmektedir: “Anne görür, baba görür. Erkek hem gitmez hem de gelini görmezdi. Yabancı köyde ise kız tarafı ‘damadı görelim’ derler. Onlar damadı görürler”, Ailede de çoğunlukla da annelerin eş seçiminde etkin olduğu, zaman zaman da babaların kararıyla evlendikleri görülmektedir: “Eşi anneler seçiyor”. Eşler birbirlerini aynı köy ya da mahalleden değilse evlendiklerinde görmektedirler: “Evlendim ve hanımı gerdek akşamı gördüm”. “Hiç haberim olmadan geldim. Hiç haberim yok, görmedim. Babam karar vermişti” ve “Koydular arabaya getirdiler benim haberim yok” örneklerinde olduğu gibi çoğu genç kadın eş seçiminde ya da evlenme zamanında söz sahibi olmamıştır.

Eş seçiminde soy, huy ve kızın rahat etmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulur: “Büyüklerimiz gider bakarlar. Büyüklerimizden akıllı adamlar der ki ‘O kişi benim soyadımı alacak beni üretecek, dallandıracak. Herkes ister ki dallı budaklı şerefli, hatırmaz birini. Öyle olabilmek için temeli sağlam atıcan...” Soyun ilerlemesiyle birlikte kimden ilerlediği de önemsenmektedir: “Asaletine, soyuna sopuna, geçmişine bakar. Onun annesine, babasına, dedesine bakar. Hangi kökten geliyor ona bakar. Saygısı, sevgisi, hürmeti zaten belli olur. Ben öğretmenlere de derim. Bir talebenin ailesini akıllı öğretmen bilir. Huzur var mı yok mu diye. Çünkü o çocuk anne babasından ne görürse onu yapar. Onun için bizim büyüklerimiz, akıllı kişiler giderler, bakarlar. Büyükler der ki ‘Bak fırını da var, ahırını da var. Bu aç kalmaz. Yaşlı insan da var evde. Sen tarlaya gittiğin zaman dışardan hayvan geldiği zaman ahıra koşar, çocuk olduğu zaman çocuğa da bakar, ateşi de yakar ve benim kızım rahat eder’ der. Kızı rahat edeceği için oraya vermeye uğraşır” Evlenince çok işi olacak kadın, evde bir yaşlı varsa işlerini azaltabilecektir. Aileler evde yaşlının varlığını kızlarının rahatlaması olarak değerlendirmektedir. İyi huy, geçim sıkıntısından da önemlidir: “Tarlası çoksa zengindi yani verilir. Ama eşimin ayağında ayakkabısı dahi yoktu. Eskiden çölçil ayakkabı vardı. Çölçil, çölçil, Hani Amerikan başkanı var ya! Sonradan Ankara lastiği dendi. Âlemde aldıkları elbiseleri de, üç gün sonra kayboldu elbiseler”.

Oğullara kız bulmak için görücülüğe gidilir: “Eskiden %60-70’ i görücü usulüyle evlenirdi, nişanlılık 6-7 ay ya da bir seneyi bulur ve (evlilik) ömür boyu olurdu... Bu anlatmam bundan 40 ya da 50 sene önce” . Görücü usulünün yanısıra severek evlenmeler de görülmektedir: “Severek evlenmeler vardı. Çeşme başlarında. Su almak için akşam herkes çeşme başına çıkardı. Elçi gönderilir ya da kız arkadaşı vardır ya da senin amcanın, dayının kızı vardır. Ben falancayı isticem bunu söyler misin, derim”. Severek evlenirken de yakınlardan aracılık talep edilmektedir.

Günümüzde bu ritüel azalmış, tanışma ve evlilik kararlarında değişim yaşanmıştır: “Şimdi bakıyorsun yol üstünde tanışıyorlar. Demokrasi olduğu için şimdi kızlar da oğlanlar da hâkim evlenmede. Şimdi telefonla tanışıyorlar”, “Şimdi artık kız buluyor çocuğu. Neden

böyle? Görerek. Televizyonlar çıktı şimdi”. Eş bulma-evlenme geleneklerindeki değişimlerin temel sebebi olarak teknolojinin etkisi dile getirilmektedir.

Zaman içinde yaşanan bu değişim kimileri tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır: “Ben eski zamandan bu zamanı daha iyi görüyorum. Neden? Biriyle tanışmak, tartmak, flört etmek çok önemli. Eskiden tanışmadan, kaynaşmadan evlenmek vardı. Yalnız o baskı nedeniyle çok geçinenler var. İslami konudan bir örnek vericem. Çocuğun anası kızını görmeye gidiyor. Kızın anası diyor ki ‘benim kızım beş vakit namazı kılar, dürüştür vs.’ dir. Oğlanın annesi de bayılıyor böyle geline ve diyor ki ‘Dürüst, beş vakit namazı kılıyor ve İslam’ı yaşıyor’. Evlendikten sonra ne namaz var ne niyaz var. Gidip dünürüne diyor ki ‘Gardaş sen bana böyle böyle dedin. Senin kızında hiç bu huy yok. Sen beş vakit namazı kılar, saygılı ve hürmetlidir dedin’. Kızın anası geliyor: ‘Kızım yat kalk, okuma’ diyor. Bu çok önemli ve böyle şeylerle devam etmiş”. Eşlerin birbirini daha doğru tanımasını sağlayacağı düşüncesiyle şimdiki tanışmalar tercih edilmektedir.

Günümüzde muhacir erkeğinin askerlik dönüşü iş sahibi olup ev kurma çabası hız kazanmaktadır. Çünkü bu dönem evlilik çağı olarak görülmektedir: “Askerden gelen oğlanlar hemen çabuk evlenmek için geliyorlar. ‘İşimi kurayım, evimi yapayım’ derler ama kimisi de sever ayrılamaz ve çabuk evlenir. Belli olmaz” . Daha eski dönemlerde “15 ya da 16’ da hemen gidilirdi. O zaman okumak yoktu. Eskiden büyüklerimiz karıştırdı: Delikanlıyı uygun görürlerse ‘Gel kızımı vericem’ denilirdi ama şimdiki gençlerde kim kimi severse ona gidiyor. Çocukla kızın arasında olan bir şey” ifadelerinde olduğu gibi eskiden kız babasının bir genci beğenip kızını vermesi şimdilerde yerini anlaşılarak evlenmeye bırakmıştır. “Ben 16 yaşında evlendim. 17 yaşında çocuğum oldu. 20 yaşına kadar benim dört tane çocuğum oldu. 18, 19 oldu mu, kart kaldı denirdi, söylenirdi. Şimdiki 25, 30’ a kadar. Yeni evlendi, 33 yaşında evlendi kızım” cümlelerinde örneklendiği gibi evlilik yaşı giderek yükselmektedir.

Geçim derdi ve tarım alanlarının azalması nedeniyle eş seçim kriterlerinde de değişimler yaşanmaktadır: “Çocuğa dikkat edilir. Sakallı mı, içkili mi, kumarlı mı? Uyuşturucu kullanıyor mu?”, Fakat “En çok işini soruyorlar. Ne iş yapıyon, para var mı?”. İş ve iyi huy daha çok araştırılan özelliklerdir. Kimileri ise “Bana kalsa ben ilk önce abdest namaz sorarım. Acaba abdest ve namaz var mı çocukta? Abdest namazlı hanede bereket olur. Olmazsa olmaz. Hane karanlık durar” sözlerinden anlaşılacağı gibi ibadet eden biriyle kızını evlendirmeyi tercih etmektedir. Şimdiki aklıyla ya da şimdiki özgürlükle seçim kriterlerini anlatan kadınlar “Bana göre şimdi düşünsem önce bir eşinin işini düşünürüm. Durumunu, tabii ama önceden öyle düşünmedik. Önceden sevdik, kalktık geldik mesela sadece seviyorum. Her şey toz pembe ama evlendikten sonra öyle düşünmüyorum. Güzel bir iş, erkeğin yapısı, huyu, ahlakına bakmak lazım ama sevince öyle olmuyor” ve “Sevdiğimizize giderdik” demektedirler. Evlenecek eşi kendilerinin buluyor olması da alışılmış kriterlerin kullanımını azaltmaktadır: “Çocukla kız anlaşıyo da sonra büyükler istemeye gidiyo”. Büyükler beğenmeseler de “Çocuğun sevdiği derler, alırlar”. Gençlerin eş seçimi kararlarını giderek daha fazla kendilerinin aldığı söylenebilir.

Evlilikten kadının en büyük beklentisi “Güzel bir yuva ve mutluluk. Geçinmeli. Hane geçinmesi. Kaynana ve kaynata ile geçinmesi”dir. Aileler kız isteme olayı yaşandığında evlilik için mutlaka evliliğin taraflarının görüşleri almaktadır: “Dünürler geldiği zaman baba oturur ve erkekler kız istemeye geldikleri için baba kızına ‘Kızım sen ister misin?’ diye sorar. İsterim derse tamam”. Kız istemezse evlilik gerçekleşmez. Çocuklar da birini beğendiklerinde “İyi bir evlat yetiştirmişseniz kız olsun erkek olsun ve yine diyor ki, ‘Anne baba ben falancanın kızını alıcam’” diyerek ailelerine isteklerini bildirmektedirler.

Muhacirlerde akraba evliliği ve yakın görüştüğü aileden kız alma uygun görülmemektedir: “Muhacirlerin en güzel âdeti tıbbi bakımından akraba evliliği olmaz. Amcasının ya da dayısının kızı onun kardeşi gibidir. Kesinlikle böyle bir şey yoktur. Ben en çok sevdiğim arkadaşımın kızını bile çocuğuma almam. Bir boşluk ve yaramaz bir hal olacak. Arkadaşımın bozulcaz”. Bunun sebebi hem sağlık hem de ilişkilerin bozulmamasıdır.

Kızlara evlenirken “O gelinliği giyindiğin zaman ordan kefenin ile çıkacan.” denmekte, boşanmalar mümkün olduğunca tercih edilmemektedir. Boşanma gibi bir durum söz konusu ise “Büyükler onu sorarlar, gelişi güzel bırakmazlar. Bunun nedeni ne, suçu ne? Mümkün olduğu kadar boşanmayı tercih etmezler. Son nokta artık.’ senin elin ayağın düzgün, bırak gel. Seni isteyen mi olmicak’ bunlar yanlış şeyler”. Kadın böylece hangi şartlarla karşılaşırsa karşılaşsın evliliğini sürdürme kararlılığıyla davranışlarını yönlendirmektedir.

Eskiden geniş aile şeklinde oturan, tüm erkek çocuklarla bir arada yaşayan muhacirler günümüzde daha çok çekirdek aile şeklinde ya da sadece bir erkek evlatla oturarak yaşamaktadırlar. Kayınvalide ve kayınpederle oturan gelin sayısı az değildir. “Biz gelinlerle oturuyoruz”, “Eskiden öyleydi de, şimdi artık gelinler pek istemiyor kaynanaları”. Eğer oğullardan biriyle oturulacaksa “En küçükle oturur ama yerine göre, hangisi bakarsa. Hangisi müsaitse mesela küçük oğlanın işi vardır, dışarı gitmiştir, büyükle oturursun”. Tek oğulla paylaşılmaktadır artık evler.

Bulgaristan muhacirleri çocuklarını yetiştirirken cinsiyetine göre ayırım yapmadıklarını söylemektedirler: “Bizde kız erkek ayrımı olmaz. Hepsi aynı hakka ve söze sahiptir. Bu aile içinde de böyledir. Kızlara herhangi bir baskı, erkeklere herhangi bir ayrımcılıktır gibi şeyler kesinlikle söz konusu değildir. Herkes hürdür ve istediğini de yapar. Sınırı aşmamak kaydıyla. Seçimlere gittiğimiz zaman evde beş tane oy varsa, beş partiye oy çıkar”. Bunun sebebini “Balkanlardan gelen bir şey bu. Bizim yetiştiğimiz aile aynen öyledir. Onun ak dediğine ak demek mecburiyetinde değilsin. Onun bilgisi, tecrübesi ve kanaati aynen karşılığıdır” diyerek Balkanlar’ın kültürüne bağlanmaktadır. “Dedem Mustafa Çavuş, Cumhuriyet Halk Partiliydi. Sene 1950 Menderes iktidara geldi. Seçim var, annem de babam da oy verecek. Babam Demokrat Partili dedem Halk Partili. Hiç baskı yok. Babam gider Demokrat partiye oy verir, annemle dedem de Halk partiye oy verir. Kardeş kardeş yaşarlar hiçbir şey olmaz”. “Kocasını ayrı partiye hanımı ayrı partiye oy verir ve kimse kimseye baskı yapmaz, yapamaz bizim toplumumuzda. Balkanlar’dan gelen o hürriyet. Ordan geliyor. 1964’te evlendim. Hanıma kesinlikle sen buna oy vereceksin demedim”. Erkekler kadınları yönlendirmeye ya da baskı yapmaya çalışmamaktadırlar; kadınlar da buna meydan vermeyi düşünmemektedirler: “Zaten sormaz da. Televizyon seyrediyorsun, radyo dinliyorsun, insanları görüyorsun. Cami hocası olmama rağmen ben bu baskıyı yapmam çünkü dinde zorlama yok. Ne konuda olursa olsun”. Baskı ve zorlama yapmanın bir gerekçesi olarak da İslamiyet’in bunu reddetmesini göstermektedirler.

Kadınlar karar verme özgürlüklerini çocuk sahibi olma konusunda da sürdürmektedirler: “Şimdiki gençler çok çocuk yapmıyor. Geçim zor. Buna kadınlar karar veriyor” diyerek kadının edilgen olmadığını ifade etmektedirler. Her ne kadar kadınlar birçok konuda rahat ve baskıdan uzak olsalar da yine de erkekler daha baskın ve söz sahibidirler: “Erkekler baskın”, “Erkekler kumandacı. Parayı onlar getiriyor. Onlar olmasa gelinler ne yapacak?”. Bunun gerekçesi tarım dışı çalışma alanlarında daha çok erkeklerin çalışıp ailenin geçimini sağlıyor olmasıdır. Aile işi dışında çalışma yaşamına kadınlar da girmeye başlamıştır ancak “Şimdi çalışıyor herkes ama haneyi yöneten erkekler” sözünden anlaşılacağı gibi erkek kadar karar verici ve yönetici değildirler. Kadınlar “Hiçbir şeyi sormadan yapmayız. Ben filan

yerdeyim diye söylersin ve o aradığı zaman bulur” demektedir. Aslında bu izin almadan ziyade haber verme durumudur.

Muhacirler çalışkanlıklarıyla bilinirler: “Devamlı erkekler de çalışır, kadınlar da çalışır. Hiç arada bir şey olmaz. Sabah kalkar, ben dahil (ileri yaşta erkek). Babam 1956’da vefat etti. 56’dan 60’a kadar çiftçilik yaptım. Gideriz, kalkarız, götürürüz, hiçbir zaman ‘Ben çalışmam, yapmam’ diyen olmaz. Aynen bu eşitlik devam eder. Erkek de çalışır. Ve bir siyasinin sözünü söyleyeyim. 1985. ‘Muhacirler ekmeğini taştan çıkartır’ diyen siyasetçinin sözüdür bu. Hakikatten doğrudur. Yalova’ya git, Bursa’ya git, nereye gidersen git ekmeğini çıkartır. Çalışkan insanlardır. Tembelliği sevmezler. Kadın da erkek de”. Tarımla geçinen ailelerde kadın erkek omuz omuza çalışmaktadır. “Bizim kazmalar sırtımızda gencecik gelin yalınayak iki saat yol yürür kazma sırtında. Çapa yapacak”. Ailede herkes çalışır yükü farklı miktarda olmakla birlikte. Gelin tarlada çalışır, bulaşık yıkar yemek yapar, temizlik yapar. Kayınvalide çoğunlukla “Odun getirir, hazır yir”, “Ben evdeyim büyüklerden, hayvanlara giderim. Odun getiririm bunlar da içerde yemekçi”. Kayınpeder de tarla işlerine koşar: “Onlar da dışarlarda yaparlar. Tarla işlerine bakarlar. İş yükünün paylaşımı kadın erkek arasında tarlada “Yarı yarıya olur”. Fakat kadının çalışması evde de devam etmektedir: “Adam yapar işini ve gezer. Sen ne yapıcan? Evde işine bakıcan, ekim yapıcan bir şeyler yapıcan işte. En çok zahmeti kadınlar çekiyor. Bir iş olur adamlar alır başını gider ama kadınlar evde”. Erkekler dış mekanda dolaşabilmekte, kadınlar ev içi rollerine devam etmektedir. “Akşam oldu mu kahveye gidiyorlar ve sen çocuklarla uğraşıyorsun”.

Kadın olmak daha zordur: “Erkek dediğin ‘Benim’ der, ‘Büyüğüm’ der. O konuşur sen pısrık kalırsın ama köyde çiftçi olduğu için o gider tarlada çalışır, kadın evinin işini de yapar, yemeğini, ekmeğini de yapar, yerine göre gider tarla işini de yapar. Eve gel bir de çocuğa bak. Çoğunluk kadınlarda yani”. Kayınvalide çok çalıştığı gelinlik dönemini geçmiş ve evde gelin olma sürecinin zorluğunun farkındadır: “Kaynana deyince geline baskı yok. Gelin zaten işini almış önüne yapıyo. Sen de gidersin hayvanına bakarsın, avlu içinde pislik varsa onu süpürürsün. Öyle işte”. Ailede en çok görev gelinindir: “Gelinsin diye herkes senden bir şeyler bekliyor. İş yapacaksın, gelen misafirlere hizmet edeceksin. Her şeyine sen koşacaksın”. Görevleri gelinin tüm zamanını doldurur: “Adamın biri çiftçi ve üç tane gelini, bir kızı varmış. Kızını vermiş kocaya ama kızından şikâyet gelmiş. Adamcağız gitmiş oturmuş hep şikâyet, hep şikâyet. Adam dinlemiş dinlemiş ve ona ‘Sen bir şey söylemedin’ demişler. ‘Ne söyliceğime hazırlanamadım, kafam iyice şaşırıldı’ demiş. ‘Bende üç tane gelin var’ demiş. ‘Bir akşam sofrada buluşuyorlar, yataklarına gidiyorlar. Sabahleyin de kıra. Siz bu dedikoduyu, bu muhabbet, bu boşluğu nerden bulup yapıyorsunuz’ demiş. ‘Bizimkiler konuşmaya boşluk bulamıyorlar.” Bu olayda anlatıldığı gibi kadınların boş kaldıkları an bulmaları bile zordur. Çok işlilik alternatifini göremedikleri bir sıradanlığa sahiptir.

Son yıllarda toprakların azalması, ürünlerin yeterli gelir sağlamaması ve tarımda makineleşme değişimi arttırmaktadır: “Burada modernleşmeye yeni başladık. Makinalaşma. Eskiden öküz, saman, düvel, tırmık her şey vardı. Ben size bu köyün tutkununu söyleyeyim. Öküzü öldüğü zaman ya da şap tuttuğu zaman bu köylü en evvel onun tarlasını daha sonra kendi tarlasını eker. Sebebi de, o üzülmesin diye. Ben bunları yaşadığım için söylüyorum. Dedem derdi ki babama ‘Oğlum Ali, git en evvel o komşunun tarlasını sürün ekin ki o üzülmesin, rahat etsin’. Bu makinalaşma Düzce’imizde ovamızda 5 ya da 6 sene önce oldu. Önceden benim bildiğim hep insan gücüyleydi. Şimdi adam insan gücüyle yapmaya kalksa karnını doyuramaz çünkü insan gücü ücreti çok yükseldi. Baba yaptığı işi satayım der, 50 lira yapmaz”. Zorlaşan yaşam şartları kadınların da aile işi dışında çalışmaya başlamasına yol açmıştır: “Kızım şimdi sorunlar şöyle: Adamın aylığı olmaz mecbur çalışcan. Yerin mülkün

var ama çalışsan. Çalışırsan gelir. Ordan da bir gelirin olur senin, geçim sağlanır gider”. Kadının en büyük dertlerindendir eline verilen parayla nasıl geçinileceğinin hesabını yapmak. “Neyi nasıl denkleştiricem?”. “Ben kendim için konuşayım. Şimdiki duruma bakarak ben de işe girerdim, derim. Çoluk çocukla da daha rahat ve güzel ilgilenirdim. Her şeyini karşılayabilirdim. Şimdiki gençler şanslı”, “Eşimin düzenli bir işi olmaması çok zorladı beni, evi olmaması çok zorladı. Tabii, maddiyat öne geçince daha zor oluyor. Çok zor, hele çocukların olduktan sonra daha zor sorumluluk, çocuk, çocuklarına hiç kıyamıyorsun. ..Adamla çok kavga ettik. Koca karıların bir lafı vardır. Yerine düşersen gül olur. Yerine düşmezsen kül olursun. Kardeşim, benim adam çok kıskançtı. Onun kıskançlığından bezdirdi iyice beni”, “Çalışmayı ben de isterdim ve istediğim gibi olmak isterdim”. Kadınlar ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek için çalışmayı çok istemektedirler. Kadınların çalışmasına, “İyi bir şey. Ailesine katkı sağlar ve sıkıntı çekilmez” diye bakılmakta; “Yerine göre, çalışan çalışır”, “Kızım çalışsın isterim”, “Çalışınlar para kazansınlar”, gelinleri için de “Gidebilürse giderler (işe). Bazı erkek karşı gelir, çalıştırmaz. Kıskanır. Ama ben çalışsın isterim” demektedirler. Erkek kıskançlığı bazen kadının çalışmasına engel olabilmekte ancak kadınlar hem kendileri hem de gelinleri için çalışmayı uygun görmemektedirler. Kadının çalışması durumunda çalışan kadına karşı olumlu bir davranış değişimi yaşanacağını düşünmektedirler: “Değişir, para geliyor... Kadın cilve yapacağına erkek cilve yapar” Kadının çalışması kadınlar tarafından tamamen istek ve destek görmektedir. Ancak “Kocasını gönderirse gidebilir. Göndermese gidemez” sözleriyle örneklendiği gibi kadının çalışması eşinin iznine tabiidir. Eşi izin vermezse kadınlar kendi kızlarına “İşe gitme” diyeceklerini söylemektedirler. Kadınlar aile huzurunu ekonomik zorlukla mücadelenin üstünde tutmaktadırlar. Kadının işten geç gelmesini “Gelebilir” diyerek oldukça normal karşılayan kadınların çalışmak için daha çok tekstil fabrikalarını tercih ettikleri görülmektedir. Gece vardiyasında bile çalışılmakta, bunun nedeni “Servisi var” sözüyle sokakta zaman geçirmeden işe gidip gelme kolaylığına bağlanmaktadır.

Kadın “Sonuna kadar” okumalıdır. “Mesleğini eline alana kadar” Meslek seçiminde “Neyi seçerse ona gider”, Kadın “Her mesleği yapar... Annem hem erkek işini yaptı hem kadın işini yaptı. Bu haliyle. Babam dışardaydı annem her işi yaptı. Kadın erkek diye bir şey yok. Yerine göre hepsi yapılır... Yalnız kadın kendine güvence olsun, ben bunu yaparım desin. Her şeyin üstünden gelir” sözleriyle ifade edilen inanç gözlenmektedir. Kadınlar ve erkekler kadınlara güvenmekte ve meslekleri kadın erkek mesleği diye ayırmamaktadırlar. Bu durum, çok çalışkan ve her durumda birlikte çalışan bir topluluk olmalarından kaynaklanabilir: “Önceden kadınların kucağında çocuk sırtlarında torba iki saatlik yayan yol. O yüzden acılarınız ve tatlılarınız beraber. Bana bir sevgiyi sorsalar, sevdiğim hanımının canı acırsa benim ondan daha çok acır kızım... İnsan sevdiğiyle yaşar, sevdiğiyle yatar, sevdiğiyle kalkar rüyasında. İşini rüyasında görmeyen kişilerin işini sevmediğini söylerim”. İnsanın sevdiği işi ve eşidir rüyasında görece kadar. “Sen hanımına güvenmezsen, hanım sana güvenmezse o evde huzur olmaz”. Muhacir ailelerinde aile içinde sevgi, özgürlük, saygı ve iş sevgisi karakteristik özelliklerdendir. Bu duruma uymayan yaşantılara da rastlanmaktadır: “Macır erkekleri çok sinirli. Sırf kıskançlığından. Her şeye kızarlar. Hamza damarı derler. Çok daha farklı oluyormuş ve gerçekten de öyleler. Her şeye sinirleniyorlar. Basit görüyorsun ve anlatmaya çalışıyorsun. Ona belki tuhaf geliyor ve hemen sinirleniyor. Seni dinlemeye gerek bile duymuyor”. Kadınlar, erkekler sinirlendiğinde “Ben kızdım mı bahçeye doğru çıkıverirdim. Adamın da siniri geçirdi. Oralarda oyalanıyorum. O sinirlenince bir şey demezsin ama geçti mi o zaman sen de konuşursun. Ben haklıydım, niye öyle yaptın, diyorum. O sinirlenince sen de karşılık verirsen o iş zora gider. Adam bir bağırdı mı sen de hiç ses etmezsin” diye anlattıkları doğru zamanı bekleyerek hakkını arama stratejilerini kullanmaktadırlar. Kızlarını evlendirirken “Gittiği yerde büyüğü ve küçüğü bilecek”

düşüncesiyle nasihat veren annelere karşın günümüzde “Ayrı otur” nasihatinin de yaygınlaştığı “Önceden de olsa şimdi de olsa büyüğünü ezme, karşı gelme ve önünden geçme” dendiği söylenmektedir.

Kız ve erkek çocukların eğitimleriyle ilgili tercihleri bütçeleri kısıtlı olduğunda da “İkisini de” okutma yönündedir: “Baba kızını da okutmaya uğraşır”. Kızını uzağa eğitim ya da iş için göndermeyen ailelerin olduğu ancak çoğunluğun “Okudu, yazıktır, gitsin işini yapsın” yaklaşımı içinde olduğu görülmektedir. Muhacirlerde eğitim iş kapısı olarak görülmektedir.

Ailenin çocuğunu yetiştirirken geleneksel yaklaşımın ve disiplin anlayışının yansıması olarak çok rahat ve sevgi gösteren davranışlara kısmen mesafeli durmuş oldukları anlaşılmaktadır: “Benim babam dedemin yanında beni kucağına alamazdı. Çocuğunu sevemezdi”, “Ben dört tane çocuk yetiştirdim anne ve babanın yanında birini kucağıma almadım... Alınırdı ama sevgide dışarı çok vurunca çocuk şımarıyor. Biraz da anne, büyüklerin sevgisi içinde kalacak. Çocuğa ‘İstedğini yaparım’ desen, çocuk bu işte. Artık bağırmaya çığırmaya başlar. Seni de rahatsız eder. Çocuğa ‘Dur burda’ denildiğinde o çocuk burda durmalı. ‘Gel çocuğum’ dediğinde de gelmeli. Ne yazık ki biz çocuğun emrine girdik. Tam tersi oldu. Benim kendi düşünceme göre biraz da görenek oldu. Televizyonlarda oldu, radyolarda oldu. Üzüm üzümüne baka baka kararır dediği gibi, sizin kültürünüze uymayan görüntüler gösterile gösterile alışkanlık haline geldi. Sıradan bir davranış gibi oldu”. Bu mesafeli duruş kitle iletişim araçlarının etkisiyle yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır.

Erkek grupla görüşmede camii hocası ve diğer yetişkin erkekler “Ben demokrasi hocayım. Oğlum da derdini anlatır kızım da. Kızım 45 yaşında kanserden vefat etti. Ben 20 yıl Zonguldak’ta kaldım. Kızıma bir çocuk takılmışsa onu da anlatır. Çocuklar arasında arkadaş olacaksın. Okumaları için de arkadaş olacaksın. Arkadaş olmazsan çocuk okumaz. Çocuğu kısıtlamayacan”, “Biz arkadaş gibiyiz. Oğlum ... Tıp Fakültesi mezunu. Oğlum bana her şeyini anlatır. Ailece eğriyi doğruyu tartışırız. Aile ortamında iyiyi kötüyü tartışırız. Aklımız ermiyorsa erenlere de sorarız” diyerek oy kullanmada anlatıldığı gibi ailede daha demokratik ilişkilerin yaşandığını açıklamaktadır. Çocuğun kız ya da erkek olması iletişimde fark yaratmamaktadır: “Hayır, asla. Toplumumuzda kız erkek ayrımı yoktur”, “Kız da oğlan da aynı”, “Önceden annesine bir şey anlatmazdı ama şimdi kızlar anlatıyorlar. Kardeş bile biliyor”, “Şimdi paylaşıyorlar. Arkadaş gibiler artık, her şey konuşuluyor. Eskilerde anneye katiyen bir şey paylaşılmazdı. Ben bu çocuğu istiyom, seviyom, gideyim yoktu”. İlişkiler artık ebeveynle arkadaşlık formunda devam etmektedir. Ancak her ailede değil. “Kimi baba çocuğunu daha küçük görüyor gözünde. Kızının her şeyini kabullenmiyor. Oğlu olsa ‘Oğlum şunu şöyle yap’ diyebiliyor ama kızına diyemiyor. Babasına her şeyi “Anlatamaz. Utanır... İlk önce anneye söylüyor. Anne de babaya söyler”. Kızlar utandıkları özel konular dışında babayla rahat konuşmakta, erkekler de anneleriyle hiç çekinmeden her şeyi paylaşmaktadırlar. Çocuk sayısındaki azalma ve kültürel değişim çocuklarla ebeveynler arasındaki ilişkinin artışına zemin hazırlamaktadır: “Eskiden çoktu (çocuk) ama şimdi yok. Dört ya da beş oluyordu” dedikleri çocuk sayısı günümüzde “iki ya da en çok üç” olarak ifade edilmektedir.

Kadın-erkek iş yükü çok olan muhacirler, kadınların eğitimini ve çalışmasını çoğunlukla destekleyici görünmekte ve ev içinde daha demokratik, birbirine karışılmayan ve rahatça konuşulan bir atmosfer yaşamaktadırlar.

ÇERKEZLER (ADİGELER)

Çerkezlerle görüşmelerimiz Çerkez köyü olarak bilinen Bataklıçiftlik ve Küçükahmetler olarak bilinen köylerde gerçekleşmiş, iki grup görüşmesiyle (dört kadın bir erkek) veri toplanmıştır.

Kafkaslardan Anadolu'ya göçen Çerkezler, Düzce'de farklı illere yayılmış, bu şehirde de belli köylerde yerleşmişlerdir. Evliliğe bakış açıları ve evlenme biçimleri konusunda diğer gruplara göre daha farklı bir yapıları bulunmaktadır. Evlenme yaşları diğer topluluklara göre daha yüksektir. Az sayıda da olsa bazıları erken yaşta ve aracı kişiler kanalıyla evlenmiştir. “Ne gördüm, ne sevdim, aracı usulü...16 yaşındaydım”. Ancak bu çok gözlenen bir durum değildir. “Biz çok severek evlendik...17 yaşında”, “Ben kendim karar verdim”, “(Çocuklar) Kendileri tabii, kendileri buldular. Kendileri karar verdiler”, “Görüşüyorduk ama öyle uzun bir şeyimiz yoktu ki. Öyle bir aşıklık olmadı. Kafalar ve fikirler uyuştı” sözlerinde görüldüğü gibi çoğunlukla evlilik kararını evlenecek kişiler vermekte ve bu evlenecek kişilerin anlaşmasına bağlı olmaktadır. Onlara anlaşma ortamı yaratan bir kültürleri bulunmaktadır. Derneklerinde yaptıkları kadınlı erkekli sohbetlerde gençlere birbirini tanıma fırsatı sağlanır. “Bizim geleneklerimizde gençler arasında flört etmek normal karşılanan bir şeydir. Flört derken bu günkü terimiyle kaşen (kashen). Kaşenlikte şöyle bir şey var. Örneğin bu akşam bir muhabbete gittiniz. Bir genç kızla tanıştınız. Delikanlısınız ya da bir genç kızsınız, bir delikanlı ile tanıştınız. O Akşam flört ettiniz, konuştunuz. Oradan ayrıldıktan sonra bir daha o delikanlı size herhangi bir konuda benimle arkadaşlık etti diye, sana sahip çıkma hakkına sahip değildir. O orada kalır. Başka bir yere giderseniz orada da başka biri ile tanışırsınız. Onunla da muhabbet edebilirsiniz. Bütün bunların sayısı belirlenmez yani sayısı yoktur. Çok iyi niyetli konuşulur” , “Cıvıklık, cilveleşmek yok”, “El teması veya yakınlaşma yoktur ama sabaha kadar oturup konuşabilirsiniz”. “Öyle olunca da çeşitli kişilerle tanışma şansınız arttığı için farklı kişiliklerle tanışıyorsunuz... birçok insanı tanıyorsanız onların arasından daha iyi kişiyi seçmek istersiniz...” Çerkezler evliliği görücü usulü ya da büyüklerin kararına bağlı bir süreç olarak değil, anlaşma, zihinsel uyuşma olarak görmektedir. Bu fırsat belki de Çerkez kadınlarının kendine en uygun eşi seçmesine ve sağlıklı karar verme sorumluluğunu almasına neden olmaktadır. Günümüzde bu toplantıların sayısı azalmıştır. Ancak evlilik kararı yine evlenecek kişiler tarafından ve çoğunlukla kendilerinin tanışıp anlaşmalarıyla verilmektedir. “Düğünlerde falan görüşüyorlar ama öyle topluluk içinde oturup konuşmak artık yok. Kendi kendine gezerek ve tekrar düğünlerde falan...”.

Kaşenlerle görüşmeler gizli saklı yapılmaz. “Şimdikini bilmiyorum. Tam olarak gençlere ayak uyduramıyoruz da bizim zamanımızda biz sahilde konuşurken Düzce'deki herkes biliyordu. Ciddiyiz. Laf olsun diye konuşmuyorsa, Düzce' de bütün Çerkezlerin kimin kiminle konuştuğu biliniyor. Şimdiki gençleri bilmiyorum. Eskisi gibi bir araya gelmeler kalmadı” .

Aileler evlilik kararlarına karışmazlar. “Mesela ... abiyle ...abla konuşuyorlar. ... abinin ailesi gidip de biz şu kızını bir görelim, beğenirsek olur, beğenmezsek olmaz gibi bir lüks yok. Çocuk istiyorsa alınacak”. Bu konularda aile çocuğuyla konuşmaz, güçlü bir denetim mekanizması olan konseyleri karar verir. “Her evlilik bir konseyin fikrinden geçirilir tabii. Kendi aralarında geçiriyorlardır. Baba karışmaz ama büyükler takip ediyorlardır herhalde.

Sorarlar, soruştururlar. Erkeğin babası kız istemeye gitmez. Büyük kim varsa amca, dayı, dede. Babalar kırıılmazlar. Bir büyükleri oluyor onların. Abi ya da kardeş oluyor. Çocuğa söylerler ‘o böyle’ diye. Çocuk vazgeçerse geçer. İlle de alıcım derse yapıcak bir şey de yok.” Evliliğin uygunluğu konusunda evlenecek kişinin ailesi değil, konsey karar verir. Çerkezlerde topluluk olarak hareket etme, kendi topluluk değeri ve kurallarını sürdürme önemlidir.

Çerkez geleneğinde şimdilerde gözlenmeyen kaçarak evlenme de yaşanmıştır. “Aslında geleneğimizde kaçarak evlenirlermiş, eskiden atalarımız sadece annesine dermiş, ‘böyle birisi var konuşuyorum, haberiniz olsun’. Onaylıyorsa ne ala, onaylamıyorsa kaçarmış yani, gizlice. Annesi de, kaçarken yardım edermiş, yani öyle törenle gelin almaya gitmezlermiş. Eskiden öyleymiş benim bildiğim tabii, doğruysa eğer”. Hatta kaçma-kaçırma önemli bir değer olarak görülmüştür. “Bizde kaçmayı makbul görmüyorlar işin gerçeği. O şimdi 300 sene koca Rusya gibi bir ülkeyle savaşsın orayla baş edebilmek için bazı şeyleri hayatta yaşayabilmen lazım. Eskiden mesela at çalamayana kız vermezlerdi amaç at çalmak değil. Ta kümeden horoz, tavuk çalamayana kız vermezlerdi. Şimdi biz onu şey olarak değil kız kaçırmak amacıyla değil, şimdi farzı misal Rusya’yla savaşıyoruz cephaneliğine girdin cephaneye çalacan ses yapan bir adet tavukta, at da, ses yapan bir alet sahibinden başka herkese ses çıkartır. Şimdi o kızı kaçıramayan o kıza nasıl bakar evlendiği zaman, bakabilir mi? Şimdi anne baba kaçarsa da bir insan emanet ediyorsun o insana bakabilmesi lazım her şartta”. “Ben kaçıramadım maalesef kandıramadım bizimkini. Çünkü adet odur. Şimdi mesela fabrika sahibi olsan battığı zaman sen de batarsın ama normal bir insan her türlü şartlarda ailesine bakabilir. Biz de yani şey yani hayat şartlarıyla, bizim yaşadığımız töreler adetler aynı hayata alıştırmak, yetiştirmek yani eziyet değil”. Bu eski gelenek eşine her şartta bakabilecek erkeğin evliliğe hazırlığının göstergesi gibi görülmektedir. Kadın bir emanettir, ona bakabilecek bir erkek gerekir. Günümüzde de az görülmekle birlikte kaçarak evlenmeye rastlanmaktadır. Kaçan çiftte tepkiler “Aileye göre değişir ama gittiği aile o kız kaçtı diye hiçbir şeyini eksik etmezler. Düğününü de yaparlar, karşı tarafı da davet ederler, defalarca gidip özür dilemeye çalışırlar, ikna etmeye çalışırlar araya birilerini koyarlar, sonunda ikna ederler.

Evlilik biçimi değişse de kararlar hep evlenecek kişiler tarafından verilmektedir. Kararları aday eşler verirler ancak kimin kiminle evlenemeyeceği de bellidir ve bu kurallardan taviz vermemeye özen gösterilir: “Mesela aynı sülaleden kesinlikle düşmez. Kayıtsız şartsız düşmez. Ona da bir örnek. Antalya’da sempozyuma gittik. O.Ş. diye bir amcamız var. Bu amcamız da 65 yaşlarında. Biz sohbet muhabbet ediyoruz. ‘Yok’ dedi, bizim ‘Çerkezlik olmaz’ dedi. ‘Niye olmaz dedim amca?’, ‘Niye olsun’ dedi. ‘Ben üniversiteye giderken bir kıza âşık oldum’ dedi. ‘Ondan sonra ailemle tanıştırmaya getiricem, biz evlenmeye karar verdik’ dedi ‘ama Kafkasya’ dan göç edilirken onlar Türkiye’ nin bir yerine yerleşmişler biz de öbür tarafına yerleşmişiz ama sülaleler aynıymış’ dedi. 150 sene önceki kopukluktan bahsediyoruz. 150 sene önce aileler birbirini ne kadar tanıyordu onu da bilmiyoruz ama aynı sülale. Ondan sonra ‘olmaz dediler ve beni evlendirmediler’ dedi. Yani bu boyutta. Gençler birbirini sevse de kabul edilmez iki tane genç aynı sülaleden. Mesela atıyorum, Sarayyeri’nde bizim sülaleden birileri var. Şimdi Y. onları tanımıyor. Onlardan bir kızı beğense, kız Y. ile konuşsa, anlaşsalar ve evlenmeye karar verseler, bu olmaz. Aynı sülale ve aynı kan”. Aynı sülaleden-soydan gelme durumunda evlilik uygun görülmemektedir. “Beyin bir tanesinin oğlu varmış, soyu soppu belli olmayan bir kıza aşık olmuş. Oğlan ben bu kızı istiyorum, bunu alın bana demiş. Sormuşlar sorduşmuşlar, kızın soyu soppu belli değil. Soysuz bir kız. Kızın kendisi çok iyi, şahsiyeti, kişiliği çok düzgün ama soyu belli değil. Karmaşık bir şey. Oğluna ‘ben almam’ demiş. ‘Bu kızın soyu soppu belli değil, sana almam’ demiş. ‘Almazsan intihar ederim, asarım keserim öldürürüm kendimi’ demiş. ‘Bir oğlumuz var, o da elimizden gitmesin, alalım’ demişler. Komşu köylerin beyleri çağırılmış. Görücüye,

kız istemeye göndermiş. O esnada tarlada beyin bir kısrığı taylamış. Taylayınca hemen seyisi çağırması ve seyise ‘Şu hızlı atı al, beylere yetiş’ demiş. ‘Gelsinler, gitmesinler kız istemeye’... Beyler geri gelmişler... ‘Siz şu tarlaya bir girin’ demiş. Girmişler. ‘Tayyı gördünüz mü?’, ‘Gördük’. ‘Anasına bakın bir de taya bakın. Anası doru bir at, babası doru aygır. Tay kırçılı, alaca. Bu kısrığın anneanesi şuradaki alacalı kısrak. Anneannenin torunun yavrusunun yavrusu alaca.’ Evine gelin alacaksın soyunu sopunu bileceksin. Kızını vericen, soyunu sopunu bilicen. Soyu da belli olacak, sopu da belli olacak. Çerkez değilse Türk ise de soyu sopu belli olacak, Kürt ise de soyu sopu adam akıllı belli olacak. O kalite senin torununa yansıcak. Senin evlatlarına yansıcak. Çünkü bazı şeyler genetik”. “Soyun, sopu arkası temiz.” olacak. Görüldüğü gibi soyu tanımak ve uygunluğunu bilmek Çerkezler için oldukça önemlidir.

Çerkezlerde evliliği engelleyen bir başka durum da aynı köyden olmaktır. Aynı köyden kişiler birbiriyle evlenemezler. Köylüsü kardeşi gibidir, evlenilecek kişi olarak görülmez. Uzaktan gelen bir misafir kızla ilgili anıda olduğu gibi: “...Senin şimdi abin falan var mı? ‘Yok’ dedi. Akrabası kimsesi yok, doğru. Köyden bir akrabası yok orda. Annen baban burada olduğunu biliyor mu? ‘Yo bilmiyor’ dedi. Nasıl geldin? ‘M.’ yla geldim’ dedi. Tamam, bitti, o kadar. Köyün delikanlısıyla kızını dünyanın öbür ucuna gönderebilirsiniz bizde. Diğer toplumlarda bu çok abestir. Geleneksel yaşayanlarda belki şehirsiz yaşayanlarda o kadar değildir belki ama geleneksel köylerde yaşayan insanlarda, ... benim komşumun oğluyla her yere gidebilir. ... komşunun kızını alır ve istediği her yere götürebilir...”. Bu geleneğe uymayanlar dışlanmayla karşılaşır. “Çok yıllar önce, Düzce’nin diğer tarafındaki bir köyde, aynı köyden bir kızla bir erkek evlendi. Çocuk benim yaşında. Çocuk dediğim emekli ... şimdi. Hala Düzce’ye gelmedi, dışlandı. Yani kendi köyünden evlenmez ve evlenilecek kişi gözüyle bakamaz. Köylüyse nikâh düşmez gibi oluyor. Çerkezlerde nikâh düşmez. Bir tane köyümüz var nikâh düşen. Köprübaşı Ömer Efendi. Sadece o köyde nikâh düşüyor ama bizim buralarda düşmez. Yakın köyleri olmadığı için...”.

Bunun dışında da evlilik kısıtlamaları vardır: “Çerkez’e Çerkez değil yani. Bizde o kadar yok ta eskiler anlatıyorlardı. Çerkez olup da beğenilmeyen aileler vardı.” Çerkezler kendi memleketlerinde farklı sınıflara mensup olduklarından, bu sınıflar arasında da kız alıp vermek de kabul görmemiş. Çerkezler kendi memleketlerinde yaşadıkları dönemde toplumsal sınıf farkının etkisiyle şimdilerde de evlenecekleri Çerkez’in hangi sınıfta olduklarına, kendilerine sınıfsal uygunlukları olup olmadığına bakmak istemektedirler.

Çerkezlerin soylarını bozmamak amacıyla Çerkez olmayanlardan, onların deyişleriyle başka milletlerden de kız almak - vermek istemedikleri, olması halinde de bundan menun olmadıkları görülmektedir. “Dışarıya kız verme-alma maalesef esnedi. Bence esnememeliydi. Maalesef, çünkü kültürler yok oluyor”. Evliliklerin Çerkez olarak varlıklarını korumanın bir yolu olarak yine kendilerinden biriyle yapılması beklenmektedir.

Dışarıdan gelin almak istememenin bir sebebi de kültürel farklılıkların getirdiği zorluk ve çocukların farklı kültürlerden etkilenmesi olarak açıklanıyor. “Bizim bir dezavantajımız var. Bizim aileye giren bir gelin Çerkez değilse çok zorlanır adetlerimizi yapmakta. Yapmazsa bu sefer tepki görüyor. O da çocuklarına kendi şeyini işliyor”, “Oturma, kalkma. Büyüklerin yanına girip çıkma. Büyükler otururken kapının yanında yani evin ilk girişinde durma, ayakta dururlar ve hizmet ederler... Başka kültürler bizimkini bilmiyor. Dolayısıyla yabancı gelin bizim gibi yapamıyor, zorlanıyor. Sürekli zor bir şeyi yapmak çok da şey (kolay) değil. Zorlanınca bir de dışlanma olduysa her ikisi aynı şekilde uyumlu olmuyor. Birisi birisiyle evleniyorsa Çerkez mi diye sorarız. Sen Çerkez olmayan bir gelin olarak o

sözden rahatsız olursun”, “Bu eve yabancı birisi geldiğinde hayat şeklini ve konuşma şeklini değiştirmiyor. Düşünce tarzını hiç değiştirmiyor. O dışlandığını hissetmeye başlıyor. Yoksa o kötüdür falan diye değil. Kimse de öyle bir şey demiyor zaten. Dışlandığını hissetmeye ve kendini geri çekmeye başlıyor. Oralarda problem yaşıyor”. Kadının Çerkez olmayan kültürüyle var olmasının Çerkez bir ailenin içinde hem kadına dışlanma etkisi yarattığı hem de zorladığı, aynı zamanda da Çerkez aileyi ve çiftlerin uyumunu bozduğu düşünülmektedir.

Dışarıya kız vermek de zorlayıcıdır: “Biz yetiştirdik büyüttük ve hiç anlamayan birine gitti. Öyle. Kıymetini bilmeyecek birine gitti...Kızları zaten çok gönüllü vermeyiz. O zor olur”. “Bu Düzce’de beni sor tanımayan olmaz. ...’i sor tanımayan çok az çıkar. Biz hep birbirimizi tanırız. Çünkü toplum içinde büyüyoruz, cemiyet içinde yetişiyoruz. Bizde saklanmak kaçmak, kuçmak, gizli iş yapmak hiç yok. Biz alenen görüşürüz, konuşuruz, toplum içinde otururuz. Biz zaten üniversiteyi bitirmiş dünyaya geliyoruz. Cemiyetçi geliyoruz, onun için yabancı biri ile evlendiğin zaman bunları anlatman çok zor oluyor, anlamıyor zaten seni..” demektedirler. Çerkezler kadın ya da erkek olsun birbirleriyle toplum içinde çekinmeden konuşabilmekte, kendilerini bu yönüyle diğer topluluklardan daha medeni ve seviyeli görmekte, üniversiteli doğarız diyerek bunu anlatmaktadırlar. Bu geleneğe sahip bir topluluğun diğer geleneklerde kendini bu şekilde rahat ifade etmesinin zor olacağı düşünülmektedir.

Günümüzde evlilik kuralları gençler tarafından nispeten ihlal edilmektedir: “İş yerinde karşılaşıyor çocuklar ve birbirlerini seviyorlar. İşte şöyle oluyor, böyle oluyor, başka ailelerle buluşuyorsun. Buluşuyorsun değil de bir araya geliyorsun”. Memnuniyet hissedilmese de gençlerin farklı topluluklardan evliliklerine karşı daha az engelleme vardır.

Bazılarının “Üniversite mezunu doğarız”, bazılarının ise “Lise mezunu doğarız” sözlerinden algılanan özgüvenleri Çerkezlerde hem kadınlarda hem de erkeklerde gözlenmektedir. Özgüvenli oluş sebeplerini “Kadın-erkek arasında ayrı gayrı yoktur”, “(Sohbetlere) Eşim gelmek istemiyorsa bile ben kendim gidebilirim ya da ben gitmek istemiyorsam o gidebilir. Beraberde gidebiliriz”, “Bu (eş) seçme hakkından olsa gerek, kızların özgüveninin yüksek olmasının sebebi, bir de kız ve erkek çocuklarını ben küçükken hatırlıyorum. Komşunun oğluyla oynardım. Asla, o erkek, sen onunla oynama şeklinde şeyler duymazdık, o senin kardeşin abin, birlikte gezmeye gideriz hatta fotoğraflar da vardır. Birlikte seyahatlere, düğünlere muhabbetlere gittik. Kız erkek birlikte gideriz anne babalarımızın eşliğinde değil. Bütün bu özgürlüklerin sonunda ortaya kendini ve karşısındakini tanıyan bir insan çıkıyor” sözlerinde olduğu gibi kız erkek ayrımı olmadan yetiştirilmelerine ve kendi kararlarını verme özgürlüklerine bağlamaktadırlar. Çerkezlerde kadın için bekar olmak özgür olmaktır. İrade kullanmaktır.

Çerkez kadınları için evlenmek bir tercihtir. Evlenmemek de evlenmek istemek kadar doğal karşılanmaktadır. Evlilik yaşı genelde diğer topluluklara göre yükselmektedir. “Geç evlenilir. 25’in üstü genelde. Şimdi daha da geç. 30’dan önce kimse evlenmiyor”, “(Evlenmeyen) 50 yaşında var. 40 yaşında, 35 yaşında, bunların sebepleri var ama; anneleri yaşlı, gelinin eline bırakmayalım, biz bakalım... 24 yaşında evleniyorum diye erken evleniyorum diye beni uyardı. Ben ilk evliliği mi 28 yaşında yaptım dedi. Annem 35 yaşlarında anne olmuş yani, benim kızım da 30 yaşına geldi. Benim için geç değil. Gayet normal bir yaş 30, 35, 40 da olabilir. Evlenmek de şart değil, bu bir seçimdir. İlla evlenmek mi gerekiyor hayatta, bu bir seçimdir yani her insan evlenmek zorunda değil”. Çerkezler kendilerini evlenme baskısı içinde hissetmemektedir. Bu bakış açısının bir sonucu olabilir, evde kalma baskısı ya da endişesi gözlenmemektedir. “Evlenemedim diye hiç yok, krizlere

girmezler. Olsa da belli etmez krizini, eder mi? Ayıp. Ayıp her şeyin üstünde bizde. Diyoruz ki, ‘Niye evlenmek istemiyorsunuz?’ Onlar diyor, ‘Karşımdaki insan bana göre değil’ diyor veya belki de hala sevgi bekliyor. Çünkü ergenlik çağında karşı cinsle konuşabilen, sohbet edebilen bir gelenekten geliyoruz. O zaman beklenti sevgidir. Onun yaklaşımını beğenmemiş olabilir, hala daha sevgi bekliyor olabilir. Bu şeyi görmeyince, teklifle evlenmek istemiyor. İltifat etsin gelsin onunla konuşsun ikna etsin istiyor”. Bu durum evliliklerde seçiciliği arttırmaktadır, “O zaman evliliklerde çok zor seçiliyor. Dolayısıyla karar vermek zorlaşıyor. O yüzden de çok erken evlenmiyorlar çünkü seçenek çok”, “Evlilikle ilgili çok fazla plan yapmıyoruz biz, karşıımızdaki tanımadık bizim hedefimiz. Ben eşimle 8 yıl konuştum. 1 yıl da nişanlı kaldım, eder 9 yıl... Başkalarını da tanıdık sadece o değil yani başkalarıyla da konuştuk flört ettik ama eşimi uzun vadede tanıdığım için çok endişelenmeden evlendim. Çünkü artık tanıyorum ama hep derlerdi ki, yok yok, evlenmeden tanımazsın, katiyen olmaz”. Kadınların evlilikten beklentileri de değişmekte, daha çok kendilerini tamamlayan kişileri aramaktadırlar. “Mutlu bir yuvası bir düzeninin olması, sevgi-saygı, orada huzur bulması. Mutluluk o, kocasını sevmesi, kocasının onu sevmesi, başka nasıl olur mutluluk, bilmiyorum. Para ile olmaz. Pul ile olmaz”.

Geç ve sağduyuyla karar verilen evliliklerde boşanmalara fazla rastlanmamaktadır. “Mutsuz evlilikler de olabiliyor ama biraz zordur. Evlilik kurumu çok sağlam gidiyor. Biraz zor yapılırsa ama yapıncaya iyi oluyor”. Her iki tarafın özgürce birbirini tanıması ve evlilik baskısı duymaması, evliliğin daha uygun seçimle gerçekleşmesini kolaylaştırmakta, böylece daha sağlıklı bir evlilik inşa edilebilmektedir.

Düzce’de çok duyulan ‘Çerkez’in kızı, Türk’ün gelini ol’ sözünün nedenini Çerkez kızlarının hürlüğüne bağlamaktadırlar. Çerkez’in kızı olmak : “Onlar çok hürdür”, “Çok güzel (Çerkez kızı olmak). Hiç iş yapmazsınız. Eliniz sıcak sudan soğuk suya değmez. Giyinir, kuşanır, süslenir gezersiniz. Evleninceye kadar. Evlenince zor oluyor. Üç ya da beş sene kadar zorluk çekiyoruz”. Evlenince, “Yine istediğimiz gibi geziyoruz, tozuyoruz. Ben şimdi bir erkek arkadaşımın İstanbul’a gidip gezip gelebiliyorum yani. İşin dışında hiçbir şey değişmiyor ki. Sorumluluğun artıyor. Yedircen, içircen, misafir ağırlıcan. Bunları düşünmezken onları yapıyorsun. Zor gelen o, yoksa geri kalanda istediğin yere gidiyorsun, istediğini davet ediyorsun. Çoluk çocuk olunca onların sorumluluğu artıyor”. “Ben yapmadım (evde iş). Okumak için Düzce dışına çıkanlar geri dönmedi ve köylerde genç kalmadı. En sonraları biz yaşadık. Arkadaşlarla sekiz ya da on kişi olup her akşam sabahlara kadar otururduk. Ertesi gün gidecek olan (sabah) altıda gidiyordu, işe gidecek olan işe gidiyordu. İş yapmaya vakit yoktu. Gündüz uyuyorduk, gece de sabaha kadar oturuyorduk” sözlerinden anlaşıldığı gibi Çerkezler özgür olmaktadır, baskı görmemektir. Gelin olunca işler zorlaşmaktadır. “Kadın olmak zahmet ... Kadın her modele girer. Uymak istersen her modele gireceksin” denmektedir. Bu zahmet geleneklerden gelmektedir. “Çocuğumu sevemedim, eşimle muhabbet edemedim, kahkahalar atamadım adet onlar yani ama iş konusunda değil çocuğumu sevemezsin, eşimle muhabbet edemezsin, kahkaha atamazsın, istediğin yere gidemezsin, istediğin zaman gülemezsin öyle yani”. Rahat bir genç kız olmak mümkün iken rahat bir gelin olmak zordur Çerkezlerde. “Türklerde saygı yok (bizdeki kadar), kocam diye hemen yanına sokulabilir, ondan sonra kayınvalidenin yanında istediğini söyler yapar, gider akşam, işi bittiği gibi ... yatar, oturur neyse ama bir Çerkez gelini, ... kayınvalidesi, kayınpederi yatmadan gitsin odasına kapıyı kitesin yatsın. Mümkün değil. Saygılar hep gelinden beklenir. Sevgiler hep gelinden beklenir. Gelinin vazifesi çok Çerkezlerde, onun için Çerkezlerin kızı ol, Türklerin gelini ol, yani orada gelinlik daha rahat oluyor. Gelinden beklenti çok çünkü çok özgüveni yükselmiş bir genç kız yetiştiriyorlar. O yetiştirilen genç kızın gittiği her yerde, kendilerini temsil edebileceğine inanıyorlar. O zaman gelenin de aynı

şeyleri karşılmasını bekliyorlar. Farklı bir kültürden olursa bilmeyebilir bunu, bunlara hoşgörü ile bakmak gerekir ama o ne kadar eskiyse katı kurallar geçerli oluyor. Beklenti o hem gelenekleri bilecek her şeyi yerinde ve zamanında yapmasını bilecek ama aynı zamanda başını dik tutacak. Karşılık verilmez ama ona aslında karşılık vermemesi, o yaşlıdır, ben ona cevap vermeyeyim, ezik durayım anlamında değil, Yaşlı bir insan ben ona uymam, o istediğini söyleyebilir. Ben yaptığımı da biliyorum. Problem değil, istediğini söylesin, diye bakabiliyorsa başını dik tutabiliyor. O zaman sorun yok demektir”. Çerkez gelininden ağır geleneksel rolleri oynarken, bekârlığında kazandığı özgüvenle dik durması beklenmektedir. Gelinler de aileler tarafından iyi yaşatılmaya çalışılır: “Yaşamaları gerekiyor çünkü dosta düşmana karşı diye düşünürüz, çevremize diye düşünürüz, onun gelini onu giydi ben de gelinime giydireyim yaptırayım. Varımızı yoğumuzu harcarız sonuna kadar ama onun şık olması şart”. Gelinin iyi giyinmesi dışarıya karşı bir duruştur.

Bizlerden kız alan kazandı. Çünkü biz kızlarımızı ona göre yetiştiriyoruz. Büyüklere nasıl davranılacak, küçüklere nasıl davranılacak. Çerçeve, belirli bir çerçevenin içinde yetişiyor. Bize gelen kız, çok yani eee Çerkez toplumunu sevmesi lazım, tanınması lazım. Tanıyıp da sevmeyip de gelirse, her şeyi yadırgar. Çünkü görmediği şeyler ama şimdi onlar var mı? Yok. Bir de bize gelen kız çok rahat eder. Biz gelin aldığımız zaman gelinimizi en güzel şekilde giyindirmek, en güzel şekilde süslenmesi, en güzel şekilde eee yaşamaları için... başka bir topluluktan yapılan evliliklerde gelinin rahat etmesi Çerkez kültürünü tanıyıp sevmesine bağlanmaktadır.

Evde görevler aileye bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte çoğunlukla denge içinde olduğu düşünülmektedir: “Genellikle kadın evinin işini yapar. Erkek de çalışır, dışarıdaki işini yapar. İş bölümü yaparlar ama birbirlerine yardım da ederler. Ben hiç eşimden mutfakla ilgili evin içindeki günlük yapılması gereken işlerle ilgili; temizlik, toz, süpüreyim, hiç öyle bir şey beklemedim. Çünkü biz öyle yetiştirildik. Onu çok ayıp gören bir kültürden geliyorum. Bizim kültürümüzde de kadın çok üretken ama kadından beklenen şey, evinin kadını olması gereken becerileri olması gerekiyor. Kendine güveni olması gerekiyor ama onun gücünün üstünde bir şey beklenmiyor”. Kadınlardan geleneksel ev içi roller beklenmektedir. “Erkeğin görevi ailenin geçimini sağlamak işte güvenini sağlamak geleceğiyle ilgili projeleri olmalı. Kadın da yani şöyle diyelim erkek dışişleri bakanı, kadın da içişleri bakanı. Çocukların eğitimi işte giyimi, temizlik, yemek. Ama şimdi tabi öyle değil çalışan hanımlarda iş değişiyor”, erkek de geleneksel ev geçindirme, bir işte çalışma rollerini yerine getirmektedir. Çalışma hayatına giren kadın için durumun değiştiği ifade edilmektedir. “Kadın bir eşya gibi değil bizim evde, değer verilir. Bizim evde eşitiz. Bir kız çocuğu gibi değilim. Emir altında birisi değilim. Hiçbir konuda birbirimize danışmadan, ne bilim şurda yemek yapıcaksak hep birlikte sofraya kurarız. Yani birimiz oturup da birimiz kalkmaz. Bir misafir varsa ... onunla oturuyorsa ben burda kendim hazırlarım ama biz bizeyse birimiz tabak koyar, birimiz kaşık koyar. Birimiz yemeği yapar ve gerekirse ...(erkek eş) de yemeği yapar. Şey değil, biz öyle. Şimdi çocuklar da şey yapıyor. Kadın işi, erkek işi gibi şöyle böyle seçme şeyi yok. Herkes yapabildiğini yapar”. “Beraber yaptık beraber geçtik böyle. Beraberdik öyle sen ben yoktu”. Kadınlara erkek arasında birlikte iş yapma, diğeri yapsın diye bekleme olmadığı anlaşılmaktadır.

“Çerkezlerde kadını ezemezsiniz. Çünkü kadının karakteri kabul etmez bunu”. Kadın edilgen değildir. Erkek kadar değerlidir: “Bizde erkeğin değeri neyse kadının değeri de aynı değerdir”, “Vallahi genelde aynıyız biz evde yani ortak fikir alırız birçok konuda. Kararlara katılımı yüksektir”. “Şimdi bizde şey var bizim toplumumuzda ... hem kadının sözü geçer hem erkeğin sözü geçer. Hatta eskilerde şimdikilerde adet, töre kalmadı eskiden kadın iki kişi

kavga ederken başörtüsünü yırtıp ortaya attığı zaman kavga biterdi, kadının değeri o kadar yüksekti şimdi adet, töre kalmadı. Eskiden kadın oydu ama Türkiye’de kadın biliyorsun ... ikinci sınıf vatandaş. Ama bizde kadın, erkeğin değeri neyse kadının değeri de aynı değerdir”. “Mesela bu dayak işi var ya kadının erkeğin günün mevzusu... Çerkezlerde yoktur. Bir kişi dövmüş bu köyde, kayınpederim onu çok ayıplardı. 100 senelik işi anlatır dururdu. Bir kişi, bu köyden bir adam, karısına bir şaplak atmış, onu ayıplayarak köyün içinde haber olarak geziyordu. Demek ki yok. Toplumun bir otokontrolü var. Yani o insanı dışlıyorlar. Onun evine çok fazla gitmiyorlar. Toplumun bu düzenine ayak uydurmadığı için farklı davrandığı, eşine şiddet uyguladığı için dışlanıyor. Çoluk çocuğu bundan zarar görecektir, mecburen bırakıyorlar yani pek de duymadığımız bir şey ama ben görmedim. Bizim köyümüzde olursa da çok ayıplanan bir şeydir. Şiddet hiç olmaz”. Şiddet kültürde yoktur ve toplum tarafından şiddet uygulayan dışlanır. “Bizde bir erkek bir kadını küçümseyecekse, insanlık yapmamıştır, onu bir yerde mahçup etmiştir, öyle küçümser. Onun dışında öyle sen çocuk doğuramıyorsun da, hani derler ya meyve vermeyen ağaç kesilir, bizde yok, bizde onlar çok ayıp. Mesela ...nın çocuğu yok. Ne o bir daha evlilik düşündü, o kadını küçük görüp, hani doğurmuyor, doğurgan değil veya bana bir mürvet vermedi, bundan karı olmadı, ne evlenmek düşündü... Bizde sadece bizim için önemli olan erkeklerimizin önemli cemiyet içinde toplum içinde onu bozmayacaksın, rencide etmeyeceksin, küçük düşürmeyeceksin, başka yani kadını küçümseyecek, kadını suçlu görecektir, kadını aşağılayacak bizim erkeklerimizde söz yok, yani bir şey yok ama o erkeği eğer Çerkezce kocanı bir yerde küçük düşürdüysen ona karşılık verdiysen, onu mahçup ettiysen, o da seni yetiştiren bu kadar mı yetiştirdi diye küçümser bunun dışında bizde olmaz. “Kadın evin reisidir her zaman, erkek sadece ekonomik olarak şey yapar ondan sonra ailesinin hem dış güçlerden, iç güçlerden her türlü kötülükten korur ama her zaman söz kadındadır”. “Bir evliyanın fikrası var onu anlatmak isterim. Evliyanın birine sormuşlar evin başı kadın mıdır, erkek midir diye? Evliya evin başı erkektir demiş. Ondan sonra tekrar sormuşlar: Peki kadın nedir? diye. Kadın da boynudur demiş. Kafayı nereye isterse oraya çevirir, demiş.

Kadının değerine ilişkin algılar kadın - erkek tariflerine yansımaktadır: “Kadın insan gibi olmalıdır. İnsan gibidir diye düşünüyorum. İnsan olmalıyız her şeyden önce, birbirimizin derdinden anlayan, merhameti olan, hassas ama kendi haklarını da bilen onları da çiğnetmeyen ama karşısındakini de çiğnemeyen”, “Kadın bizde süline benzetilir zarif, ince, nazik Çerkez kızları öyledir hassas”. “Kadın olmak, toprak demektir. Toprakla eş değerdir kadının değeri. Toprak nasıl devamlı böyle insanlara verir, insanları saklar, insanları yedirir, içirir, gezdirir hiç sesini çıkarmaz, gerçek kadının değeri de odur ama kendini bilen kadın odur yani. Kadın olmak çok değerli, çok kıymetli bir insandır, altınla ölçülmez”. Bu benzetmelerle birlikte ağır yükten yorulmuş tanımlamalar da yapılmaktadır: “Zahmet”, “İkinci sınıf vatandaş”, “Sorumluluklar yemek pişirecen, çorba pişirecen, kadınlık görevlerimiz bunlar”. Erkek tanımları da bununla paraleldir. “Erkek aslan gibidir ya.”, “O hep benim dediğim olsun diyecek”, “Erkek dışarıda çalışır yiyecek, içecek getirir. Ailesine değer verir, çoluğuna çocuğuna değer verir”, “Erkek adam gibidir. Tığ gibidir. Hayatı paylaşmasını bilen kişidir”, “Erkek yüksek bir dağmış. Üzerindeki kar da hatunuymuş. Karı kelimesi oradan gelirmiş”. Genellikle kadın ve erkek birbirinin tamamlayıcısı olmaktadır. Örneğin aileyi bir eve benzettiğimizde evin kolonlarının “Yarısı bayanlar yarısı erkekler, kadın da erkek te evin hem içi hem dışıdır. Artık öyle düşünülüyor” yorumları yapılmaktadır. Geleneğin erkeğe üstünlük tanıyan tarafları da vardır: “Bir erkek geçerken kadın yolunu kesmez, bekler... Kocan dışardan geldiyse ayağa kalkıyorsun. Kayınpederin, kayının da dışardan geldiğinde ayağa kalkacaksın. O tür hürmetler... Şimdi eskisi kadar yok. Eskiden evin en iyi yeri ve köşesi adamındı. Önüne yemeği gelirdi aile başka yerde yedi... işte öyle şeyler.” Erkekler kadınlardan hürmet görmekte, kadınlar daha fazla işe koşmaktadır.

Çerkezlerde, erkeklerin ve kadınların eğitimlerinin “Eskilerin çok az, ilkokul, babalarımız öyleydi bizim ama var yine köyden. Benim yaşıtılarım bu köyde, ben yatılı okudum” ve “Günah, kız çocuğu okumaz günah evde otursun el işi yapsın diyordu Çerkezler, el becerisi yapsın, dikiş nakış yapsın” diyerek örneklenen bu yaklaşımın kaynağını “Kafkasya’dan Türkiye’ye geldikten sonra buranın dini şeyini gördükten sonra Çerkezler kendilerine bir çeki düzen vermek zorunda. Çünkü başları açık kadınların kızların, giyimlerini gördünüz. Fotoğrafları çekildi. Muhabbetteki flört ortamının burada yaşayan insanların, hiç tasvip etmeyeceği bir şey olduğu için kendi içlerine kapanarak yaşadılar bu gelenekleri. O zaman dini şeylerden, dini konulardan kendilerinin yargılanacağını düşündükleri için tabii ki, bu konulara dikkat ediyorlardı. Buranın dini geleneklerine uymaya çalıştılar” diyerek yeni vatanlarındaki dini inanca dayandırmaktadır. “Şimdi herkes çocuğunu okutuyor. Okumaya çok önem verirler. Kızlar da okuyor... Okuyabildiği yere kadar okur Üniversite, şimdi kaymakam, vali kızlarımız var” diyerek eğitim alan konusundaki gelişmeleri anlatmakta ve onaylarını “Tabi ki okusunlar istiyoruz en büyük arzumuz o, en büyük hayalimiz o okusunlar okurlarsa inşallah” diyerek sunmaktadırlar. Günümüzde yaşayan kuşaklarda eğitim oldukça önemsenmiştir. “Okuttuk dışarı gittiler, memur oldular. Ondan sonrada emekli oldular, evlendiler. Torunlarımız da üniversiteye gidiyorlar, yarısı memur, yarısı okuyorlar hala.”

Gençlerin eş seçimindeki özgür kararları meslek seçimlerinde de görülmektedir. “Herkes kendi seçti mesleğini, okudular, işe girdiler”. Kadının çalışmasına bakış da günümüz koşullarıyla değişim göstermeye başlamıştır: “Normal bakılıyor artık, önceden normal bakmıyorsak da bakıyoruz. Mecburiyiz. Valla, bir ev kadını çocuğunu, kocasını, yemeğini, evini, yaparsa ev daha rahat oluyor ama öbür taraftan yaşam şartları, kiracılık şartları çok yükseldiği için bir kişinin maaşı da bir eve yetmiyor onun için de işte kadın geliyor temizlik yaptı. Kadın geliyor onu yaptı. Onlara razı oluyorlar” ifadelerinde görüldüğü gibi değişimin temel nedeni ekonomik zorluklar olarak görülmektedir. “Çalışan gelin istedim çalışan gelinler aldım, ikisi de çalışıyor... çalışan istedim boş gezeceğine”. Artık köyün yaşlıları da gelinlerini çalışanlardan istemektedir.

Çerkezlerin aile çocuk ilişkilerinde de farklı kültürel yapı ile karşılaşmaktadır. Aile kendi çocuğunu büyütmemekte, iyi eğitim alacağı bir ailenin yanına vermektedir: “Çocuğu eksiden Çerkez kendi evinde büyütmezdi on sekiz yaşına kadar iyi bir aileye verirdi. O eğitim alırdı, kendi evine çocuk ondan sonra gelirdi” bu durum çocuğun aileyle iletişimini daha resmi hale getirmektedir: “Evlenmeden önce bir sürü kişiyle konuşabiliyorsun, çok normal ama sen babayla oturup konuşmuyorsun. Anne bilgi veriyor ona, anneyle olduğu gibi babayla olmuyor. Babayla biraz daha mesafeli” Aile, özellikle baba çocuğuyla yüzgöz olmamaktadır. Oğluna kız istemeye gitmemektedir. Anne bazı durumlarda paylaşılan bilginin babaya aktarıcısıdır. “Çocuklar sevilmezdi büyüklerin yanında... şimdi rahat rahat seviliyor ... büyük var, yok belli değil” Hala devam ettiği gözlenen bu durumun önceleri çok daha ağır yaşandığı ifade edilmektedir. “Çocuklar bile isimleriyle çağrılmazdı ayıptı. Her çocuğa bir takma isim konulurdu. Yani bir lakap takılır öyle çağrılır çocuklar bile”. Şimdilerde bu gelenekler nispeten yumuşamış, bazıları terk edilmiştir.

Çerkezin kızı olmakla oğlu olmak arasında fark: “Hiç yok, ikisi de aynı. Oğlan nelere sahipse kız da ona sahip. Okuması için, aileden göreceği ilgi için. Bir miras paylaşımında falan bir şey değişmiyor” sözünde anlatıldığı gibi neredeyse yok algılanmaktadır.

Çerkezleri en çok karakterize eden özellikleri geleneklerine sıkı bağlılıkları ile kadına verdikleri değer ve kadının rahatlığıdır. “Adetler töreler bitti, huzur evleri başladı. Adetin, törenin olduğu yerde huzur evi olmaz. Anne seni büyütürken iyi, büyüdükten sonra anneyi,

babayı huzur evine at, hangi bir törede vardı? İşte töreler değiştiği zaman adetler, ananeler değiştiği zaman olmayacak şeyler çıkıyor. Ondan sonra anneye, babaya bile şiddet uygulayanlar var töreler kalktığı için” diyerek toplumda yaşanan değerlerdeki çözümlerin ve şiddetin kaynağını da törelere bağlılığın ortadan kalkmasına bağlamaktadırlar. Töreler Çerkezlerin kanuna, karakola ihtiyaç duymalarını engellemektedir.

DADAŞLAR (ERZURUMLULAR)

Dadaşlarla görüşmemiz İl merkezinde gerçekleşmiş, bir bireysel görüşme ile veri toplanmıştır.

Erzurum'dan göçerek Düzc'e yerleşmiş katılımcı, kendilerini Dadaş olarak tanımlamaktadır. Ev sahibimiz, Dadaşlar'da evlilik yaşının : “Valla yirmide de evleniler, onbeşte de evleniler yani böyle. Benim kızlarım yirmi yaşına girdi, evlendiler. Verdik. Gelinlerimin birini on dokuz yaşında aldım, birini on yedi yaşında aldım. Yalnız büyük gelini yirmi yaşında aldım” diyerek evliliğin 15-20 yaşları arasında olduğunu açıklamaktadır. “Yirmi yaş dedi mi evde kaldı, daha isteyen yoktur derler” diyerek evlilik yaşı üst sınırının yirmi yaş olduğuna ve evlilik baskısının varlığına değinmektedir.

Evlilik kaçarak da olabilmektedir. “Ben kaçarak (evlendim). Anam zaten yokudu, analığım var idi. Babam da vermedi. Dedi adam sinirlidir, ben vermem çocuğumu. O analığım da maksuz etti, o verdi. Adamları tembehledi, Dedi, Ben gızı gapıya yolliyam alın, götürün.”

Dadaş kadının evlilikten beklentisi “Eyilik, sefalık, geçinme, islam ola. Anama diyim, rahatlık odur. Ne var evlenmede.” sözlerinde aktarıldığı gibi iyi geçim, rahat yaşamak ve Müslümanlığı yaşamaktır. Bu iyilik hali “Valla evlilik eyi de durumu eyi olursa. Durum eyi olmasa yani beyle şirikinen mirikinen o iş eyi değil... Valla zalımın eline düşen kadın çok çeker. Eyi adamın eline düşse çekmez. Kadınlar çilelidir kadınlar. Bakarsan huysızdır, ya yaramazdır... Eyle adamlar çok” ifadelerinden anlaşılacağı gibi kadının iyi yaşaması erkeğin iyi huylu ve çevrenin şirkten uzak olmasına bağlıdır. Bir kadının erkeksiz yaşaması, dul kalması zor görülmektedir: “Zor. Allah kimseyi tek yaratmıyor. Yani eşin olmasa hiç bi şeye yaramaz. Ne herif, adama yarar ne de kariya... Gapıyı çek, dört duvar arasında otur.” Kadın olmanın en zor tarafı evlendiğin eşinin vefatıdır: “En zor tarafları, koca gitse zor olur, çok zor olur” Erkek hayattayken daha kolaydır kadının yaşantısı: “Bilirsen ki akşam oliy, erkeğin gelir, rıskın gelir, her bi şiiin gelir ama olmadığı sıra bir dürtme ordan gelir, bir dürtme ordan gelir. Ben şirikten çok çektim”. Kadınlar eşleri olmadığında çevreden rahatsız edici etkilere maruz kalmaktadır. Kadınların çalışmaması geçim için erkeğin eline bakmalarına neden olmakta, diğer yandan da erkeğin vefatı durumunda çevrenin müdahalelerinin arttığı görülmektedir. Kadınlar ahret inancıyla sabretmektedirler: “Valla zalımlar eyle çok zor eder ama ne peli o dünyada bulur. O dünyada da bulmaz, bu dünyada şimdi bulıyer. Bir tane kadın çok zengin. Demiş, ben ölirem. Benim bu eşyanın yarisini ver bir adama, beni beklesin mezarımın yanında. Eşyalar hep onadır. O adamı da, eşiyler mezari, götüriler ayakta koyiler. Öyle bahçadan geçiyir, bir tane ağaç vardır. Gidiyer üstünü örtiyler o ağaçlan böyle eşir. Sonra sorgu melekeleri gelir. ‘Biz ölüden mi sorak, diriden mi’ diyirler. Önce diriden sorak, zaten öli bizim. Geçirler yanına. Diyir, ‘O ne çubuktur? Nereden aldın?’. Demiş ‘Felan yerden’. ‘Sahibine haber verdin mi?’, ‘Yok’. ‘Nasıl sen aldın oni?’. O bir ağacın hesabını, sabaha kadar oni soriyer. Sabah gelir, millet aciyir. Bu adam öyle kaçır. Diyeyler ‘Gel eşyanın yarısı senin’. ‘Baba!’ diyir, ‘Ben eşya istemiren, ben bu bir ağacın hakkını veremedim. Ben nasıl eşyanın hakkını veriyim.’ Hani orayı düşünen yok.

Dadaş aile yaşantısında da değişimler gözlenmektedir. Önceleri evlenen çocuklar anne babasıyla birlikte oturmakta ve diğer kardeşlerle aynı evi paylaşmaktayken şimdi ayrı oturmak tercih edilmektedir: “Valla evvel birlik oturirdiler. yedi sene oturan vardı, on sene oturan vardı ama şimdi yok... Yani bir evde işte herkeşin odası ayrı ama gene bir arada yiyirler, bir arada içirler. Ama çok datsızlık oldi, ilk evleneni ayiriyer. Öbürünü nişanliyer. Birlikte büyük aileyle oturma kültürü giderek terk edilmektedir. Sadece evlilik nedeniyele

evden ayrılma görülmemekte, anne-babayla ilişkiler de artık farklı bir boyuta taşınmaktadır. Çocuklar anne babaya eskisine kıyasla daha az bakmaktadır: “Evvelden bahirdiler. Şimdi bahan yok. Şimdi kimse kimseye bakmaz. Allah düşertmeye”.

Ailede “Erkekler çayır biçerler, tarla biçer, tohum eker. Onlar dışarı işini görerler. Garılar da evde. Davar sağarlar, mal sağarlar, mazi toplarlar, yak toplarlar. Dışarda erkekler bağar hayvana, içerde kadınlar sağlar. Ben gelmeden önce, benim davarım var ıdı. Davarımı tabii çobana katiydim, götürüydü. Ben gelirdim evimin işini görirdim, çocuklarıma bahirdim. Öğle zamanı dağa çıkıp, ber sağirdik yani davari dağda sağirdik. Sağıp herkeşin sütünü merkeplere yükleyip, getiriydik. Ondan sonra gelirdim, çayırdı tırpancılar varıdı, çayır biçerdi. Onların yemegini götürüy, verirdim. Tekrar gelir ben, ekinliğe gidiyirdim. Ama şimdi yok şimdi... Çoğunlukla “Erkekler hiç bişey yapmaz”. Şehir hayatında kadınlar artık ev içi işlere yönelmiştir, erkekler ise çoğunlukla boştur. Aynı evdeki gelinler arasında ise ağır iş yükünün ve beraber yaşamanın getirdiği çekişmeler yaşanabilmektedir: “Ben fazla gördüm sen eskik gördüm. Ben buni yıkadım, sen oni yıkamadın diyerler. Var o da var. Ama kimi yerde de yoh işte. Şeyi temiz olanda yoh...Sütü temiz olanda yok.”.

Dadaş kadını erkeği ve kadını tarif ederken “Evin temeli erkek. Erkek başa. Erkek kadından üstün. Evin çatısı, e gerisi de kadın. Erkek varsa, erkek karıdan ister.” diyerek tarif etmektedir. Erkek koruyucu, kadın emekçi görünmektedir.

Kadınların çalışmasına bakışın memlekette ve burada birbirinden farklı olduğu görülmektedir: “E kadını burda çalıştırırler. Bizim memlekette kadın çalışmazdı. Kadın erkeğin yanında durmazdı, herkezin içine girmezdi. Dügün olaydı, kadınların yeri ayırdı, erkeğlerin ayı. Bir erkek gapıya goydular mi hele bir tene erkek geleydi içeri. O anda öldürüdüler. Ama şimdi eyle değil, karmakarış”. Erkeklerle aynı ortamda durmayan kadınlar zaman geçtikçe bir arada yaşamaya başlamaktadır. Torunlar okula gönderilmektedir. Ancak eğitim sonunda çalışmaları onaylanmamaktadır. “Torunlar okıyler yani çalıştırmaya benim oglum çalıştırmaz. Benim oglum ne karıyı çalıştırıy ne anasını ne kızını”. Kadının çalıştırılmamasına sebep olarak kıskançlık gösterilmektedir: “İlk ben de gısgancımdır... Ben mahsuz o günü dedim ki ... ben gidince ceviz kırıyler, iki torbada ben alayım. Anam, ne istiysen ben vereyim, sen nasıl cevizi kırıysın...” Kadınların çalışma alanları evleridir. Evde de yine kadınlara hizmet ederler: “Eve karı geleydi, bir gelin onlara hizmet ederdi. Erkeğler geleydi oğlı yapardı. Erkeğlerde oğlanın biri yapardı... Cenabı Allah eyle buyurmuş. Evin işini kadın yapacak, onlara hizmet kadın edecek. Ben mi edecem?”. Ev işlerinin kadın tarafından yapılması Allah’ın buyruğu olarak değerlendirilmektedir.

Genç kızlar evlendirilirken anneler “Eyi olun, eyi yola gidın, ahıllı olun. Kimseyen gonuşmayın, terbiyesizlik yapmayın” gibi öğütler vermekte; babalar ise “Bah kızım, adımı yere vurma. Seni beyle yolladım, ölür çıharsın” demektedirler. Kadın namustur. Bunu korumak görevidir. Evlenen kız gittiği evde rahat değilse ailesi kızını geri alabilmektedir: “Öyle çok eziyet çekenı alılar. Ama kız gelirse, gelmezse almazlar. Gız gocasından razı, evden razı değil; ona garişmazlar. Ama senin bugün gızın dışarda galmış, onun bunun kapısında. Mecbur o gızını alıp, getirecen... Alırlar ondan sonra gaderi açılırsa verirler ayrı yere. Açılmazsa bişey yok... Çocukları varısa bekler. Çocukları yokusa onu da veriler”. Eşi vefat eden kadın “Kendi sülalesinde galır. Ha evi varısa, beyle herşeyi mükemmelse aylığı maylığı o evinde galabilir. O gayınlarının yanında kalabilir... Eğer evden koymasalar, çıkmasa kaynına verebilirler. Eger kari alırsa veya oğlan alırsa. Kimisi de oğlan almaz der; ‘Ben gardaşımın ailesini almam. Geri gitsin’ Kimisi de aliy” sözlerinde görüldüğü gibi baba evine dönebilir, eşinin evinde kalabilir ya da kayını ile evlenebilir.

Dadaşlarda kadınlar kendi evlerinde ailelerine hizmet etmekle mükelleftir. Okumalarına izin verilebilir ancak çalışmalarına izin verilmesi daha zordur.

GÜRCÜLER

Gürcüler ile görüşmeler Gürcü Çiftlik, Fındıklı Aksu, Açmalar, Gürcü Asar köylerinde gerçekleşmiş, dört grup görüşmesi ve bir bireysel görüşmeyle 23 kişiden veri toplanmıştır.

Birçok toplulukta olduğu gibi Gürcülerde de kadınlar erken yaşta evlenmişlerdir. “On beşimde gelin oldum”. “14 yaşında evlendim ben. O zaman görücü usulü vardı eskiden. Şimdi tabii herkes birbirini görüyor. Fikirlerini anlaşıyorlar uyursa evleniyorlar. Ama eskiden öyle değildi büyükler münasip görür idi. Arkasındaki insanlarda ses çıkarmıyordu yani”. Akranlarda da geçerli evlenme yaşı görüşmecilerimizde olduğu gibi 15 yaş civarıdır: “Biri 15 evlendi, biri 20 evlendi”. “Ben 21’e giriyordum” diyen katılımcı bunun sebebini “En küçük bendim...Kıymetli oluyor, biraz iş tutsun diye de”, “Onun için babalar en küçüğünü biraz sıkıyor, vermiyor” diyerek evde başka kız kalmamasına, evin küçük kızı ve ev işlerinin toparlayıcısı olmasına bağlamaktadır.

Evlilik geleneğinde evlendirilecek gençler birbirlerini görmemekte ve evlenmelerine ve evlenecekleri kişiye aileleri karar vermektedirler: “Görmeden, konuşmadan seni nişanlıyorlar, büyükler geliyorlar istiyorlardı. Mesela bundan gızı istiyorlar bu alıp veriyor haa nişanlısınan, oğlunyan konuşmak monuşmak yok”. Kızı genellikle beğenip isteyen “Kaynana, kaynata.” olmaktadır. “Allah’un emriylan, peygamberin kavliylan ben sizin kiziniza, bilmem, gözümüz var, onun için oni almaya geldük, oni istemeye geldük, bizi boş göndermeyecan, bu bitup gönderecen, gelelum, biz iki beş gelelum, o başka da, yani yok demeyceksiniz” diye boyle bağliyorlar sözi, gidiyorlar gene geliyorlar, gidiyorlar...”. Sözü bağlarken “Kayınpeder vekili tutar. Kendi akrabalarından, cesurundan, becerecek söyleyecek bi vekili tutar o vekil konuşur. Yüzde biri kaynata konuşur”. Kız tarafında kararı “Anaylan baba. Karar annemlen babam” tarafından verilmektedir. “Şindiki kızlar gibi; bulup da gidiyolar, varıyorlar, öyle değildi. Görmeden..”, “Şimdikilerde kızlar kendileri karar veriyor, oğlanlar kendisi karar veriyor. Ben felan kızı alacam diyor”, “O zaman anne baba dinleniyordu. Onlar ne derse onların sözüne gidiliyordu. Şimdikiler dinlemiyor mesela kendi istediklerine gidiyor. Mesela ben 19’ da evlendim benim kızım 18’ de gitti. Böyle yani. Bir çocuğu gözün tuttu mu kalk git, şimdi öyle. Ama biz öyle değildik. Biz anne babamızın sözünden çıkamazdık. Ama ben görmüşüm fındık toplarken. Hemen hemen görücü usulü olmadı benim ki. Fındık toplarken bir iki kaş göz. Eşim yaptı. Ben de saat vardı saat soruyordu. Göz koymuş, saat maksadıyla göz edim hesabına. İşte öyle oldu ama isteme yoktu. Bir sene sonra istendi. O o zamandan kafasına takmış” sözleriyle değişime dikkat çekilmektedir daha genç olan yetişkin nesil tarafından. Kendileri görmeden büyüklerinin kararlarıyla evlenirken yeni nesil görerek, isteyerek kendi kararlarıyla evlenmektedir. Geçmişte severek evlenmelerin azlığının bir sebebi de aynı ortamlarda bulunmamalarıdır, şimdi ise okullarda karşılaşılılmaktadır: “Çoğunlukla okullarda (tanışıyorlar). Şimdi kızlar okuyor, bizim zamanımızda okuma yoktu. Camiye giderdik ama kızlar ayrı erkekler ayrı otururdu bizim zamanımızda. Erkekleri biraz zor görürdük. Düğünlere giderdik, kadınlar ayrı erkekler ayrı otururdu. Hiç erkek kadın karışık düğünümüz olmazdı. Bayramlarda da olmazdı”.

Geçim derdi geçmişte de yeni nesilde de evlilik kararlarını etkilemektedir: “Maddi durumu yok. Üç bin liralık aliyi, üç yüz bin lira harcadılar, bana. Demiş ki kaynatam demiş ki benum babama, oküz arabamı satacam da demiş gelinimi alacam demiş. Dayanamadım taa demiş hani epey bi yıl geçti demiş alamadum, dayanamadum, oküz arabayı satacam demiş. Babam da demiş oküz arabayı sattun mu demiş ben gızımı virmam o zaman demiş. Bir oküz

araban var demiş, ya çift sürarsın, ya odun getirursun. Niye satiyursun demiş. Oyle satup da demiş ne yiyecen ki demiş. Olmaz demiş babam sattırmadı. Onun için sürdi da sürdi işta (nişanlılık). O zamanki gelin getirmek üç yüz bin ederdi. Çok iyi değildi ama maddi durumu olmadığı için o kadardı. Şimdi milyarlar veriyur”.

Zor ekonomik koşullar, kız alma zorluğu ve anlaştığı kişiye verilmeme ihtimali kaçmayı da yaygınlaştırmıştır ancak durumları düzelirse yine gelin alma yapılmaktadır: “Deyelim uyuştular, deyim peki dedisalar, deyim barıştilarsa ayrı, aynı gene alma var”, “Beni istemeye 7 kere geldiler. Babam vermedi ve ondan sonra da beyim kaçırdı”, “İstedigin yere vermezler hesabına. Daha doğrusu ben bir yere kızdığım için vermek istemedim o yüzden kaçtı. Onun istediğini sen istemezsin. Senin istediğini kız istemiyor. Daha sonra kalkıp kaçıyorlar”.

Erken evlendirilen kızların çoğu, çocuk yaşlarda olduklarından evlilikten bir beklenti bile geliştirememektedirler: “Çocuktum, küçüktüm. Bir de yetimdim hani, gariptim. Evliliğin ne olduğunu bilmeden evlendim. Çocuk yaşta evlendik”, “15- 16 yaşında ne beklenir? Kocayı kucaklamayı düşünüyordum”, “Sadece bir sığınma amacı. Ben yetimdim, korunma amacıyla evlendim hani. Herkesin dayağından, sopasından kurtulma amaçlı evlendim. Evliliğin ne olduğunu bilmiyordum çocuk yaştaydım çünkü”, “Burda kayınvaldemler annemin yanında gördüler. Tam bluğ çağına gelme, yeni yetişme bir kızdım. Ondan sonra bir de gariptim. O zaman çok fakirlik vardı. Herkes evlenmek istiyor ama ne amaçlan istiyor yani? Onu bilemedim. Buraya gelince annem istiyorsan veririm filan dedi. Annem beni götürdü kendi eliyle bıraktı. Düğün oldu bir 10-15 gün durdum birinin yanında. Ordan düğün yaptılar ama böyle şimdiki gibi kuaföre gitmeler, berber falan öyle şey görmedik. Benbeyaz bir gelinlik giydirdiler ama öyle başkasının gelinliğini giydirdiler. Artık vücuduma uydu mu uymadı mı bir aynaya bakmaya bile utanmıştım”. Erken yaşta, evlilik hakkında bir fikri olmadan ya da yetimliğe çare olsun umuduyla evlendirilmiştir bugünün teyzeleri, anneanneleri, babaanneleri olan kadınlar.

Evlilikten kadın olarak ne beklediklerini anlatırken kadınlar “Rahatlık bekler ama çok sıkıntı çektik. Şimdi evlendin, bu akşam bitti. Yarın sabah sorunlar başlıyor” derken en çok her günlerine damga vuran aile içi rollerinden dertlenmektedirler. “Kaynanaya şunu dicen, kaynanaya böyle saygı yapcan, kaynataya şunu yapcan. En küçük görümcem var dört yaşında. Ona bile saygı göstereceksin. 25 yaşındasın ve dört yaşındaki çocuğa saygı göstericen. Erkek kız fark etmiyor ama erkeğin tarafında herkes. Kadının tarafında değil... Aynı çocuğun gibi giyindireceksin, kuşandıracaksın, dikilecek bir şey varsa dikeceksin, yama yapılacak bir şey varsa yapacaksın. Bir yere gidiyorlar eşyaları sen hazırlıcağsın. Anne hiçbir şeye elini sürmüyor. Sen gelinsin, hizmetçisin. Sen yapıcaksın. İki tane görümcem vardı. Biri 8 diğeri dört yaşındaydı. Onların elbiselerini hep ben dikerdim. O zaman dikme vardı. Şimdi gibi dikilmiş hazır şeyler yoktu. Onları dikerdim, yazmalarını oyaldım. Sanki ben doğurdum onları. Anneleri elini sürmezdi. Öyleydi, kaynım yok. Kaynı olanları da görüyordum. Bezlenen çocukları bile geline baktırıyorlardı. Kaynana serbest. Kaynana bırakıyor çocuğu gelin bakıyordu, hizmetçi ya”, “Kimisi kaynana, kimisi koca, kimisi herşey diyor. Çalış çalış ırgat gibi”, “Kaynana kaynata bunlar dış gömlek. Dışardaki hırkam yani. Mesela ben evlendim 20 sene oldu kaynanamla, kaynatamla bu laf büyüklerle ufak tefek çok şeyler oldu ama o kadar umursamadım. En önemlisi kocanla iyi olacaksın. Kocama da bazen hani böyle hani dediği yerlerde. Çoğunlukla ben onun dediğini yaparım. Hayır diyemeyeceğim hiçbir şey yok ona. Benim yaptığının yarısını da o bana yapsaydı belki bu kadar sorunlarım dertlerim olmazdı”. “Eski kafamda şimdiki düşüncem olsaydı kendimi böyle yıpratmazdım, çalışmazdım, ezilmezdim ve bu sıkıntıya düşmezdim. Ne bacaklarım tutuyor ne belim

tutuyor. Burda çalışmayınca ekmek yok kızım. Şimdi iş çok. Adama da iş kadına da iş. Bizim zamanımızda okuma da yoktu iş te yoktu. Alıcım kazmayı asma kazıcam, fındık dikicem. Mısır ekicem, buğday ekicem, yicem. Kadınlar hayatlarını yokluk ve zorluklar içinde, evlendikleri ailenin her ferдинin ihtiyacına koşarak geçirmiştiler. Eşlerinden görmedikleri değer kalp yarası olarak kalmıştır.

Bir diğer büyük sıkıntı kaynağı da yoksulluktur: “En büyük derdi ne bence, böyle yoksul evde hiç bir şey olmayınca sıkıntıya düşer. Mesela şimdi benim yanıma bir arkadaşım gelse... E ben şimdi hiçbir şey yok evde ikram edecek ben sıkıntıya düşerim. Ama şimdi benim elimde imkânlarım olsa hiçbir sıkıntıya düşmem. İyi kötü kahvemi, çayımı yapar veririm... Ama çok para da istemiyom. Çok para, Allah az verip gezdirmesin, çok verip azdırmasın. Her şey ortada kalsın”, “Geldik bir fakir adama. Ay şunu yapalım ay bunu yapalım derken gençliğimiz gitti havaya”. Emektar kadınlar hayatın yükünü yoksullukla birlikte göğüsleyince hayatlarını heba ettiklerini hissetmektedir.

Evde işbölümü konusunda evin gelini olan kadınların sorumluluğu büyüktür: “İş bölümü hep gelindi. Benim beyim hastaydı ama komşu erkekleri görüyordum, çile. Gerçekten çok çile. Gelinler çile çekiyordu. Benim beyim hasta olduğu için ben ona katlanıyordum. Başkalarını görünce şükür Mevla’ma iyiyim diyordum. Şimdi ben gelinlerime asla kötü davranmak istemem”, “Her şey gelinin üstüne. Her şeye sen koşturacaksın. Kahvaltısını sen yapıcan, ahıra sen gidicen, temizliği sen yapıcan, oturamazsın. Evde kocaya gidecek kızlar var ama sen yapıcan. Oturamazsın, kaynata, kaynana, kayınlar var. Gelin hep kapının ağzında ayakta dikilecek. Oturmak yok. Bizim zamanımızda öyle idi. Bir gelin ezilse de büzülse de o işin altındadır, mutlaka yapmak zorundadır. Ben bu işi yapamam demek yok”, “8 ya da 9 aylık hamileyim, kaynanam bahçede fasulye dikiyordu. Otur bu fasulyeyi yol diyordu bana. Ben gittim uzandım da benim yerime adam yoldu fasulyeleri”. Ev işleri, yemek, dikiş, çocuk bakımı, bahçe işleri, hayvan bakımı gibi işlerin hepsi geniş aile olarak yaşadıkları evde gelinin görevleri olarak görülmektedir. Hamilelik gibi durumlar işlerin yükünü azaltmamaktadır. “Her işi yaptık”, “Valla ben kadın işi de yaptım, erkek işi de yaptım”, “Ben de. Her ikisini de yaptım. Bağda bahçede çalıştım her işi yaptım. Eşim dışarda çalışıyordu inşaatlarda. Ben mısır da kırdım, biçtim de, buğday da biçtim her şey.”, “Eşim bağ bahçe işlerini sevmiyordu, ben yaptım ama. Hep dışarı gidip çalışsa da çalışmasa da, işi olsa da olmasa da çarşıya gitmeyi çok severdi”, “Odunuymuş, tarlasıymış, harmanıymış, mısırymış her şeyi bayanlar yapıyor çoğunlukla. Ama tabii işini yapan adamlar da var, bayanın işini yapan adam da var” Erkekler istemediklerinde çalışmayabilmekte fakat erkek işi olarak görülen bazı işleri bile kadınlar üstlenerek yapmaktadırlar. Köyler arasında işbölümü açısından da farklılıklar yaşanmaktadır: “Mesela yarın şu tarlaya gidilecek. Evde kim kalacaksa evde kalan temizliği yapıcak, yemek yapıcak. Ötekiler tarlaya gidecek. Erkekler zaten işe gidiyor. Ya fındık toplanacak, ya mısır kazılacak ya da mısır kırılacak”. Erkekler eve gelince “Akşama kadar beraber çalışıyoruz”, ”Eve geldümü mesela ben mutfığa girdiysem eşim hayvanlara gider. Ahıra gider bakmaya. Hepimiz aynıyız” diyerek işbölümüyle daha dengeli çalıştıklarına da dikkat çekenler olmaktadır.

Büyüklerle saygı çok önemlidir. Evdeki herkes büyüklerle, gelin ise büyük küçük evdeki herkese saygı göstermekte, oturmamakta ve yediği lokmasına kadar dikkat etmektedir: “Büyüklerimize karşı çok saygılıydık. Kayınpederimle mesela karşısında sofraya oturduğum zaman asla ve asla karnım doymadan kalktım, hep utandım. Böyle kaşık sayısını, kaşığı dolduramazdım yemek yerken. O kadar utanırdım tabii ki yediğimize karşı şey değildiler ama çok saygılıydık büyüklerimize karşı. Çocuklar da. Benim eşim öyle öldü ki, babasını baba

diye çağırmadı yani, o kadar saygılıydı. Hiç asi bir evlat olmadı anasına babasına veyahut ta kardeşlerine karşı”.

Evliliği sığınak gibi gören kadın tedirgin, annesi dul kalmış ya da ikinci evliliğini yapmışsa suçlu gibi yaşamakta, benzer duruma düşme korkusunu taşımaktadır. “Hiç bir şey anlamadım (evliliğimden). Hiçbir şey anlamadım ama tabii ki de sevdim. Sadece bir korku vardı içimde hani babam öldü de annem başka bir yere evlendi ya hani, o da başka yere evlendi diyecek korkusu içimde çok kaldı. Ordan içim buruktu hep. Bak o da evlenmiş, annesi de evlenmiş, kızı da evlendi geri geldi diyecekler korkusu vardı”.

Kadını mutlu eden, kadının hayali olan şey, eşinin sevgisi, yanında olması ve onu sahiplenmesidir: “Ne bileyim ben çok sürprizler görmediğim için. Eşim eve gelsin, kahveyi bıraksın çok mutlu olurum. Ama tabii ki kahveleri çok seviyordu, kahvede dışarda oturmayı çok seviyordu”, “Evlenirken beni sevsin, ben onu seviyim bana ilgi gösterebilirsin, beni sahiplensin. Benim hastalığımda, ölümümde her zaman benim elimi tutsun. Ben hastalandığım zamana bir komşuyla gideceğime, isterdim ki kocam getirsin. Acep ne oldu bu kadına neresi ağruyor diyar diyar gezdiriyim, yapıyorum etsin. Yok ben ben marketlerde banketler var ya yol kenarında, para yok, bişe yok otura otura gittim hastanelere. Öyle çileler çektim. Ama ondan sonra da Allah’a şükür ki, çocuklarım büyüdü yine adam oldu, çocuklarımdan gördüm, ne gördüysem. Her şeyi de”. Erkeğin ailesine kendisinin gösterdiği saygıyı eşinin ailesinin de kendi ailesine göstermesini beklemektedir kadın: “Ben senin hastalığına cenazene geliyorum hiç ayrımcılık yapmam ben. Yapmam derim yine ayrı durmam koşa koşa herkesten önce giderim. Ama sen ki benim babam öldü, ben yandım tutuştum mahalle ayağa kalktı, ummadığım insanlar geldi benim 55 yaşındaki kayınım, öbürü desen 45 yaşında ne cenazemize geldi, ne mevlütümüze geldi. Benim annem buraya getirdim 1 bir hafta durdu, millet akın etti geldi, bunlar bize, anneme bir baş sağlığı bile dilemediler. Ama çok gücüm gitti... Yani gerçekten o kadar yorgunum o kadar yorgunum”. Fakirliği, çok çalışmayı dert etmeyen kadın saygı sahiplenme hissetmediğinde çok kırılmaktadır. Kendisine yapılanı gelinine yaşatmamak görmüş geçirmiş kayınvalidenin yeni hayalidir: “Bak şimdi isterdim ki, ben şimdi isterdim ki, böyle beni sevsin kocam alsın götürsün gezdiresin. Bir iki şey aldırısın yediresin mesela ben bunları hiç yaşamadım. Çok istiyom giyinsin kuşansınlar, bu kimin oğlu kimin gelini? Filancanın. Benim eşimin adı da’in oğlu gelini. Ben çok heveslencem, gururlancam. Ama böyle Allah’ın izniyle benim yaşamadıklarımı gelinime yapsın benim oğlum. Güzel kıyafetler alsın, giydiresin, gezdiresin. Yedirmelere getirsin, pastanelere getirsin. Beş tane bilezik alcam gelinime, iki tanesini aldım koydum kenara. Ama o hoş onu takacam diye konu yok yani. Gelin alırken götürcem kuyumcuya gelin hangini beğeniyorsa, benim gönlümde beş tane var. Bi de en iyi setten yüzüğünü küpesini her şeyini alcam. Benim iki tane oğlum var. Ben zaten gelinimi ayrı alıcam Allah izin ederse. Ben gelinimi gelin diye istemiyom zaten, ben kızım diye alcam onu”. Gelinde aradığı özelliği; “Benim gelinim böyle saygılı olsun. Evine kocasına bağlı olsun. Mesela benim arkadaşlarım geldi yanıma. Yayılıp oturmasın, kalksın onlara hoş geldin desin. Güzel yine derli toplu, çıtı pıtı giyinsin. Ondan sonra onlara hoş geldin desin, bir şeyler ikram etsin, giderken yine yolcu etsin. Fazla gülmesin, ben çok konuşuyom ama çok gülüyom gaynatam da diyo ki, sen çok gülüyorsun çok konuşuyorsun senle gelin durmaz diyor benim gaynatam. Ama ben gaynatamı çok severim, kendi babam gibi. Şimdi babam öldü, o benim babam. Çok severim gaynatamı. Ben de ona diyom ki, olsun ben gelinime çok çileler çektim ama ben gelinime gelin diye davranmaycam. Ben ona kızım gibi, o da beni anne gibi görürse, torunlarıma bakcam güzel kıyafetler alcam, torunuma giydirecem. Çünkü çocuklarıma giydiremedim yoktu. Evine sadık olsun, çocuklarına kocasına, gezsün. Bir de evimin sırrını dışarıya vermesin. Yani karı koca

güzelce geçinsinler, yesinler, içsinler, gezsınler, hiç kıskanmıycam. Çocuğa da ben bakarım ha gelinim çalışmak istiyorsa yine çalışsın ben çocuğa bakacam”.

Gelinler sıkıntı çekseler de bunları kabullenmekte, sıkıntıya katlanması da telkin edilmektedir: “Annemi çok dinlerdim. ‘Kızım seni iyisi bulmaz’ derdi, gene usulca buraya gelirdim. Gitsem anneme canım sıkılsa bile, ‘Kızım sen oraya layıksın’ derdi. Şimdikiiler öyle değil ama. Param yoksa veriyordu, ekmeğim de yoksa veriyordu ama gene gerisin geri gönderiyordu buraya. ‘Sen haksızsın, beyin haklı’ diyordu. Çünkü bana sen haklısın dese olmazdı. ‘Dur kızım, dur kızım’ öyleliklen yaşadık durduk biz. Kadınlar kendi elleriyle kızlarını haksız olduklarına ya da bu duruma layık ve mahkum olduklarına inandırarak baş kaldırmayı engellemektedir. Kadının ezilmeden dik durması ancak “Eşin sahip çıkarsa, gittiğin yerde yiyecek parası ve malı mülkü bolsa, hane içinde insanlarda iyiye” mümkündür. “Eşinin annesinin, bubasının ayakaltına vermicek yani. Eşit tutcak”. Bu durumda kadının mutluluğu biraz şans işidir. “Bak benim 33 yaşında bekar kızım var hiç evlenmedi daha. Tabi ki şimdikiiler akıllı biz öyle değildik biz evliliğin ne olduğunu bilmeden evlendik”. Yeni nesil şansını okuyarak, çalışarak, seçimini kendi yaparak yönetmeye çalışmaktadır.

Şimdiki evliliklerde ise işbölümü “Var tabii, herkesin işi ayrı. Erkek dışarı gider kadın evde” diyerek anlatılmaktadır. Kadınlar ev içi rollere erkekler de para kazanmaya yönelmektedir. “Kızım şimdi evlendi, kayını var bir tane. Kayını 17 ya da 18 yaşındaydı. ‘Yenge yenge’ diye o da çok üstüne dururdu. Kızım çok mutlu. Ben kızıma nasıl seviniyorsam benim gelinimin anneleri de sevinirdi. Gelinim benim gibi evde oturuyor ama oğlum akşama kadar çalışıyor. Gelinim tatlı dillen güler yüzlen o salata yapıyorsa öbürkü de masa hazırlıyor. Biri bir şey yapıyorsa o da ekmek kesiyor. Asla mutfaktan gelin yapsın getirsin diye beklemezler. Beraber hazırlarlar, beraber otururlar” diyerek anlatılan dönüşüm tarımın azalması ile yaşanmaktadır. Erkekler dışarıda çalışmaya başlamıştır. Kadınların daha çok evi çekip çevirmek, çocuklara bakmak, yemek yapmak gibi rolleri bulunmaktadır. Bazı kadınlar çalışmaktadır. “Kadın olmak çok güzel bir şeymiş ama yerine göre. Şimdi benim kızım evlendi çok mutlu. Kızım da çalışıyor, damadım da çalışıyor. Senin dediğin gibi.. Damadım gelir ve hemen mutfağa gider. Öyle güzel yemek yapar, öyle güzel salata yapar ki bayılırsın. Kızım nasıl mutluysa gelinlerim de mutlu”. Kadın işe girerek, erkek de evde kadının yükünü azaltarak işbölümüne katıldığında daha mutlu bir aile resmi çıkabilmektedir.

Kadınların çalışmasını kadınlar bir yandan doğal karşılamakta, bir yandan da evde çalışmalarını tercih etmektedirler: “Evde çalışılır ama dışarda ben çalışmak istemem”, “Eskisi gibi iş yok. Millet vurdu para işine”, “Namusu ile çalıştıktan sonra herkes çalışabilir.” “Eskiden çalışma yoktu ama şimdi hep çalışılıyor. Ayıp değil. Eskiden hep ayıp idi. Kadın çalışmaz. Ev kadını evde duracak, kızlar okumaz okula gitmez. Şimdi çalışıyorlar ve ben çalışan kadınlara kızıyorum. Kızlara da kızıyorum. Ben bahçe işini daha çok seviyorum mesela. Kalabalık işe gidince herkes oluyor, rahat hareket edemiyorsun. Bana göre ev daha iyi”. Tüm bu çelişkili tercihler aynı grupların içinden gelmekte, kadınların eski-yeni yaşam tarzları arasında farklı yerlerde oldukları görülmektedir. Gençler aileleri izin verdiğinde “Çalışırdım” demektedir, çalışmanın getirisi olarak “Her şey parayla alınıyor. Yiyeceğe, gezmeye, her şeye para lazım” diyerek daha çok ekonomik refahı göstermektedirler. Çevrelerinde çalışan kadınlara “Burada pek yok” dedikleri gibi az rastlanır iken şehir merkezinde çalışan tanıdıklarından söz etmektedirler. “Benim yeğenim çalışıyor mesela çeyizde çalışıyor. Kocası ...’ ya gitti ve .. tane de oğlu var ve o çalışıyor. Çalışmak zorunda.” sözüyle çalışmanın kadın için geçinmek amacıyla mecbur kalınan bir durum gibi tarif edildiği görülmektedir. Kırsalda yaşayan Gürcü toplumunda kadının yeri “Evi”dir. Kadınlar, “İşi

iyiyse, erkekler güzel çalışıyorsa, para da geliyorsa rahat”tır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve algıları sürmeye devam etmektedir.

Tamamen aile kararıyla evlenmiş kadınların kızları bu gün annelerine göre daha esneklerdir. Babalarından “Çekinir. İş için konuşurlar ama başka ayıp şeyleri konuşamazlar. Annesiyle daha güzel konuşurlar”. “Babam bana soruyor, gitmek istiyor musunuz (evlenmek istiyor musunuz) diye. Diyemiyorum. Ona bir şey diyemedim, anneme dedim. Annem söyledi ona. Ona ‘istiyormuş falan’ dedi. Öyle deyince de oldu”. “Bana da babam sordu. Annem zaten yoktu. Buradan istiyorlardı işte. Baba sen bilirsin dedim. Başka yerden de istiyorlardı ve babam oraya vermek istiyordu. Orasını da analığım istemedi. Ben her şeyi babama bıraktım. Yetim kız. Beni kaçırmaya uğraştılar. Ben gitmedim. Yetimim ve babamın yüzüne ayak basamam. Çok yerden isteyen oldu. Burası için bana sorduğunda sen bilirsin dedim. Sana bırakıyorum dedim. İster ver, ister verme” Doğrudan tercih yapamayan kadınlar istemediklerine hayır diyerek, istediklerine sessiz kalarak onaylarını babalarına iletmişlerdir.

Ailede önem derecesine göre bir sıralama yapılırsa sıra önemliden önemsiz doğru “Dedeler olabilir, babalar olabilir, abiler olabilir, anneler de olabilir başta. Kayınvalideler ya birinci ya da ikinci sırada”dır. gelinin yeri “Hiç yok en arka. Benim şimdi sıram mıram yok ki. Benim hiç bir yerde ne sıram ne yerim var. Akşama kadar çalış çalış...Şurda benim, kapının arkanın dibinde”. Gelin sıralamada pek yer almamakta, yer bulabilmek için kayınvalide olmayı beklemektedir.

Kayınvalideler kendi gelinlik dönemlerinde göremedikleri önemi gelinlerine verme hevesini taşımaktadır: “Ayrı eve alıcam...Gelinim diye değil kızım diye görcem...eşiyile gezsün tozsün...Çocuklarına bakıcam... Okuyorsa da okusun. Kendine güvendikten sonra, kendini bildikten sonra, dünyanın bir ucuna gitsün, kendini bilsün gezsün, ben yine ona saygım var arkasındayım yani.”.

“Hani diyorum ki, ben şimdi bekar olsam, Gürcü-Laz aramam. Konuşurum fikirlerim uyuyorsa evlenirim”, “Ben şimdi bekar olsam, nasıl bir koca seçerim? Sadık olsun, olduğu gibi olsun. Yapamayacağı şeyler deyip de sana yalan söylemesin. İçi dışı bir olsun içi başka dışı başka olmasın. Mert olsun sözüne sadık olsun, yalan söylemesin” diyen kadınlar erkekte düzgün ahlak; dürüstlük, sadakat, mertlik, güven, geçinecek kadar para ve islami yaşam aramaktadırlar: “(Kızımın)Evlendiği kişi İslamiyeti yaşayan birisi olsun, biraz mal varlığı da olsun. Çünkü çok düşkün bir aileyle evlenince çok sıkıntıya düşüyorsun. Çünkü paran yoksa mutluluk yok, bence öyle. Yok işte, çünkü yokluktan münakaşa çıkıyor. Yokluktan tedirginlik huzursuzluk çıkıyor. Başka ahlakına bakarım. Düzgün ahlaklı olması lazım. Böyle alkolü kötü alışkanlığı olmayan, dürüst birisini isterim. Dürüst olmamış da, çok malı olmuş onu da istemem. Öyle bir şey beklerim yani”, “Önce insan birbirine güvencük, sadık olacak.”

Kızlarına evlenirken verilen tavsiyeler; “Kızıma verdiğim en önemli öğüt tesettürlü olması, namazında abdestinde olması, dürüst olması. Evlilikle ilgili tabi ki ben şimdi söylüyorum. Evlensün yuvasını kursun, tabi ki her şeyi dört dörtlük beklemeyeceksün evlilikten, biraz boyun eğeceksün, göz yumacaksın. Hep benim demeyeceksün biraz karşıdakini de düşüneceksün. Hep benim dersün huzursuzluk oluyor. Ama biraz karşıdaki anlayışlı olursa, biraz da sen anlayışlı olursun o zaman geçim oluyor” sözlerindeki gibi azla yetinme, anlayışlı olma, boyun eğme, tesettürlü olma ve ibadet etme yönündedir.

Kızlar büyütülürken erkeklerden yeme içmede ayırt edilmez. Eğitimden de yeni nesilde eşit yararlandırılması konusunda açık bir engel yoktur: “Oğlumu okuttum okumayı istedi. Kızım okumak istemedi. Ama şimdi okudu dışardan, o okuyo, işi gücü var. Evlenmeyi de tercih etmiyor, oturuyor işte. Hiç ayırım yapmadım, yapmam da”. Ancak erkeklere kız evlatlara verildiği gibi öğütlere rastlanmamıştır.

Muhafazakar tavırları, çalışkan ve her işe koşan kadınlarıyla ve daha az çalışma kültürü olan erkeğiyle tanıdığımız Gürcüler’e sorulduğunda “Gürcü kadınla evlenen cehennemi dünyada yaşar” sözünün kaynağını, çok değer verilen damada yaşattıkları kız alma adetlerine bağlamaktadırlar: “E tabi çok adetler olurmuş. Bizim mesela anlatırlardı, kim yapmış bilmiyorum. Ağaca çıkmışlar, işte ağaca sofru kurdurmuşlar. Yani gelini eve şey yapmamışlar”, “Hani kız tarafı ne dediyse oğlan tarafı onu soktururlar, yabacaklar oni”, “Ağaca çıkıyorlar, ağaca sofrayı kurduruyorlar. Oraya getiriyorlar yemeği, oraya çıkarttırıyorlar, işte ne istiyorlarsa: tavuk, ne pilav, ne istiyorlarsa oraya getirttiriyorlar. Ordaki adetler çok ağırmiş. Zannedersen ordan kaynaklanıyor”, “Şimdi benim bir dayım vardı, annemin kardaşı, ki öyle bir dayı ki diri, yümsek, yani ne bileyim anatamam, öyle böyle zayıf mayıf bücür bişey değildi yani. Onun bir beygiri var maşalahsız bakamazsın. Kendi akrabalarının, ...'in annesi ... Ora şimdi akrabalarımızdan düğün oluyor, şimdi oğlan tarafı dedi ki, gız tarafı oğlan tarafına dedi ki şu beygiren şu dokuz kata çıkacaksın, benim dayım oluyor şindik o. Ben şimdi böyle bakakaldım, beygir merdevana patur patur, merdevanları nasıl çıkacak (evin içinde)? Evin içinde, salonda beygir var. Rahmetli dayım oturuyor, deyince o dizgini bi çekti getirdi merdevan tak tak tak tak dayım merdevanların üst kata çıktı oraya gezdirdi, yarıştirdi, gene indurdi, indi. Hiçbir zaman unutmamdim oni, sokturuyorlardı işte, bişey dedüğü zaman deduklarıdı”.

Kız alırken zora koşulan erkek, kadınının her işe koşmasıyla rahat bir döneme giriyor gibi görülmektedir: “Yani benim evimde çoğunlukla benim dediğim olur. Çünkü ben hep önde gittiğim için. Benim adam ilgilenmediği için. Toplantılara giderim. Bak şimdi sorumluluk bir adam olur. Ben öyle bir isterdim ki, mesela ben evleneyim benim adamım beni, hastalığımda sağlığımda onun eli hep üstüme olsun. Ben ne iş yapayım? Sileyim, süpüreyim ben çocuğuma hizmet edeyim. Evimi derliyeyim toparlayayım. Elektriği, telefonu ne bileyim çocuğun alış verişi her şeyi benim sorumluluğumda. Onun için ben ona söylesem de yapmıyor ki zaten.” Erkekler daha rahat iken kadınlar geniş bir sorumluluk alanına sahip olmaktadır.

KARADENİZLİLER (ORDULULAR-TRABZONLULAR)

Karadenizliler ile görüşmelerimiz Uğur köyünde gerçekleşmiş, bir grup görüşmesi ile sekiz kadından veri toplanmıştır.

Trabzonlu ailelerde geçmişten bu güne işbölümünde evin yaşlılarına süt sağma ve hayvanların bakımını yapma görevi düşmektedir: “... yaşlılar inek varsa inek sağar...Kadın da erkek de...Büyükler yapıyor gelinler pek girmez”. Gelinler daha çok “Çay çorba, temizlik, çamaşır, evini süpürür” sözleriyle örneklendiği gibi ev işleriyle ilgilenirler. Bu görevler gelin için eskiye göre azalma göstermektedir: “Evvel öyle yok. Hepsini yaptırıyorlardı. Şimdiki öyle değil... Ben gittim ahıra da gittim her işi yaptım. Şimdiki yapmaz. Biz gelinlerimizi öyle çalıştırmayız. Evvelden arkamıza sarıyoduk (çocukları) yapıyoduk”. Hayvanların bakımı dışında işlerin çoğu gelinindir. Daha çok çalışan kişiler olarak “Kadınlar” dile getirilmektedir. Erkekler de çalışmaktadır. “Valla erkekler de çalışır. Ormana gider erkekler. Kadınlar da hiç durmaz. Erkek ormana gider, fındıklığa. Kadın onun peşine. Eve geldiğinde erkek köşe yastığı gibi oturur. Kadın sofraya kurar” diyen kadın görüşmecilerimiz gelinin saatsiz, mesaisiz, bitmeyen işlerine dikkat çekmektedirler. Tarlada birlikte çalışılsa da eve gelen erkek dinlenmekte, kadın ise evdeki işlerine devam etmektedir. Erkeklerden yardım çok gelmez ama “Yapan yapar. Yapmayan elini sürmez. Ama yapan, alışkın olan yapar. Benim bir torun var İstanbul’da çalışıyor. Fasulye diktim fasulye dikti, pancar fidesi diktim, pancar fidesi dikti, benimlen bile çalışır. Çok şeydir.” diyerek erkeğin kadına yardımına ilişkin sıra dışı örneği paylaşmaktadır.

Evlilik orta kuşakta ve yaşlılarda 15 yaşında ve izleyen yıllarda birkaç yılda gerçekleşmiştir: “Valla ben 15 yaşında gelin oldum”, “Ben 19 yaşında”. Evlilik kararını veren ve çocuğuna eşi seçen çoğunlukla büyüklerdir. Ancak bu durum günümüzde büyük ölçüde değişmiştir: “Şimdiki oturup konuşuyorlar. Bizim günümüzde görmeye utanıyordu. Emme kör, emme topal. Gelini büyükler seçiyodu”, “Babamız kime verirse oraya gider. Babamdan istediler. Kaynata”. kız istenirken “Yok evvel görümlük yoktu ki. Falan yerde bir kız varmış. Soruşturuyorlar. Gidiyolar istiyolar. Kızınlan oğlan birbirini göremez kına akşamına kadar” sözlerinden anlaşılacağı gibi kız görülmeden istenmektedir. Kızı istemek ya da vermek için aranan soruşturulan özellik “İyi aile olacak” olmasıdır. En çok “İyi ahlaklı olan”, “İyi olan, işi iyi bilen. Yemeği iyi pişiren” kızdır. İyi ahlak ile “İyi olur, titiz olur, oturaklı olur. Senlen böyle tatlı tatlı konuşmaz, yere bakar. Bir şey dersin hort eder (dediğini yapmaya hemen koşturur anlamında ayağa fırlayan bir beden dili eşliğinde). Senlen böyle bal gibi böyle konuşup da yanaşırsa ona sokulursun” sözlerinden anlaşılacağı gibi kızın titiz, oturaklı, mahcup, dediğini yerine getiren ve kaynanaya ilgi gösteren kişi olması kast edilmektedir.

Eski adetler değişim göstermektedir. Kız ile erkek birbirini artık tanımaktadır. Köyde kızla erkeğin birbirini görebileceği yer düğünlerdir: “... toplantıda, düğünde görürler. Oynuyorlar düğünde işte. Herkes; kızlar da oynuyor, oğlanlar da”. “Kız beğenmezse almaz. Beğenirse olacak” Kızın görüşü de değerlendirilmektedir. Kaçarak evlenmeler geçmişte oldukça yaygın yaşanmış, bu gün de azalmakla birlikte devam edegelmiştir: “Ne biliyim cahillik vardı. Küçüktük geldik... Kaçıp geldiler hep (diğer katılımcıları işaret etmektedir). O zaman küçüktük sanki gidince öyle ağa, paşa. Öyle değilmiş tersine döndü”, “Bir tanesi İstanbul’da çalışıyordu, internette buluştular. Kaçtı geldi kız 15 yaşında”. Evliliklerin çoğunlukla aynı köyden-mahalleden yapılmasına karşın dışarıdan evlenmeler de görülmektedir: Ben bunu alır mıyım? Alırım. “Bak benim gelinin biri Eskişehir’den, biri Isparta’dan. Hadi buyrun. Çocuk orda çalışıyordu, bulmuşlar evlendiler”. Bu tür evlilikler dışarıda çalışma ya da internet üzerinden tanışarak gerçekleşebilmektedir.

Kadınlar evlilikten çok beklenti geliştiremeden evlenmişlerdir: “İyilik, güzellik, ne bileyim ben... İyilik güzellik geçinme. Başka bir şey beklemedim”. Daha genç olanlar “Her şey istenir yani” demektedirler. “Ya zaten köyümüzün adamlarıydı, biliydik. Ne hayal kuralım. Mahallenin insanı bir mahallenin. İlla ki düğünde bayramda gezmeye giderken görüyordu”. Kadınlar erken yaşta evlenmenin evlilik beklentisi yaratmamasından ve zaten tanıdıkları insanı seçmelerinden kaynaklı olarak beklenti taşımamıştır.

Evlenince “kadın olmak” bekarken düşünüldüğü gibi görülmemektedir: “Çok kötü bir şey oldu. Bekarken iyiydi, şimdi çocuk evin işi, koca derdi... Şimdiki aklım olsa zaten o zaman gelmezdim. Aklım ermiyordu... Başka yere de gitmezdim de biraz çocuk gider mi? Gitmez. Çocuk olarak vermişler. Şeye ermiyordu ki, bir kaşık çorba pişirmeden buraya geldik”. Evde işbölümünden en büyük iş payını alan kadın, yoğun iş yükü altında kadın olmayı herkes için çalışmak gibi algılamaktadır. Kadınlar söz hakkının çoğunlukla “Erkeğin olur” diyerek erkeklerde olduğunu ama “Kadınlarda da söz hakkı heralde var” diyerek kendi sözlerinin de geçtiğini dile getirmektedirler. Sözlerinin geçtiği alanın evle ve yaptıkları işle ilgili olduğuna işaret etmektedirler: “Mesela kendi orman filan işi yapacaksa kendi. Geri kalan işi benden sorarlar. Bizim evde öyle... Bir şey alınacak bunu alayım mı şunu yapalım mı? Bizim evde sorarlar. Bana soruyorlar. Hepsi sorarlar bunu yapayım mı? Yapalım mı yapmayalım mı? Sorar, evet dersem yapar. Yapmayalım dersem, bu iş değil dersin de yapma de yapmıyor. Ben de ona kötü bir şey demem, o da bana kötü bir şey demez. Öyle yuvarlanıp gidiyoruz. Bakalım. Şimdi değişti artık”. Bu durumun eskisine göre olumlu bir gelişme olduğu vurgulanmakta ve kadınlar bundan memnuniyetlerini paylaşmaktadırlar. “O da veriyordu (karar), ben de veriyordum. İkimiz ortak. Yani işte yapılacak bir işimiz, hangi iş yapılacaksa o derse bile yapıyorduk, ben derim yaparız yani. Öyle beraber... Bizim burda pek ezilen yok. Anlayışlılar çok”. Kadınlar karar vermeyi memnuniyetle karşılarken, erkekleri de bu yönleriyle anlayışlı bulmaktadırlar. Bu anlayışın nedenini, “Kadınlar çok çalışıyorlar. Bunlar da yoruluyor, onlar da yoruluyor. Erkek ormanda çalışıyor, bayan tarlada çalışıyor. O yüzden herkes yorgun geliyor. Kimse kimseye bir şey demeye kalmıyor yani” diyerek başta kadın olmak üzere her iki tarafın da çok iş yapmasına ve yorulmasına bağlamaktadırlar.

Kadın, evde de tarlada da işleri çekip çevirebilmesine, her işin üstesinden gelebilmesine karşın “Erkeğin olmayınca çocukların ezik olur. Lafın dinlenmez mesela. Ama önünde erkeğin oldu mu her şeyin dinlenir. Gariplik çekmezsin. Ben daha kaybettim edeli ne kadar oldu 28-29 sene fazla. Daha gidip de böyle iki gün dışarda kalmışlığım yoktur. Çok da ağladım. Yalnız kaldım mı ev inler, şey etmedim. Onun için erkek en temel yani direk. Torunla ney konuşacan? Ne konuşursun ne anlarsın? Daha akran daha hayatı paylaşım. Eş oldu mu oturur muhabbet ederiz” diyerek kendisinin eşiyile değer gördüğüne işaret etmektedir. Bu işaret kadın olmanın zorluklarını anlatırken de görülmektedir: Kadın olmanın zorluklarını “Zorlukları çocukları bakacak. Erkek her ne kadar yardımcı olsa... Yardımcı olmazlar. Eve bakmaz. Mesela erkek olmadı mı, eşin olmadı mı paran olmadı mı zorluk çekiyon. Çoluk çocuk eline bakıyorsun” diyerek pek çok işin kadın işi olmasına, eşinin yokluğu ya da ekonomik zorluğa bağlayarak anlatmaktadırlar.

Kızların önceleri okumasına çok olumlu bakılmazken bu günkü görüşlerde değişimler mevcuttur. Kadınlar kız ve erkek çocuklarını okumaya teşvik etmektedirler. Teşvik “Ettim de okumadılar, işi tercih ettiler okumadılar. Herbiri bir iş sahibi oldu. Ama hakkımı helal etmiyorum... Niye ezik kalıyım? Beni babam okutacaktı amcam demiş ki, boşver kocasına mektup mu yazacaktı?...Kadın ne bileyim her konuda ezilir. Kadını daima eksik etek derler kadına.” Ne bileyim. Erkek başka yere kızar gelir kadından alır hırsını. Çocuğuna kızar kadından alır hırsını. Evde bir şey desen, yok sinirliyim dokunma bana! Karı ezilir...Hep

ezilir”. Kadınların aile işinde çalıştıkları için ellerine gelirin geçmemesi ezilip erkek eline bakmalarına neden olduğundan eziklik hissettikleri ve çocuklarına bunun yaşatmak istemedikleri görülmektedir. Kız üniversiteye gitmek isterse “Gitsin. Evet. Gidiyorlar da zaten”, “Okuyan bayanlar var. Benim görümcelerim okumuş. Kimya mühendisi”, “Benim torunlar okuyor”, “Azdır okuma bilmek şimdi şimdi yeni yetmeler okuyor” demektedirler. Köyde liseye ve üniversiteye daha çok erkekleri gönderme eğilimine karşın erkek çocukların kız çocukları kadar eğitime istekli olmadıklarını da ifade etmektedirler: “Erkekler gider de... Erkekler bayanlar kadar daha okuyamıyor. Bilmiyorum bayanlar kadar şey olamıyorlar. Başaramıyor erkek”. Hem kızları hem oğulları okumak istese ve ekonomik güçleri yetmese tercihlerinin “Kız okusun bir şeyler olsun. Kocasının cebine bakmasın. Zor. Kocan ise kocan. Zor para istemek mesela... İnsanın ağına gidiyor tabi. Bir istersin iki istersin her zaman isteyemezsin ki? Varsa verir o da. Kız okusun bir şeyler olsun”, “Okuyan kızlar seçiyor. Okumayınca bir şey bilmiyorsun ki. Gerçekten bir şey bilmiyorsun benim için öyle”, “Tabi okuyan kadın iyi olur...Okuyan kadın her şey olur. Ne bileyim”, “Okuyabildiği kadar. Okusunlar ne kadar isterlerse”, “Canı ne isterse okusunlar. Hepisini de her şeyi de bilsinler.” sözleriyle kız çocuğun eğitiminden yana olduğunu belirtmektedirler.

Diğer yandan çalışıp “Kadının para kazanması erkeğin ağına gidiyor erkek kabul etmez” diyenler olmaktadır. Buna “Hayat müşterek” diyerek cevap verenlerin çokluğuna karşın erkeklerin aynı tepkiyi vermeyeceklerini düşünenler de vardır: “Ne bileyim bazısı da ben kazandım sen ye. Beraber kazanıp beraber yiyecek bu hayatta böyle. Her şeyin iyisini nerde buldun der” sözleriyle erkeklerin kadınların çalışmasını desteklemeyebileceklerine dikkat çekmektedirler. Kadınlar “Neden geri olsun ki kadınlar? Kadının yapamayacağı iş yok. Valla ne bileyim bence yoktur” diye düşünmekte ve kadınların çalışması gerektiğine inanmaktadırlar.

Erkek eşin ruh hali ve davranışlarına göre tavır alan kadınlar bunu yaşamayan kadın “Yoktur. Yok. Kadınların şansı o” diyerek normal görmekte ve kendini en az etkileyecek stratejiler geliştirmektedirler: “Ne bileyim o herkes öyle gider. Erkek her zaman şey yapmaz seni ezmez. Erkek mesela dışarı gidiyor, o günkü bir işi rast gitmez, olmuyor; o zaman da seni görmeyince, seni kimse ezmez. Ben mesela geliyo, bakıyom yüzü gülüyorsa iyi, bu gün rahat; baktım sinirli yüzü karşı yerde, o gün işi rast gitmemiş, ne derse desin ben hiç dinlemem. Giderim başka işime, o oturur, oturur. Ömür boyu gitmiyor 5-10 dakika sonra gerliyorum oh”, “Hiç ses etmiycen o öyle olduğu zaman gidecen ses etmeyecen”, “Şimdi senin söylediğin bu olmaz fındık kabuğunu doldurmaz. Sen söylersin, o söylüyor. Böyle böyle ne oluyor? Ben hiç ezilmem Allah’ıma şükür zıt da değilim”, “Çok böyle ölüm kalım olursa gidersin. Ama böyle az bir fındık kabuğunu doldurmayan şeyle oluyor işte. Ses etmiycen sabredecen bakalım sonu nereye gider bu işin?”. Kadınlar “Evde her şeyi görme, duyma, iyi laf et. O zaman bal gibi geçinir gidersin” çıkarımına ulaşmaktadırlar. Kızlarını yetiştirirken usluluğa, ağırbaşlılığa önem vermek gerektiğini düşünmektedirler. “Ne bileyim iyilik huzur terbiyeli uslu ağır başlı yetiştirirsin. Kimseye ne bileyim öyle şımarıklık yapmaz. Kadın huzurlu olur o zaman. Kızından bir yüz karası gelmez, oğlundan gelmez”. Onlar da büyüklerinin benzer öğütleriyle evlendirilmişlerdir: Mesela kayınvalidene iyi davran, karşı konuşma, o ne derse boynunu bük, bir şey deme. İşinden gel işine git”. Kadınlar uyum sağlamak için sessiz ve sakin olmaları yönünde öğütlerle yetiştirmekte ve yetiştirmektedir.

Ailede çocukların anne babayla ilişkileri eskiye göre yakınlaşmıştır. Anne ile daha çok arkadaş gibi her şeyi paylaşmaktadırlar: “Çocuklarım benle her şeyi paylaşır ben onlara bir arkadaş gibiyim, bir arkadaş gibiyim ne bileyim her şeyi paylaşırdı çocuklarım benlen.”. Oğulların anneden gizlisi “Olmaz. Olmaz hiç çocuklarımla.” Sadece anneye söyleyemediği

“Erkek olarak mesela karısıyla arası. Öyle hiçbir şeyi söyleyemez yoksa başka şeyleri benden saklamazlar. Çocuklarla aram çok iyidir şükür,” Annem çok iyiydi, annem baldı”. Baba ile de ilişkiler büyük ölçüde esnemiştir. “Valla babam asi. Ohoo babam vurduğunu kırır! O zaman babanın yanında cesaret edilmiyor. Biz babanın yanında hep böyle duruyorduk, böyle. Hiç kıpırdıyamıyorduk. Evvelki babalar, babam böyle” dedikleri durumdan “İlla ki paylaşamadıkları oluyor. Babayla her şeyi paylaşamıyorsun ki. Ayıp kaçır. Adet gördüğünü diyemezsin. Evvelce şu şöyle olmuş bu böyle olmuş annenle paylaşırsın babanla paylaşamazsın”, “Babalarından durum sakladıkları oluyor tabi. Anneleri daha yakın olduğu için saklamıyorlar”. Anneler her iki çocuğa da yakın olmakta, babaların da çocuklarıyla ilişkileri ayıp sayılan konular dışında paylaşımların artmasıyla gelişmektedir.

KARADENİZLİLER (GİRESUNLULAR)

Giresunlular ile görüşmelerimiz Düverdüzü köyünde gerçekleşmiş, iki grup görüşmesi ile sekiz kişiden veri toplanmıştır.

Giresun'dan göç ederek Düverdüzü'ne yerleşmiş Karadenizli ailelerin “Hepisinin üçer dörder tane çocukları var”dır. Eskiden çocuk sayısının daha fazla olduğunu söylemektedirler: “Çook. Ne kadar yaparsan yap o kadar istiyorlardı”.

Köyün yaşlıları gençliklerinden söz ederlerken “Biz bir yer bilmiyorduk ki okumaya yer yoktu. Kaynana kaynata bizi bir yere koymuyordu ki, kocamız karışamıyordu bize. Gocam ileri geçip, beni çarşıya doktora bir yere götüremezdi annesi babası varken. Hasta oldum mu Allah nur gölünde yatırsın kaynatamı. Kaynanamın önüne geçirdim baba ben doktora gidicem. Kaynanama da söyleyemezdim, gaynanam bir ateşin parçasıydı” diyerek eşlerinin de kendilerinin de kayınvalide ve kayınpederden bağımsız davranamadıklarını ve bütün kararların onlar tarafından verildiğini ifade etmektedirler.

Gençler oldukça küçük yaşlarda ailenin seçtiği kişiyle evlenmektedirler. İstedikleri kişiyle evlenebilmek için gençler arasında kaçarak evlenme de yaşanmaktadır: “Küçüktüm ne bileyim işte ben kaçtım geldim. Babam başka yerlere veriyordu”. Kaçmaya aileler kırılıp küserek tepki verseler de zaman içinde bu küslük ortadan kalkmaktadır: “Biraz babam dargın durdu ama sonradan barıştı. Bir tane komşumuz vardı köyde. O kız başkasıyla düştü kalktı... Sonra onu başka bir yaşlı adama verdiler o kız. İstedığı adama vermediler. Çocuğu büyüttü kız, başka adama verdiler onların evini yaktılar. Onu alan yaşlı adam garımı verin dedi. Ya garımı verin dedi, ya paramı dedi. Ondanda sonra babam baktı ki, düşünmüş garı demiş rahmetli anneme beterin beteri var görüyon mu demiş. Kızı verelim. Bizimki gittiyse ev oluyor demiş. Ondan sonra çağırda da barıştık babamla. Şimdi arkadaşlarımdan mahcup oldum benim kızım benim istediğim yere gitmedi diyerekten baya bir bunlara karşı bir dargınlık tutuyo işte. Anne babanın istediğine kız istemiyor. O da dayanıyor mecbur kalıyor. Kendisini istediği yere atıyor işte”. “Sen şimdi, ya sen inad edecen babanın verdiği yere gitmiycen, ya sen kaçmuyca duruca baban senu mecbur istediğin yere verecek en sonunda. Gitmediğin gibi”. Kadınlar evlilikte kendi eş seçimini yapabilmek için inatlaşma gibi stratejiler önermektedirler.

Kız verirken aileler “İyi adama vermek istiyor”, “Azıcuk tabi ki malı olucak bişeyi olucak napıca? Yoksulluk çekmesin”, “Tabi tabi kızımın karnı da doysun derdi o zaman hiç bir şey diyemezdi. Ne anası bir şey diyerdi ne kızı”. “Şimdi millet ortalık yerüde görenek gelenek düğünlerde arkadaşlarımla konuşuyorsun onu dinleruken bunu dinleruken açılıyorsun biraz”. Aileler kızlarını verirken evleneceği kişinin çok yoksul olmamasına ve iyi insan olmasına dikkat etmektedirler öncelikle. Kız seçiminde sülale ve asalet de önemsenir: “Sülalesini seçerler. Asaleti nasıl? Asaletini seçerler tabi”, “Benim annem babam filan yerde bir erkek varmış. Onlar seni isteyecekmiş dendiği zaman, onlar benim kızımı isteyecekmiş dendiği zaman, benim annem babam da münasip görürse, orayı severse yani burayı sevdi. Ondand sonra onlar da geldiği zaman Allah'ın emriyle verirler. Üç sefer gelirler verirler. Ondand sonra düğün olur”, “Şinduk eskiden bura kızım babalar yoldan giderken iki arkadaş konuşurken adam desun ki ben falanca eve kız istemeye gidecem. Sen de benumle dünürçülüğe gider mişin? Adam diyor ki o zaman, bende kız var, sende oğlan var diyor. Niye ele beni dünürçülüğe götürüyon diyo. Orda işini bitiryö öyleydi zamanında sormuyordu bile. Babalar arasında bir anda gelişen sohbetle bile kız verme yaşanabilmekte, eski gelenekte kadınların söz hakkı olmamaktadır. “Sormuyordu ekmeği yenir bir adam oldumuydu, o

zamanda yoksulluk çok”. Ancak yoksulluk zengin damat tercih edilmesine neden olmamaktadır. Geçinecek kadar varlık yeterli görülmektedir: “Elin zengininden ben hem babam beni zengüne verse o adam o malı bana mı yedircek? Ona göre kızan çoluk çocuğu vardır. Tabi bana ne faydası olucaktı. Senun zengunluğünden bana verir misin sen?”.

Aile kızını verirken daha genç ancak orta kuşakta bazen kızın isteğini dikkate alır bazen de cahilliğine vererek almazlar: “İstemezsen vermezler. İyi yer burası, sen cahilsin, düşünemezsin kızım, seni verelim dendiği zaman artık verirler. Benim sözüme bakmazlar artık verirler.”

Teknolojiden uzak zamanlarda yoksulluk da bir yandan sürerken herkes çalışmıştır: “O zamanda baltasını alan dağya gidiyordu odun yamaya. Evler ahşaptan oluyordu. Öküzlen. Yollar çamur. Erkek gibi kadın doluydu”. “Kadın da gidiyordu emme benum çocuğum oldu. Ben evde artık ev kadunu. Fındık dikiyorduk tarlalar boştu. Buğday, mısır tarlalar boştu. Boş yerlere buğday da ektik. Buğday taşuduk sırtınlan”. Kadın için bu işlerden kısmen uzaklaşmak ancak çocuğunun olmasıyla mümkündür. Kadın için gün “beşte başlıyor zabahtan altı da başlıyor. Nasıl gücün yetiyse. O zamanda kaynanandan ileri kalkacaksın yatmıycan. Kaynatan camiden gelmeden yatamazsın, bekliycen. O bizim günümüzde. Kaynatan camiden ya aç geldi. Kızım git yatmaya derse gidiyodun yatmaya. Yemek ver derse yemeğini veriyodun” Günün bitmesi ancak kayınpederin yatmaya git demesiyle mümkün oluyor. Şimdilerde durum farklılaşmış görünmektedir: “Şimdi ne saygı sevgi var. Ne utanma var”. Eğer evde birden çok gelin varsa esas sorumluluk büyük gelindedir. Büyük gelin, eve yeni gelmiş daha çocuk denecek yaştaki yeni gelinin öğretmenidir: “Şimdi mesuliyeti ben bir büyüğüme vermiş oluyorum. “Büyük gelinde tabi daha çok (mesuliyet). Eltimiz vardı biz de onun peşinde koşarken öğrendik her şeyi. Sacın üzerinde ekmek pişürürdük. Yemek yapmasını ekmek pişirmeyi bilmiyordum. Ne anlıyorlar acaba piştiğini derdim”.

Kadının iş yükü çok olagelmıştır ancak modernleşmeyle kolaylaşmıştır: “Gidiyodun inek sağmaya, evde yemek yoksa yemek yapcan. Şimdi sular evden akıyor”, “Gelicen çapa yapıcan, gelicen yemek yapıcan, yedircen onları bulaşığı yıkiycan, çıkıcan”. Erkekler çalışan kadınları çalıştıkları yere götürmek, sularını taşımak ve odun kesmek gibi işlere koşmaktadırlar daha çok: “Götürüyorlardı yine. Su getiriyorlardı, odun kesiyolardı. Başka ne yapıcak inek sağacak değil ya”. Evdeki kayınvalide ve kayınpeder de işi yapan geline yardımcı roller üstlenmektedirler: “(Yardım) Ediyorlar, ediyorlar isterlerse. Evde yemek varsa çeviriyorlar. Ne yapsınlar?”. Bir ömrü hiç kayınvalidesinden yardım görmeden geçirenler vardır: “Hiç kaynana öldü bak ben de ölücem hiç yardımını görmedim. Allah’ı var kendisi yok. Rahmetlik kaynatam sobadan ekmeği çevirurdu de kocasına avanak derdi kaynatasına çevirtmezdi. Yapsın işte derdi”. “Ben kaynanamdan öyle bir zorluk görmedim kızım Allah için. Biz de gidecez” diyerek desteklendiklerini ya da en azından olumsuz davranış olarak değerlendirebilecekleri bir şey görmediklerini anlatanlar da bulunmaktadır.

Zamanında çok çekmiş bazı kadınlar gelinine çektirmemek için çaba göstermektedir: “Ben hiç şey yapmam hiç. Gelin uyur kalır, kalkarım, ateşi yakarım, çayımı yaparım. Onu yaparken patatesimi soyar kızartırım, o da kalkar. Hiç niye yattın, niye kalkmadın... Bir tane benden gayri de sorsunlar niye can yaksınlar” diyen kayınvalide kendi kayınvalidesinden çektiği eziyetin etkisini “Olgunlaştırıyor adamı” diyerek ifade etmektedir. Büyük aile yaşantısı, kayınpederin “yatın” demesine bağlı olan odaya çekilme izni, gelinin bitmek bilmeyen işleri karı-koca arasında özel hayat bırakmamaktadır: “Hiçbir şey yapmaduk kocamlan öyle. Karuşamaduki anasının babasının yerine geçipten şunu şöyle yapalım bunu böyle yapalım demediki”. Evde sözü geçen kaynatadır: “Babada olurdu söz, kaynatada

olurdu. Sen ona sorucan, gocan sorma. Filan yere düğüne mi gidicen? Kaynanan kaynatan yollıysa gidersin gocan yollamasa da onlar yolladı mı giderdin”. Gelinin eşi “Al bunu yıka diyemiyor... Yok bi tene demedi. Şey 7 tane çocuk büyüttüm 8 dene bi tenesi öldü. Bir tane sabun alıp da anası babasından gizli götürüpten bezleri, o zamanda bezler yıkanıyordu hazır bezler yoktu”. Kayınvalide ve kayınpederin vefatı sonrası ve yaşlılıkla birlikte erkek, evde eşine yardım edebilmektedir: “Ben yaşlandım şimdi o benden az daha iyi. Benim şuraya sofraya getirdim kaldırmaya gücüm olmaz. Ayaklarım rahatsız, götürür getirir. Kabım oldu mu tencerede pişmiş yemeğim olduğu zaman götürür getirir. Sen der üstüne dökersin yakarsın bana”.

Kadının yapacağı herşey izne tabi olmuştur. Bu durum baba evinde de gelin gittiği evde de böyledir: “Çok sıkardı babam çok sıkardı beni evde... Her taraf öyle. Gocam beni bir taraf yollamaz şimdi sorsana bunlara. Ben bu yaştayım şimdik. Bir yerde cenaze olsun gidemem”. Kararlar kayınvalide ve kayınpeder tarafından verilmekte, bu sırayı eşten büyük kayınbiraderler izlemektedir: “Kayınvalidem vardı, kayınpederim vardı onlar veriyordu. İki tane kayınbiraderim vardı bizden büyük. Onların sözü geçiyordu”, “Reislik erkeklerde olur ekseriyetle”. Kadının karar aldığı yerler de olur: “Hangi kararlarda biliyon mu? Kimin aklı ererse bunun sözü peki olacak gibi söz değilse onun kararı bellidir”, “Şimdi ben beyime karşı ben şunu bugün yapalım Hacı. Şunu bugün yapalım ne diyorsun sen? Eğer ben doğru diyorsam peki der ama senin aklın ermez bunu böyle yapalım derse onun dediği olur” .

Çocuklardan erkek olanlar daha kıymetlidir: “Erkekler oğlan çocuklarını çok tutarlar. Daha değerli. Evlenme zamanı, hak alacağı zaman oğlanlar baca tütücek, kızlar gocaya gidicek böyle şey yaparlar. Ondan hor görürler. Hani mirasta kızlar. Tabi noksan olucak”.

Kadın olmanın zorluğu iş yüküyle ve yoklukla ilgili gibi görünse de çoğunlukla, geçmişe baktığında kadının en üzümlere hatırladığı şey eşinden göremediği destek olmaktadır: “Sular yok evde hep taşumaylan geliyordu su”, “En büyük zorluğu kocan sahip çıkmadı mu o zorluk”.

Anneler bu gün kızlarına evlilikle ilgili olarak iyi olmayı telkin etmekte, eş seçerken “İyi huylu, namazlı abdestli olsun derim emme bu gider başkasını sahip çıkar mesela. O çıkar benim dediğim yere gitmez başka yere gider” diyerek kızların kendi evlilik kararlarını günümüzdeki gençlerin vereceklerini ima etmektedirler. Bir kuşak öncesinin gelinleri “Gidemedukı zaten hiç evden dışarı çıkamaduk. Adamım derdi ki, babam anam var. Onlar gönderiyorsa nere gidersen git diyudu” derken yeni nesilin rahatça dışarı çıkabildiğini söylemektedir. “Kadınlar hiç evden çıkmaz da, işini yaparsa iyisi. Çıkarsan senden kötüsü yok. Seni hor görürler istemezler. Evde ustaya (kayınvalide-kayınpeder) sormadan bir işe gittin mi, işe değil bi komşuya gittin miydi sen kötü olursun. Kocan seni söver bu beni takmadı böyle gitti diye. Sen gidicen mesela görümcen var, eltin var. Gidicen yanında azıcık gonaşacaksın. Evde görümcen var eltin var yemeği yapcasın... Niye ben tarlaya gittiğimde iyi oluyom da azıcık komşuya gittiğimde niye kötü oluyom? O da büyük yerden emir alıyor. Kaynadan kaynatadan. Tabi adam baskı yaptırıyor sana. Adamın ne suçu var onda? Sonra bir odada oldun mu özür diliyor tabi ama iş işi geçiyor. Kırılan sırça yerine yapışır mı?”, “Seni goruyamiyi. Yutkunucan oturcan aşağı. Ne yapıcın?”, “Şimdi çok şükür Allah’ıma. Kendi elimde emrim şeyim. Otursam kalksam o da yaşlandı ben de yaşlandım artık kimse kimseye...”.

Günümüzde evde kadınların sözü daha çok geçen kişiler olduklarını söylemektedirler: “Garılara mahkumlar çocuklar şimdi. Tabi karılara mahkumlar karılara”, “Şimdi beyim bir

şey alsın getursun ben bu kötüyümüş demem. Hiç öyle demem. Niye sorunluk çıkartcam beğenmiş almış gelmiş de benim giyeceğimi niye sorun çıkarayım. Dikerim şalvarsa şalvar, etek dikerim geçer giderim işime”, “Ooo şimdikiler kendileri gidipten alıyor. Giderken, birileriyle sözleşiyor de ben çarşıya giderken görüyüm onları mesela. Öyle sorma şey yok mesela. Karışmıyor”. “Onlar gelin sesi çıkari iki elin sesi çıkar diyorlar bazı. Erkek gidiyi işte çalışıyı geliyi. Evde yemek yok, odunu yok. Odunu noksan garı yapmamış gezerken. Erkek tabi ezilcek kömür geticek zobayı yakcak” sözleriyle örneklendiği gibi kadınlar, yeni nesilde çalışmayan kadınların bazılarının evdeki işleri ihmal edip yine de erkeklere baskın geldiklerini dile getirmektedirler.

Kendini ezdirmeyen kadının zengin kadın olduğuna inanmaktadırlar: “Özelliği zengünce azucuk tabi ki ezilmez”, “Tabi ki varlıklı kadın ezilmez”. Fakirlik ezilme nedeni olarak görülmektedir: “Ezilir tabi. Gocan para vermez, çarşıya yollamaz, onu yapmaz bunu yapmaz. Varlık yanında iyi geçinmek için “Terbiyeli yetiştirir. Nasıl olcek. Kızım dilin kısa olsun diyen biraz. Nasıl olcek? Terbiyeli yetişirse yetişir bir insanın içinde olan bir şey biraz. İçinde olucak. O düşünce o saygu” Bir de “Şimdi biraz becerili olması lazım kadının da... Biraz evinde bahçesinde tarlasında azcuk becerisi olması lazım. Ben seni bugün tarlaya gönderdim. O tarlayı ekip biç gel. Ama seni de yapabileceğin işe gönderirler seni. Yapamancan işe göndermezler. Yapmazsan bir inatlık yaparsan her lafı işitirsin”. Laf söyleyen erkek çoğunlukla işsiz, parasızdır: “Şimdi erkeğin işi tam olmuyor, parası da yeterli olmuyor. Evine geliyor kadın diyor ki şunu alıcam bunu alıcam. Yoksulluk. Hep onun bozgunluğu. Geçim sıkıntısı”. Geniş aile yapısının da artık çok tercih edilmemesi aile içinde kadının görev yükünün azalıp kararlara katılımının artmasına neden olmaktadır. Gelinler artık kayınvalidelerle yaşamamaktadır: “Ayrı alıyoruz hep gelinleri” diyen kayınvalidelerin bu gün bildikleri bir şey vardır: “İmkamı yok. Çoluk çocuk evlensiye kadar senin oluyor da, evlendikten sonra. El oluyor, el. Çoluk çocuğun el oluyor”, “Doğru söylüyorsun. Kızımı everyosun gocası iyi olmuyor, oğlun ever, dışardan oluyor. Hepsini bir araya götürmek mümkün değil” ve bu algı çocuklarına müdahalelerini azaltmaktadır. Kadınlar değişimi kabul etmiş görünmektedir.

KIRIM TÜRKLERİ (TATARLAR)

Kırım Türkleri ile ilgili veriler, Düzce il merkezinde kadın ve erkek altı kişiyle yapılan bir grup görüşmesi ile elde edilmiştir.

Kırım Türkleri'nde evlilik zamanı askerlik dönüşüne ve iş edinmeye göre ayarlanmıştır: “Askerden dönüşü, elinin iş tutmasını bekler”. Çok küçük yaşta evliliklere rastlanmamaktadır. Hanımlarda 18 yaşın altında evlenen duymadığımız Kırım Türkleri'nde bu günkü evlilik yaşı “Daha yüksek”tir: “30 yaşını bekliyor kızlar. Erkekler de o civarda”.

Bugün torunlarını büyüten kuşak görücü usulüyle evlenmiştir çoğunlukla ancak birbirlerini görerek: “Yine gördük birbirimizi ama yine de görücü usulü”. Görücü usulü yerini tanışarak evlenmeye bırakmıştır: “Şu an çocuklar kendileri karar veriyorlar”. Bu durum yaygın kabul görmüştür. “Oğlumun seçtiği kız gelinimdir” sözüyle de bu onay dile getirilmektedir. “Ben mesela iki hafta önce oğlumu evlendirdim, onun istediğini aldım. Kızımın da istediği, Ağustos'ta düğün yapacaz, o da öyle yani. Bizim istediğimizle değil”, “Kendileri beğenirse, şey yaparsa kendisi. Biz evlen dedik oğluma, hiç evlenmeyeceğim, evlenmeyeceğim diyordu. Aaa bir de baktık, bir gün aldı yanına birini geldi. Ne diyeceksin?-Kısmet olunca”. Yetişkinler kadın ya da erkek olsun çocuklarının evlenmeyle ilgili kararlarını tamamen onlara bırakmış görünmektedir.

Kadınlar evlenirken “Ne bileyim işte vaktimiz geldi, evlenelim dedik” lerini ama “İlgi” beklediklerini, “İşte ne bileyim, yeni bir ev diyorsun, yeni bir yaşantı diyorsun. Kocamlan gezcem tozcam gibi şeylerin oluyor ama hiç birini de göremedik. Öyle bir yalnız da gezemedik, yalnız da bir şeyimiz olmadı”, “Yani çok ümitlerimiz vardı ama gene iyi Allah'a çok şükür” diyerek evliliğin yaş gelince yapıldığını, biraz eşle iyi vakit geçirme, gezme gibi beklentilerinin olduğunu ancak bunu çoğunlukla yaşayamadıklarını anlatmaktadır: “Çok şey bekliyorsun ama hiç birini bulamıyorsun” ya da “Bulduğun da oluyor, bulamadığında”. Bunun sebebi olarak büyük erkek çocuğun eş ve çocuklarıyla geniş aile yaşantısı yaşamalarını ve kayınvalideyle kayınpederin otoriter davranışlarını göstermektedirler: “Bizde işte hep söylenir, Tatarlar'da kayınvalide, kaynata, aman Allah'ım, hep dediğim dedik, öttürdüğü düdüktür”.

Buna karşın erkekler eşlerine karşı saygılıdır, kararları onlara danışmadan almazlar: “Bir şey olacağı zaman ... abi şunu söyler; ‘Hanıma illaki bir sormam lazım’ der. Anlıyorum ki yengeye çok kıymet veriyor. Belki yengemin bundan haberi olmayabilir, bilmiyorum, belki vardır ama der ki; ‘Ben yengenize... beni mazur görün, yengenize bir sorayım’ der. Sormadan kesinlikle bir iş yapmaz”. Kadınlar bu noktaya sonradan gelindiğini vurgulamaktadırlar: “Onlar biraz yaş ilerleyince oluyor ama. ... bu hale gelene kadar da yengenin çektikleri ikimizin arasında kalsın”.

“Evlilik hiçbir şey değil. Kocanın hatrına milletin kahrını çekmek. Başka bir şey değil... Şimdi biz burada oturuyoruz, iğnenin üzerinde oturuyoruz. Yani zor izin alarak geldik”. Torunları olsa bile kayınvalideyle yaşayan gelinler geçmişteki kaynana iznine tabi hareketliliği aynı çekinceleri hissederek sürdürmektedirler. “Tüm Tatar gelinleri de aynı şeyi çekmiştir” diyen gelinler “Eskiden öyleydiler. Şimdi biz yapmıyoruz. Çocuklarımızı ayrı alıyoruz.”, “Daha çok hizmet ediyoruz geline, bir şey yapmasın, oğlum bir şey yapmasın. Gelinim gelsin hazır yesin içsin, gitsin evine” sözleriyle yeni evlenmekte olan nesilde kayınvalideliklerini kendilerinin gördüklerinden farklı yaşadıklarına dikkat çekmektedirler. Erkekler de baba olarak aynı esnek ve çocuğunun özgürlüğünü artırıcı tavrı

sergilemektedirler: “Bak şimdi mesela benden şimdi 5:30-6:00’ya doğru arabayı istiyor. Evine kadar bırakacam arabayı”.

Tatarların gelini olmak “En zor şey. En zor yanı büyüklerle yaşamak zor. İlla ki hizmet ettirirler yani. Hizmeti severler. Mesuliyetli, sorumluluk şeyi çok fazla olan bir şey. Annem mesela evlendiğinde, babam, kayınvalide, kayınpeder, 4 tane de babamın kardeşleri varmış evde. Hepsini de annem evlendirmiş. Evlendiğinde hepsi bekarı”. “Annem diyor ki ‘Bir çamaşır yıkar asardım, bir ip boydan boya pantolon, bir ip gömlek. Hepsi giyinip giyinip akşamüstü çıkarlardı’ diyor. Bütün kayınları bekar evdeymiş o zaman. Bahçede o zaman tohum temizliyorlarmış, o toz tenekelerini doldurmuş, her işi bana bakıyor derdi. Beklentileri çok olur gelinden”. En çok da büyük gelinler çeker: “Hep baştakiler çeker”. “İkinci eltisini almış o da yanında. Hep beraber oturmuşlar” derken erkek eşler de kadınlara katılarak söylediklerini onaylamaktadırlar: “Doğruya doğru yani ben bunu söylüyorum”.

“Şimdiki gelinler kayınvalide, kayınvalideler gelin. Benim de kızım yeni evlendi. Ben kızımın kayınvalidesine de aynı şeyi söylüyorum. Oğlun evlendi, ağzına fermuarı çekeceksin, susacaksın. Eskiden o fermuarı gelinler çekti. Şimdi kayınvalideler çekiyor” diyen kadınlar bu değişimin nedeni olarak “Kendileri çektikleri için” diyerek çok çeken gelinlerin bunu kader olmaktan çıkarmak konusunda kendilerinin gösterdiği çabaya dikkat çekmektedir. Buna ekledikleri gerekçeler de var: “Eskiden gelinler kayınvalideyle oturuyorlardı. Biz kendimiz çok çektiğimiz için. Mesela şimdi benim bir gelinim olsa ben hayatta karışmam. Damadım da olsa öyle, fark etmiyor. Ama şimdiki gelinler rahat bir de. Karışmıyoruz ki. Evi ayrı köyü ayrı. Ama karışsa aynı bizim zamanımız gibi olur”, “Ama şimdi bir de şu var. Bu nesilde gelinler hep çalışıyor. Ekonomik özgürlükleri var. Eskiden öyle değildi ki, hepsi ev hanımıydı, evde iş yapıyorlardı. Şimdiki kızlar çalışıyorlar, hiçbir ekonomik sorunları yok ve hiçbir şeye de katlanma şeyleri yok. Ben müşterilerimden biliyorum. Evleniyor, altı ay sonra geliyor dükkana; ‘Anlaşamadım ya’ diyor. ‘Onun kahrını mı çekip oturacağım, boşandım’ diyor mesela. Ben böyle bakıyorum. ‘Ben çalışıyorum, ben ona muhtaç değilim’ diyor. Yani şimdiki kızlar da çok akıllılar. Hiç öyle kahr çekmiyorlar. Eskiden öyle miydi? Bizim zamanımızda bile öyle değildi. Mesela ben evlendiğim zamanda boşanmak ayıptı, boşandın mı olmaz. Çekeceksin, oturacaksın. Şimdi öyle değil mesela”. Kadının çalışması ekonomik bağımsızlığı ve özgürlüğü arttırmakta, evlilik, ekonomik nedenlerle yapılmadığından beklentiler daha çok duygusal ihtiyaçların karşılanmasına doğru kaymaktadır. Erkeklerin de ailelerinden ayrı çekirdek aile hayatı yaşadıkları evlerinde eşlerine destek olma zorunluluğu artmaktadır.

Kadın olmayı başka milletlerde de aynı şekilde değerlendirerek vericilik olarak tarif eden Tatar kadınları “Evet hep vericisin. Eğer hep vericiysen senden iyisi, kıymetlisi yok”, “Ben mesela bankada benim birkaç tane bayan arkadaşım vardır. Çoğu evlenmedi bekar hala. Sorumluluk altına girmek çok zor bir şey” diye tarif etmektedirler. Şimdiki deneyim ve görüşleriyle, evlendiği 20 yaşına geri gidebilse “Eşimi isterdim ama o kalabalığı istemezdim. Ayrı ev isterdim” demektedirler. “Benim beyim kendimiz olsak, ben gece yarısı da gelsem bana bir şey demez ama biz illaki şimdi büyük olduğu zaman sabah 11’de de kahvaltı etsek, saat 1’de öğlen yemeği konacak bizde, öğlen yemeği yenecek. Aç - tok olsun. Akşam oldu mu ezan okunmadan eve gireceksin. Bir yerde gece kalırsak da koşmaca, böyle alışmışız. Kızımın yanına gideyim, başka yere gideyim. Orada tek başına çık dışarı hiç sorun değil. Ama burada evde büyük var diye sorumluluk taşıyorsun, laf etmeyelim, söylemesin. Bazı böyle takıntılarımız oluyor. Ama kendi kendimize olursak ne zaman gelsen gitsen öyle sorunlarımız olmuyor”. “Ama o biz alıştığımız için. Nereye gitsek, o saatte rahatsız oluyorsun. Alışkanlık. Gidiyorsun mesela ama o saatte eve gelmek sorumluluğu içine yerleşmiş senin. Ezan yolda

okundu eve girerken okunsa”. “Mesela ben şimdi emekli olduğum halde ben sabahleyin 7:30’da ister istemez kalkıyorum. Huzursuz oluyorsun, vücut alışmış. Yani bu olay bizdeki büyüklerden gelen olay, senin içine yer ettiği zaman başka bir yere de gitsen yine şey yapıyorsun. Takmazsın bir yerde ama sorun olmasın, laf işitmeyeyim, söz söylemesin diye”, “Evet, surat çekmemek için”, “Verici oluyorsun. Yoksa dinlemesen zaten bir şey yapamaz da gene de sorumluluk sahibi oluyorsun”. Kadınlar bu gün her ne kadar eski kısıtlamalarından kurtulmuş olsalar da büyük ölçüde, çocuklarına yansıtılmamaya çalıştıkları ancak alışkanlığa dönüşmüş tedirgin davranışlarını sürdürmektedirler.

Tatar ailesinde kadın olmaktan ziyade gelin olmak zordur: “Kız, kraliçeler gibi yaşar, gelin de eziyet çeker. A’dan Z’ye hepsini yapar bizde gelin”. Kadının ezilmemesi, güçlü olması için kadının iş sahibi olması ve aile desteği gereklidir: “Valla işi olsun, cebinde parası olsun. Yani yaşamasını bilsin, kendini ezdirmesin. Onun da arkasında olacağız ama biz de arkasında olacağız. Öyle bize yapılanlar gibi değil. Zaten aile arkasında ise. Bizim annemiz babamızı; ‘çekin kızım’ derdi. Öyle bir şey yok şimdi. Çekemiyorsa, gelsin otursun”, “Benim kızım bekar. Biz arkasındayız kızımın. Buna demiş, ‘Daha ben niye evleneceğim, evin işiyle uğraşacağım’. E biz destek veriyoruz. Maaşı var, ev tuttuk, evinde kalıyor. Ben hiç üzülmesin diye evinin kirasını ben veriyorum. Bize yapılanları ona yapacak halimiz yok”. “Babam derdi, ‘Ne dese de hiç sesini çıkarma, hizmetini et’ diye, ben şimdi öyle demem ki. Yapıyorsa yapar, yapmıyorsa da yapmasın. Arkasında olurum. Takviye yaparım, yardımcı olmaya çalışırım. Ama bizimkiler onu yapamadılar, tabii yoktu o kadar şeyleri. Eskiden yokmuş. Ekonomik güç olmayınca. Hani gücümüz var, Allaha şükürler olsun”.

Kendi kızlarını evlendirirken arkalarındadırlar ancak yine de “Kızım elinden geldiği kadar büyüklerine hürmetli ol... Aman kızım iyi ol. Büyüklerine saygılı ol. Bak bizde anne babayız” diyerek yönlendirmektedirler. Çok büyük olaylar yaşanmadıkça kıza kararlarında destek çıkmamaktadırlar: “Bak sana misal, bir akşam ... amcanla gidiyoruz. Baktım benim kız balkonda. Ben hemen bir şey olduğunu anladım. ‘Anne bir dakika gelir misin?’ dedi... Kayınvalideyle ...(yakın) kalıyor. Kayınvalidesigil o gün bir yere gidelim demişler. O da hep büyüklerle gezdiği için, herhalde o gün bunaldı çok, eşine demiş ki; ‘Söyle gitmek istemiyorum’. O da ‘Sen söyle’ demiş. O yüzden tartışmışlar. ‘Ben annemin evine gidiyorum’ demiş. Eşi kızmış arka odaya yatmış. Benimki de beni bekliyor. Çantasını da hazırlamış bana gelecek. Ama evlenirken ben ona her şeyi anlattım. Bak kızım, kayınvalideyle yakın oturuyorsun. Yarın öbür gün çok zorluk çekeceksin. Her şeyi göze alabiliyorsan evlen, hiçbir sorun istemem. Bunların hepsini ben sana anlatıyorum, dedim, kabul etti ve evlendi. Neyse çıktım yukarı. ‘Anne, bugün bir yere gidecekler. Bana da beraber gidelim dediler. Ben artık sıkıldım, gitmek istemiyorum’ dedi. Eşinin nerede olduğunu sordum, çağırtım. ‘Ne oldu ...’ dedim. Damadım ama ne demiş? ‘Çağır annenleri bakalım. Benim bildiğim senin annen bakalım seni alıp gidecek mi görelim’ demiş. Ondan sonra geldi; ‘Anne ben diyorum ki ..., annelere sen söyle diyorum. O da sen söyle diyor. Benim mi söylemem yakışır, onun mu?’ dedi. Dedim; bu mu sorunuz yani. Bunun için mi sen çantanı hazırladın? Hiçbir yere götürmüyorum. Sen bununla ölüp, bayılıp evlendin. Ben sana bütün her şeyi zamanında anlattım. Bilerek geldin ve çekeceksin, boşalt çantanı” dedim. Şimdi hep der ...(damadım), ‘Annen varken sırtım yere gelmez’ diye. O kadar şey için buraya gelinir mi? Bir sinirlen şey yapmış”. Anneler kızlarının rahat etmesini istemekte ancak büyük görmedikleri şeyleri sorun yapmalarını da kabul etmemekte, böyle durumlarda damada destek vermektedirler.

Tatar kadınları “Bizim erkeklerimiz aslında uyumludur. Tatar erkekleri hakikaten değer verirler. Öyle bağırmaları, dövmeleri çok nadir. Çevreye göre biraz değişiyorsun. İnsana değer veren insanlardır. Ama erkeklerimiz hakikaten hanımlarına değer verir... Hep bakıyorum çevremizde öyle. Onlar değer verdiği için bazı şeyleri biz de onlara karşılık vermek için yapıyoruz”, “Ben bir küfür ettiğini duymamışım eşimin. Ben hiç öyle kötü şeyler duymadım. Hepsi de öyle, çevremiz de öyle”, “Ben de öyle hiç bilmem. Ben sinirlenirim de o sinirlenmez”, “İş yaparken mesela yardımcı olurlar. Yorulduğun zaman yoruldu demeyi bilir. Yani öyle insaniyetlikleri çok” diyerek Tatar erkeklerinin iyi huylu yapılarından memnuniyetlerini dile getirmektedirler.

Evde iş bölümünü anlatırken erkeklerin “Tabi tabi yapıyorlar. Anneleri olmasa daha çok yapacaklar da yapmıyorlar. Getir-götür, koy-kaldır. Yemek işini pek bilemez de, çoğu şeylere yardımcı olur yani. Yani yapıyor sağ olsun” sözleriyle erkeklerin aslında evde de basit işlerde yardıma hazır olduklarını ancak annelerinden çekinerek bu yardımı çok da sağlamadıklarını anlatmaktadırlar. Eski toprak kayınvalideler oğullarını eşlerine yardım ederken görmeyi sevmemektedir.

Evdeki televizyonun kumandasının “Bayanlarda” olması, “Spor olduğu zaman erkeklerde, diğer zamanlarda bayanlarda” olması hatta erkeklerin “Yok hep bayanda. Ben gider öbür tarafta seyredirim. Spor olunca ayrı yaşıyoruz”, “Ben kahveye giderim, maçı kahvede seyredirim”, “Bizde o bakıyorsa (TV) ben ona hizmet ederim, ben bakıyorsam o bana. Öyle saygılıyız biz” demeleri erkeklerin kadınlara nazik ve destekleyici tavırlarını doğrular görünmektedir.

Uzun evliliğin sırrını “Sabreden derviş muradına ermiş” diyerek açıklayan Tatar kadın ve erkekler bekarlara evlilik konusunda “Ayrı evleri olacak, büyüklerini kaçırmayacaklar. Saygı, karşılıklı saygı. Eğer evleneceği için ona saygısı varsa”, “Paraları ceplerinde olsun, kimseye yük olmasınlar. Evlerini ayrı tutsunlar. Büyüklerin gönüllerini de yapsınlar. Güler yüz, tatlı dilden bir şeycik olmaz. Evlilik güzel bir şey. Evlilik saygıdır temeli. Karşılıklı her şey olur” diyerek nasihat etmektedirler. Evlenmeyi, ayrı eve çıkmayı, karşılıklı saygıyı ve büyüklerine saygılı olmayı iyi evliliğin temeli olarak görmektedirler.

Tatar ailelerinde kadının çalışmasına “Sorun etmezler. O konularda şeyleri (engelleyicilikleri) yoktur” demektedirler. Erkeğin kadının çalışması için izninin gerekliliğinden ziyade karşılıklı anlaşma önemli görülmektedir. Ancak kaçınılmaz olduğu düşünülen ve onaylanan durum kadının da çalışmasıdır: “Aileye saygı duyacaksın karşılıklı. Mesela bekâr hanım evlenecekse, eşi yarın çalışmayacaksın dediyse, anlaşır sa olur. Yani bu iş böyledir, çalışacak. Ben özellikle çalışan hanım istedim. Yani bugünün şartlarında tek maaşla geçinebilir misiniz? Bu iş çalışırsan daha rahat. O da hayatında kendine göre bir parası olur. Özgürlük diyoruz hani parası olursa daha rahat şey yapabilir”. Kadın bu günün ekonomik koşulları ve özgürlük isteği karşısında çalışan biri olmalıdır. Erkekler de kayınvalideler de bu durumu benimsemiş görünmektedir.

KÜRTLER

Kürtler ile görüşmelerimiz Ağaköy’de gerçekleşmiş, 3 kişiyle yapılan grup görüşmesi ile veri toplanmıştır.

Ağaköy, Ağrı’dan son dönemlerde göçerek gelen Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdendir. Aileler çoğunlukla büyük aile şeklinde yaşamaktadır.

Kürtlerin çocuk sayısı “12-20 arası” dır. Görüştüğümüz aile altı çocuk sahibidir. Kızlar 14-17 yaşları arasında evlenmektedirler. Evlilik “14’den başlıyor” denebilir. Yeni nesili temsilen altı kardeşli ailede büyümüş ve evlenmiş 16 yaşındaki genç kadının tercihi “Ben, bir; O diyor yok, üç tane olsun” cümlesinden anlaşılacağı gibi sahip olmak istediği çocuk sayısı önceki nesile kıyasla her iki ebeveyn için de azalmaktadır. Ancak katılımcılar memlekette çok çocuğun tercih edildiğini vurgulayan gözlemlerini paylaşmaktadırlar: “Yemin ederim kadın 40 yaşındaydı. Ağrı’da aynı hastanedeydik... ‘22 tane çocuğum var’ dedi. ‘Bu da23. doğum yapıyorum. Yine getireceğim diyordu Allah verirse, yine getireceğim’”. Bu durum Düzce’de yaşayan kadın için çok çekici görünmemektedir: “... hep çocuk doğurduğum için çocuk baktığım için hiç yani bir şey anlamadım. Yani evlilikten bir şey... Ben şu an bir şey bilemiyorum hep çocuk baktığım için yani Dünya’da ne olup bittiğinden haberim olmaz”. Kadının sürekli çocuk doğurup onların bakımıyla ilgilenmesi hayatının sadece onlarla sınırlı olmasına, dünyada olup biteni fark etmemesine neden olmaktadır.

Kürt ailelerinde doğum sayısının çokluğu kadını daha çok ev yaşamında roller üstlenmeye yönlendirmektedir. Çalışan Kürt kadını sayısı fazla değildir. Kadın isterse “Çalışır neden çalışamaz. Kadın isterse mesela eşinden anlaşma yaparsa ben dışarda çalışacağım bu işe gireceğim derse eşinin izni ile girebilirse çalışabilir ama eşinden habersiz gidip te bir işe girerse olmaz. Ya ayrılır ya boşanır ya dayak yer yani o şekilde yani ama eşinlen beraber oturup ta yani tatlı dillen ben bunu yapıcım senin iznin var mı? Var derse gidebilir. Neden gidemesin?”. Eşin izin vermesi durumunda kadınların çalışabileceği düşünülmektedir. Kadınların daha çok makine başında ya da temizlik işlerinde görev alabilecekleri düşünülmektedir: “Bayan işleri, tekstilde çalışabilir. Hani makine önünde, temizlik işleri bayana gelir. Başka dışarda ne iş olabilir ki bayan için? Ancak bunlar olabilir ben öyle hiç çalışmadım ama öyle düşünüyorum”. İş fikirleri sınırlıdır.

Evlilik kararlarında kızların söz sahibi olmaya başladıkları görülmektedir.: “Bizim zamanımızda büyüklerimiz zaten biz köyde yaşadığımız için bizim büyüklerimiz bizi kime verdi diyelim, itiraz edemezdik ki, ama şimdi öyle değil. Şansımız yoktu”, “Evlenmeye Vallah bizim kendi ailemizde mesela istendiği zaman kızlarımız ilk önce biz çocuğumuza soruyoruz yani sen istersen veririz istemezsen sen yok dersen bizde yok deriz. Sana bağlı”. Şimdiki gençleri evlendirirken onayları sorulmaktadır. “Sorduk, istediler, çok onu istediler. Benim yani kayınpeder tarafım hepsi öyledir. Kızına sorar, çok isteyen olursa derki, hani kızım istersen, hangisini istersen, hangisini istersen ona verelim, yani sen bunu istemiyon ben istiyom diye bir şey yok bizde, yani bizim kararımız değil, evladımın kararı ile evlilik yaptırıyoruz biz”.

Kadın olarak beklentileri daha çok duygusaldır: “Kadın sevgi bekler ne bileyim her şeyi olsun evinde, mesela, sevgi şefkat bekler yani, o gittiği evden ne bekleyebilir. Ben öyle düşünüyorum”. Kadınlar erkeklerin beklentilerinin daha çok hizmetinin görülmesi olduğunu düşünülmektedirler: “Erkek neyse, temizliği sever diyim sana, elbisesini temiz kullanmasını

sever. Hanım ona hizmette bulunsun mesela temiz elbisesini devamlı ütölesin. Yemeği, çayı yani hizmeti sever erkekler öyle şeyi severler”.

Evde kadının kararlara katılması çekirdek aileye geçişle kolaylaşmaktadır: “Ben Vallahi şu anda her zaman söz sahibi oluyorum ama her evde farklı olabilir. Şeyde öyle değil yani köyde öyle değil mesela, orada kaynana, kayınpeder, koca ne derse o olabilir... Mesela eşim olmazsa ben karar verebiliyorum. Şu anda evde olmasa ben karar verebilirim ona da söylerim derim ki, ben buna buna karar verdim böyle iyi mi yaptım kötü mü yaptım, danışırım. İyi yaptın der veya kötü yaptın der yani. Evde olduğu zaman önce ona sorarım. Böyle mesela bir şey geldi veya ne yapak” Kadınlar erkeklere danışmayı sürdürmektedir. “Babam bir şey yapacağı zaman bize de fikir soruyor. Biz öyleyiz. Biz öyle yaşıyoruz ama başka aileyi bilmiyorum. Genelde Kürtlerde öyle değil... Benim babam benim giymeme karışmaz yani dar paça giyerim ama öbür Kürtlerde 11 yaşına geldi mi, başlarını kapıyorlar, etek giydireyorlar. Bazı aileler de okula göndermiyor.”.

Evde esas sözü geçen kayınpeder ve kayınvalidedir. “Büyüklerin (dediği) oluyor. Babanın olur veya annenin olur... Diyorum ya ben daha yeni geldim köyden mesela ben orada çıkıp ta bir insanı göremiyordum. İlla yüzümü kapatacağım buraya kadar onların kararı ile kıyafet giyiniyordum. Çünkü öyle bir yer orası orada sadece onlar değil herkes öyle”. Fakat aileler arasında da tavırlarda büyük farklılıklar görülmektedir: “Aileden aileye fark var. Mesela benim eşim tarafı da Ağrılı hani bazı ailelerde var Ağrılı mesela, onların yaşantısıyla onların yaşantısı bir olmuyor...babamın tavrı babam mesela bize bir tokat vurmamış mesela amcam da babamın kardeşi amcam kızını döverdi. Yani o her insanın içinden gelen bir şeydi o insanın mesela beş parmak beşi de bir değil, Kürt deyince mesela hepsi aynı değil mesela her ailede bir şey var yani ailede değişiklik var. Kürtler ile alakalı değil”. “Babamı yadırgıyorlardı. Kızlarına çok rahat davranıyorsun, böyle yapma okula gönderme”. Kızları disipline etmek önemli görülmektedir.

Büyük aileyle yaşamak ve göç değişimin belirleyicileri gibi görülmektedir: “Vallah ben gerçekten kaynanam olsaydı ben ayrılıp gezmeyi tercih etmezdim. Yani büyük olunca evde daha güzel şeyler olur. Kendi şahsımda yani”, “Bazı aile var hiç göndermiyor kız çocuğunu (okula), bazı aile de var, bir tane Kürt var şu an (büyükşehir)’ de oturuyor. Kızı buraya getirdiler kira ev tuttular. Yani başka aile öyle yapmaz. Belki de yapamaz bilemem. Çünkü kız burda tek başına okuyacak üniversitede.”

Büyük ya da çekirdek ailede kadın olmak evlilikle zorlaşmaktadır: “Vallah ben kadın olmak tüm sorumluluk var. Baştan üste düşüyor. Mesela diyelim evi çekip çevirmek, çocukları çekip çevirmek sonra zaten evin çoğu ile kadınlar uğraşiyor bir kere onu anladım kızken mesela hayatta hiç yapmazdım. Yemek yapmazdım, şu an yemek yapıyorum, şu anda mesela evi temizlemezdim, evi temizliyorum. Bazen bir şey olduğu zaman eşim sinirlendiği zaman bir şey olduğu zaman onun şeyini stresini elektriğini de alıyorum. Mesela konuşuyorum ne olup ne bittiğini de anlatıyor. Paranın değerini daha çok anlıyor insan. Ben 10 milyon, 20 milyona değer vermezken evlendikten sonra değer vermeye başladım. Öyle yani”.

Evde paranın yönetimi çalışan erkek tarafından kadına verilebilmektedir: “Mesela benimki getirir, çalışır getirir der ki; ‘bu kadar harcadım bu kadar iş aldım bunu da sana getirdim’. O para mesela evin ihtiyacını görürüz. Harcarsam mesela ondan habersiz buraya şuraya verdim. Geliyor mesela bu kadarını harcadım bu kadarı da kaldı. Öyle yani... O ihtiyacı kadarını alıyor. Cep harçlığı alıyor... Vallah benim kendi tayfam tarafını deyim sana

mesela kayınpeder tarafımın tayfası komple böyledir. Mesela şurda ... var. Mesela ...(erkek) çalışır getirir ...(eşine) verir yani harçlığını alır diyelim sigara parasını alır. Diğerini mesela onda kalır. Eve misafir gelse desen ki mesela ...cim cebinde para var mı, 1 kilo şeker alalım, hemen hanımı çağırır mutfağa çünkü banka hanımdır”. Şehirde çekirdek aile olarak geleneksel yapılarından uzak yaşayan Kürtler, kadınları daha karar verici kılmaktadırlar. Erkek, eşinin sözünü dikkate almaktadır: “Mesela ben bir yere gitme dediysem hayatta gitmez”. Annesinin bu sözüne karşın memleketine evlenmiş kızı annesinin memleketteki durumu yadırgayacağını düşünmektedir: “Köyde yaşasaydık böyle olmazdı. Yani daha geriden babamız daha geriden başlardı. Orada çok daha gerideler. Belki liseye de göndermezdi. Okula da göndermezdi. Çünkü annem köy görmedi ben gördüğüm için... Ben gittim ya oraya, orada beş ay kaldım. Kız daha mesela daha 14 yaşında ama maşallah ikiz hamile. Niye evlendin diyorum? Babam istedi. Amcalarım istedi amcamın oğluyla evlendim. Kaynana, kayınpederin, kayının baskısı... Mesela diyelim sen kendine kıyafet almak istiyorsun, sen kendin gitmiyorsun onlar seni götürmüyorlar. Kaynanan, kayınpederin gidiyor sana olmayan istemediğin kıyafeti getirip giydiriyor”.

Kürt kadını için “Kocası ne derse tamam vallaha ... Üstüne kuma getirilenler var ses etmiyorlar... Ben yani şu ana kadar görmedim ama duymuşum hani kaynanamlar anlatıyordu. Mesela benim kaynanamın kız kardeşi, oğlu ölmüş yani oğlunun karısına onun küçük kardeşine nikâhlanmışlar”. Düzce’ye yerleşen Kürtler “Bizim ailede hiç olmadı” derken memleketlerinde kadınların “Bizde beşik kertmesi var, berdel de var. Benim büyük ... berdel ile evlenmiş, bir de ... amcam ile ... de beşik kertmesi evlenmiş” diyerek kızların evlilikte söz haklarını kısıtlayan biçimde evliliklerin yapılageldiğini ifade etmektedirler. Akraba evliliği “Çok, çok yaygın” olmakla birlikte Düzceli ailenin kızlarını, onu isteyen birkaç akrabaya kızları kabul etmeyince vermediği, istediğinde ise gençlerin evlendirildiği görülmektedir: “İstediler 3-4 yerden görücüsü geldi. Ötekileri sorduk hiç sesini etmedi mesela bu halası geldi o çocuklarla da bir arada büyüdü, hiç ummadım ki kızım desin ki ben isterim”. Kızının da mutlu bir evlilik yapmasını isteyen baba, onu isteyen kız kardeşine “Mesela şu anda ben kızıma danışacağım, dedi, eğer kızım yok derse, bana, kardaş sen kızını vermedin darıldım, böyle kelimeler yapma, dedi. Çünkü evlenecek o, gelip seninle yaşantı sürecektir o, ben zorla kızımı versem senin huzurun olmaz” diyerek huzurlu bir evlilik için kızının kararını sormaktadır. Ancak kadınlar kendileriyle ilgili tüm kararları almakta özgür değillerdir: “Bir kere özgürlüğü kısıtlanıyor. Ondan sonra giyimine çok karışan oluyor. Ondan sonra mesela diyelim tarzına, insanın kendine ait bir tarzı var ya”, “Küçük çocuğun bile kendine ait bir şeyi vardır. Ona çok karışırlar. Onu değiştirirler. Sen bir gülü dikersen hani başka bir şekilde onu büyütme çalışırsın ya o da aynı şekil” , “Mesela kocanın yanında bir erkek ile konuşamazsın. Hani kocanın tanımadığı bir erkek ile konuşamazsın adamla ya da, ne demek ya ben gidiyim herkes ile konuşayım”. Memlekette yaşamış olanla Düzce’de yerleşmiş olan kadınlar arasında bu konuda fikir birliği yoktur: “Yolda tanıdığın biri varsa sana selam vermişse konuşmayacağını mı? Abla nereden geliyorsun diye soran kadına karşın diğeri “Kocan kıtır kıtır keser” demektedir. “Bir kere kıyafetime karışıyorlar. Sonra bir yere gidip geleceğim zaman bir şey göremiyorum araba ile gidiyorum araba ile geliyorum. Araba ile kapının önünden alıyorlar, araba ile çarşıya bırakıyorlar, çarşıya da değil mesela mağazaya gidip kendileri alıyorlar. Sonra mesela hastaneye gideceğim desem her gün her gün gitme millet yanlış anlar diyorlar” sözleriyle geleneksel yapının kadınlar üzerindeki kontrolcü ve baskı yaratan etkilerini yeni yerleşim ve eski yerleşimde farklılaşmayla anlatmaktadırlar.

Kadını “Mazlumdur. Kanadı kırıktır” diye tarif ederken, erkekleri “Erkekler çok abartı kıskançtır. Abartı mesela dantelli yazma taksan bile takma diyorlar. Mesela, o yemek yenmesin var ya, beş dakika geç gelsin o tabaklar, o kadının kafasında paramparça olur, veya

güzel yemek yapılmasın” sözleriyle daha çok hizmet bekleyen ve beğenmediğinde dilediği tepkiyi verebilen kişiler olarak tarif etmektedirler.

LAZLAR

Lazlarla görüşmelerimiz Laz köyü olarak bilinen Kabalak'ta gerçekleşmiş, kadınlardan bir bireysel ve 4 grup görüşmesi (20) ile erkeklerden iki bireysel görüşmeyle veri toplanmıştır. Suncuk'ta yapılan bir bireysel görüşme ile veriler zenginleştirilmiştir.

Laz aileleri çoğunlukla kayınpeder ve kayınvalide ile birlikte geniş aile olarak yaşamaktadır. Laz ailelerinde kayınvalide ve kayınpeder "...ihtiyarlar çalışmaz ama kadın çalışırken kayınvalideden, eşinden yardım alabilir" sözüyle ifade edildiği gibi çoğunlukla çalışmamaktadır. Bazı ailelerde kayınvalide gelinin evdeki yükünü, kayınpeder de tarladaki yükünü hafifletebilmektedir. Laz kayınvalide oldukça güçlüdür. "Kadın da erkek de diktatördür. Bazı kadınlar var, erkeklerden daha fazla diktatör. Bağ bahçede çalışmaktan, her işe koştuktan güçlü olurlar", ancak yine de karar vermede ve saygı görmeye yeri kayınpederden geridedir. "Lazlarda yüzde seksen erkekler daha baskındır, saygı-sevgi görürler. Kadınlar, erkekler ne dediyse onu yaparlar". "Bazı kadınların kocası üstünde etkisi vardır ama sevdiyse, gönlüne girdiyse kadın erkeğin...". "Evin esas yöneticisi kayınpederdir". Buna şiddetle karşı çıkan bir Laz kadın "Lazlarda hükümet kaynanadır" demektedir. Kayınvalide ve kayınpederin geline müdahalesi çoktur. Erkek eşin pek çok şeyden haberi olmaz ya da müdahalede bulunmaz: "Yan komşuya geçemedim, kaynanam, kayınvalidem göndermez", "Eşim üzüldüğümü bilir ama bir şey söylemez". Erkek olmak da anne-baba ile yaşanan evde nispeten edilgen olmak anlamına gelmektedir.

Bazı ailelerde kayınvalideler gelinlerini, eğitimi ve çalışması ile desteklemekte, geleneksel kayınvalide rolünü nispeten terk etmektedir. "Şu an evin patronu kayınvalidem. Hesaplı, çalışkan, cesaretlidir. O yüzden güçlüdür. Biz kaynanamla kardeş gibiyiz, pek ezilmeyiz" diyen gelinin kayınvalidesi "Ben hiç bilmedim neden evlendim, nasıl yaşadım. Şimdi gelinim okusun, çalışsın. Halk eğitime git, çocuklarına ben bakarım diyorum. Yemeğini bile yapıyorum" demektedir. Gelin olarak ezilen kadın için varlığını algılama fırsatı ancak kayınvalide oluşuyla eline geçmektedir. Bazı kayınvalideler bunu tüm işleri geline yükleyerek özgürleşme ve yönetme fırsatı olarak kullanmakta, bazıları ise kendilerinin yapamadığı güzel ve değerli buldukları şeyleri gelinleri için sağlamaya çalışmaktadır.

Ailede görevler daha ziyade gelin olan kadın üzerinde toplanmaktadır. Laz kadınları bunu, "Biz Laz kadınları çok çalışırız. Erkekler çoğunluk dışarıda çalışır, biz hayvan, fındık, ev... hep çalışırız". "Tarlaya gider, fındık temizler, çapalarız... Erkekler de yapar ama çoğunluk kadın yapar", "Çok ezilir kadın Lazlarda. Bütün gün çapa, eve gel iş yap. Her şey sorumluluk gerektiriyor. Yemek, alttan almak, sabretmek, biz eş olarak çok taviz veriyoruz. Aman mutsuzluk olmasın, huzursuzluk çıkmasın diye bir adım arkaya çekiliyorsun", "Sen uyumlu, tertipli, hesaplı olacaksın. Erken kalkıp eşini işe, çocuğunu okula göndereceksin. Kayınvalide kayınpeder bakımı yapacaksın", "Okuyup meslek sahibi olsan yine ezilirsin" diyerek anlatmaktadırlar. Laz kadını da gelin olduğu evde hayatını çevresindeki diğer herkesin ihtiyaçlarını görmeye adanmıştır ve eğitilmiş olmak bu durumu değiştirecek bir sebep olarak görülmemektedir.

Erkeklerin çoğunlukla dışarıda çalışması ve evde kayınvalide ve kayınpederin varlığı, erkek eşlerin evde olup bitene pek müdahalede bulunmamalarına neden olmaktadır. Kayınvalidesiz evlerde ise gelinler; "Eşlerimiz pek karışmaz, emir vermez. Evde kayınpederimin sözü geçer, sonra benim" demektedirler. Gelinlerin ağır ve sayıca fazla görevleri yerine getirmesinin sorun yaratmamasının nedeni "Kızlar her işe, yemek, bulaşık,

temizlik... alışır, ev işlerini yapacak mecburen, tarlaya, hayvana koşacak” sözüyle ifade edildiği gibi alışılmış kadın-gelin rollerini kabul edecek şekilde yetiştirilmiş olmalarındandır. Kızlar anneye yardımcı, erkekler babaya yardımcı olacak şekilde yetiştirilmektedir. Bu durum kadınların her hizmete hazır olduğu ancak gelin olarak kararlara katılmadığı geleneksel yaklaşımın sürmesine neden olmaktadır. “Kayınvalidenin sözünde duracaksın. Elini verirse uzatıp alacaksın, yoksa almayacaksın” diyen kız anneleri bayramın birinci günü evine gelen kızını “Kaynanan yok mu, önce oraya gideceksin!” diye azarlayıp evine almamaktadır. Alışılmış geleneksel rollerin bizzat anneler tarafından sorgusuzca yeniden pekiştirildiği görülmektedir.

Kültürel rol yüklemeleri bir yandan alışılmış şekilde devam etmekte, diğer yandan da geçim sıkıntısı nedeniyle eğitim yoluyla ekonomik güçlük aşılmaya çalışılırken değerlerde de değişme görülmektedir: “Bayanın tarlada çalışması normal, dışarıda çalışması ayıptır. Ben kimseyi dinlemedim, çalıştım. Arkamdan çok laf söylediler. Baktılar ki tarlada kazanılan bitiyor, benim emekliliğim var, şimdi çoğu tekstil fabrikalarında çalışıyor. Ayıp kalktı” sözleriyle açıklandığı gibi kadının çalışmasını ayıp gören anlayış yavaş yavaş yerini daha esnek bir anlayışa bırakmaktadır. Kadının hayattaki rollerinde en büyük genişleme ekonomik sıkıntılar nedeniyle görülmektedir.

Lazlar “Bizde kızların eğitimine önem verilmez. Ama bir aylıkla bir şey olmaz. İki aylık daha güzel.”, “Şimdi kızlar da aynı erkek gibi okuyor” demektedir. Hatta iki cinsiyetin de eğitimini gözleyen anneler “Kızlar daha iyi okuyorlar”, “Cinsiyet önemli değil, artık hangisi ne kadar okuyabilirse o kadar okutulur” demektedir. Bazı kadınlar “Okumak muhakkak gerekli, özgürlüğünü, maddiyatını, özgüvenini, medeniyeti değiştirir” sözünde ifade ettikleri gibi eğitimi, özlemini çektikleri hayat için bir araç olarak görmektedir. “Atatürk’ün bir sözü var: hayatta en hakiki mürşit ilimdir. Dünyada yaşadıkça dünyalık, ölünce ahretlik lazım. İkisini de destekliyoruz. Köy bucak kalmadı artık, medeni bir şekilde ilerliyoruz Allah’ın izniyle” diyerek eğitimin de desteklendiğini göstermektedir. Kızların eğitimine çok önem veren bir kültür yerleşmemiş olsa da eğitiminin önündeki engeller kalkmakta, hatta daha iyi okudukları ve iyi bir hayat sağlayacağı için eğitilmiş kızların sayısı artmaya başlamaktadır.

Kadınların eğitimine gösterilen anlayış farklılaşması, onların çalışmaları konusunda aynı derecede gözlenmemektedir. “Okula eşi izin veriyor ama dışarı çıkartmıyorlar” ve “Dükkan açmak istiyor gelin, açtırmıyor” sözünden anlaşıldığı gibi kadın evli olsa da okula ya da halk eğitim faaliyetlerine gönderilebilmekte ancak işe girmesi olumlu karşılanmamaktadır. Gerekçe olarak da “Kocaları bazen istemez, ev düzenli olsun, rahatına baksın ister” ya da “Oğlum, eşime bakarım diyor” gibi erkeğin evi geçindirme gücüne, kadının evi çekip çevirme rolüne bağlılıktan kaynaklı görünürken bazı erkek görüşmeciler (iki kişi) “Benimle ilgilenmez diye çalışmasını istemiyorum ” ve “Kıskançlık ve dışa güvenmemek yüzünden istemeyiz çalışmasını. Taciz edecek erkek çoktur, bize ters kadının çalışması” diyerek kadının ilgisinin azalması ve namus kaygısı gerekçelerini ortaya koymaktadırlar. Eğitim Laz kadınlarına çoğunlukla zamanını iyi geçirme fırsatı olarak sunulmakta gibidir. Geçmişe kıyasla kadınların eğitime erkeklerden daha çok destek kararı çıkmakta ve eğitim süresi artmakta ancak erkekler kadınların çalışmasına ilişkin olumsuz kararlar vermektedir. Eğitimin bir istihdam aracı olmasını sağlayacak ve kadının kendi eğitim ve çalışma kararlarını vermesini destekleyecek kültürel altyapı oluşumunun zamana ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Evliliğe ilişkin kararların kimler tarafından neye göre verildiği sorulduğunda, geçmişte daha çok ailenin özellikle de kayınvalidelerin seçimi ve kararıyla bu kararların verildiği; evliliklerin daha çok akraba ya da tanıdıkla yapıldığı görülmektedir. Kayınvalidelerden yaşlı olan “Gelini seçerken benim lafım dinlendi” derken daha genç olan “Büyük gelini ben seçtim aldım, iyi iş yapıyordu, ötekiler kendi evlendi” demektedir. “Kocamı bir hafta sonra gördüm, istemiyorum dedim ama emir öyleydi. Dedemin halasının oğluyla evlendim” Evlilikte kararların çiftlerden daha çok erkeğin annesi tarafından verildiği, hakkında karar verilen kadının evlilikten vazgeçmesinin çok olası olmadığı görülmektedir. “Şimdi daha çok beğendikleriyle evlenirler, ara sıra bizim beğendiğimizle de”, “Önceden kız akrabaya verilirdi, şimdi sevdiğine.”, “Bizim zamanımızda büyükler ne derse o olurdu. Büyükler de eşler sevince de karara varabiliyor artık.”, “Bizim buralarda maneviyatımıza uygun olsun istenir. Uymuyorsa tepki verilir ama gençler sevdikleri zaman söz dinlemiyor, görücü usulü evlilik pek yok, başka milletten severse biraz yadırganır ama yine de onların dediği olur, kimse karşı koyamıyor artık” sözlerinde görüldüğü gibi evlilik kararlarının günümüzde artık nispeten ağırlıklı olarak gençler tarafından verildiği, ailenin Müslüman ve kendi çevresinden olması konusunda gençleri etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Gençlerin evlilikleri için ailelerinin iznini alamadıklarında kaçarak evlenebildikleri görülmektedir. “Kızım kaçtı, babası vermedi diye. İki-üç ay sonra barıştık” Bazı ailelerde evliliğe aile karar vermiş görünse de seçimi kadın yapabilmektedir. “Beni eşimle yengem tanıştırdı, ben eşimi kabul edince büyükler görüştü. Ben de istemem yan cebime koy oldu, ben istemem derken olaylar geliyordu, sessiz kaldım, oldu bitti”.

Görüldüğü gibi kadınlar geleneksel rollerini çok işle ilgilenererek sürdürmektedir. Erkeklerin büyük ailede en pasif rolü oynadıkları, eşleriyle ilgili geçim, iş gibi kararları verdikleri, evi geçindirdikleri söylenebilir. Gençlerin kendileriyle ilgili karar vermede en özgür oldukları konu evlilikleridir. Evlilik kararlarındaki esneklik nispeten eğitim kararlarına yansımaya başlamakta ancak işle ilgili konuda kadınların karar verme özgürlüklerinin yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Eğitim henüz bir istihdam aracı olarak yeterince kabul görmemektedir.

MAKEDONYA GÖÇMENLERİ

Makedonya göçmenleri ile ilgili veriler, Düzce il merkezinde kadın ve erkek dört kişiyle yapılan bir grup görüşmesi ile elde edilmiştir.

Eski Yugoslavya topraklarından, bu günkü Makedonya sınırlarından geçerek Düzce'ye yerleşen Makedonya Göçmenleri (Kendilerine Arnavut diyorlar) evlilik yaşının eskiden en az 17 olduğunu söylemektedirler: “Önce evladım 17 den başlarlar, 18-19 o şekilde evlenirler”. Erkekler ise 20-25 yaşlarında evlenmektedirler. “Çok erken evlenilmiyor. Biraz derlenip toparlanmalarını isterler. Hani erkeğin eli şey tutsun. İş tutsun, becersin, yapsın. Ailesine iyi baksın, muhtaç olmasınlar. Hani borçsuz harçsız evlenmek isterler. Kız tarafı da hemen hemen öyle. Evi çekip çevirecek olgunluğa gelmesini beklerler”. Kadınların evi çekip çevirme, erkeklerin de evi geçindirme rollerini oynayacak olgunluğa gelmeleri beklenmektedir. Bu olgunluk gelin seçiminde aranan özelliktir: “Her işi becerir mesela kayınvalidemlen, ...’un annesi beni görmeye diye gelmişler. O zaman annem Adapazarı’ndaydı, teyzemin yanına gitmişti. Ben çamaşırları toplamışım bahçeden, şarkı söyleye söyleye eve gelmişim. Onları bir güzel katlamışım, düzgün düzgün katlamışım. Kayınvalidem demiş ‘Bunda iş var’”.

Gelinler evliliklerinin ilk zamanlarında kaynana ve görümcelerin yetiştirdiği bir çırak gibidirler. En azından ilk bir yıl çok el üstünde tutulurlar ve iş yaptırılmaz: “Kaynana yapıyordu veya görümceler yapıyordu bütün işleri. Şimdi mesela benim büyük abime Çerkez kızı aldık. O annem derdi ki ‘Sen yap, bi misafir geldiği zaman’. Ben ayran yaptım, koydum, ...’i çağırdım, o size ikram etti. Gelinlere biz böyle yapıyoduk büyükler”, “Valla, artık bir gelini aldı mı evlat yerine koyarlar. Bu bizim evladımız, artık aldık. Evlat gibi hiçbir kusurunu görmemeye gayret ederler. Ama bazı evladım böyle olursa şöyle olur diye icrada da bulunurlar. Kayınvalide eğer sağlıklı sıhhatli ise böreğini yapar, tatlısını yapar, yemeğini yapar. Gelin de ev işleriyle meşgul olur”. Geniş aile yaşantısında kayınvalide ve görümcüler de işbölümüne katılmaktadırlar. Gelinin görevleri evliliğinin ilk dönemlerinde daha çok ev işleriyle ilgilidir. İlerleyen zamanlarda görevler gelinler arasında paylaşılır: “...’a gittiydik kaç sene önce, dört tane odaları vardı... Bir odada bir elti, bir odada bir elti, bir odada bir elti, bir odada da kayınvalide. Bir hafta o yemek yaparmış, bir hafta bu yemek yaparmış, bir hafta bu yemek yaparmış, kayınvalideyi dinlendirirlermiş”. Erkekler evdeki işbölümüne katılmaktan ziyade çalışarak evin alışveriş ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. “Çoğunlukla hanımlar yapar ama babalarımız da çok çalışkandı. Getiriyorlar, ediyorlar. Bol bulamaç her şeyleri getiriyorlar. Biz hanımlar da her şeyleri yaparız. Hatta babaannem çoğunlukla bizde kalırmış. Ablam çok babaanneme hizmet edermiş”.

Güzel giyinmek, güzel görünmek ve gelin gezdirmek çok sevilir: “Hadi, beyleriniz gelecek, güzel giyinin. Öyle karşılayın dermiş babaannem. Yani iş kıyafetinle karşılamayın”, ‘Bak gelin, nemesta, öğleden sonra filancaya gidicez. Hadi hazırlığını yap’ derler. Yıkanır, paklanırlar güzel geyinirler ederler, evlerinin işlerini de yapar, gezmeye giderler hep beraber. Kayınvalidem benim yanıma geldi, Siirt’e, eşim o zaman bir teftişlere gidiyordu da, çok yalnız kalıyordum. Ben de 24 yaşındayım, korkardım. Vallahi kayınvalidemlen böyle elele tutuşur, gün gezmesi o zaman çok vardı. Subay hanımları, albay hanımlar ‘Ne kadar güzel, öz annesiyle ne kadar güzel el ele tutuşmuş geliyorlar’ dermiş. İkimiz de kürdan gibi zayıftık. Kayınvalidemle öyle geçiniyorduk. Çok geçinirler. Zaten evden de deniliyor ki, ‘Gelinliklen gidiyorsun, kefeninlen geleceksin. Şikayet yok’ ”. Gelin olan kadın artık ait olduğu yeni ailesinin kültürünü kabul ederek içselleştirmektedir. Kayınvalide de gelinini kızı gibi görmektedir. Kadın kendinden beklenen işleri verim sağlamak üzere fedakarca yapmaktadır:

“Kadın vallahi toprak gibi verimkar. Her yönden verimkar. Fedakar. Ziyet gibi bir kadın, kıymet vermek lazım ona, önem vermek lazım ama nerde öyle düşerse böyle olur ama düşmezse...”. Kadın algısı fedakarlık boyutlarını genişletebilen bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çok maharetli bir katılımcı, becerilerini kazandığı zamana şöyle işaret etmektedir: “ Onu da evladım, 30 sene kocamla hayat sürdürdüm ya feruar (fermuar) çekilmişti ağzıma. Hiç konuşamazdım. Hani bişey söyleyecek yine kırar eder diye. Kocam öldükten sonra bunları ben ezberledim. Aşağıda bir Hanım var, o da ‘Sen vallahi ne oldun, kocagarı olduktan sonra’ diyor. O zemini bulamamışım demek kapalı kutu kalmışım”. Eşini kırmamak için susmayı öğrenen kadın potansiyelini eşinin ölümünden sonra açığa çıkarmaktadır.

Kadın, varlık sahibi olmak için becerikli ve tutumlu olmaya gayret etmektedir: “Kayınvalidem dedi ki ‘Evladım ... benim diktiklerime alışkın. Ben sana gazeteye picama patronu kesiyim, frek gömlek de kesiyim, onları ...’ye dikersin’. ‘Tabi anne’ derdim. Kilotlara varıncaya kadar biz dikedik evladım. Frek gömleklerini hem de böyle kıtı kıtına kumaşı alırsın, eğer eskirse burdan keseriz, burdan tekrar ikinci yakayı yaparsın, buraya da ona uygun bişey dikeriz. Pantol içine giriyor ya, gömleği öyle yenileriz. Picama diktiysek, picamayı 2 sene normal giyiyor, buralar eskiyor ya, burdan keseriz. Tekrar burdan böyle yapar dikeriz, kolları da böyle keseriz, iki sene de yazlık diye giyer. Öyle ev bark sahibi olduk evladım”.

Kadının becerikli ve fedakar olması söz sahibi olmasına yetmemiştir, kadın erkeği efendisi olarak görmüştür: “Eğer sabırlı olmasaydım çok dayak yerdim... Öyle bir kocaya düştüm, öyle bir kocayla ne ablam bildi... Ben de söylesem ben suçlu olucam. İnanmıyorlar. Bir gün dedim ki ‘Allahım, benim sözlerime inanmıyorlar, inandırıcı bir hareketini yaptır bunun da inansınlar’. Ben başka türlü bir yaradılıştan bir insanmışım ama çok çektim hepsinden. Yalnız sabır, sabır... Kayınpederim dedi ki ‘Bu ... ile geçindiğin için evladım, sana cennetin anahtarını veriyorum’ dedi. ‘Gücüm olsa ... seni üzdüğü için bastonla dövme isterim onu’ dedi. Kayınpederim vallahi öyle dedi. Kayınvalidem de ‘Şu kadar incinmedik senden, Allah bin kere razı olsun evladım ... ile de geçindiğin için’ dedi. Ben de belli ettiysem bile ‘Bizde böyle evladım. Gelinlikle gidiyosun, kefenlen dönücen. İstedığın kadar çek çekeceğini’ derlerdi. Eşim de derdi ki ‘Dünyaya gelsem gine seni alırım, gine seni alırım’ Vallahi böyle söyledi. Hatta bir gün büyük görümcem geldi İstanbul’dan. Böyle üçümüz oturuyoruz. Sen mesela büyük görümcemsin, o şurda oturuyor, ben de böyle oturuyorum. Görümceme diyo ki ‘Bak bu kızcağaz çok çekti bizden, hepimizden. Senin iki çocuğunu okuttum’ diyor... 240 lira para alırdı eşim. 60 lira annesine yollardı. 60 lira da ev kirası verirdik, geriye 120 lira kalıyor. O 120 lirayla ben geçinmeye çalışırken, görümcem ... iki çocuğu kaptığı gibi benim yanıma gelirdi. Üç ay kalırdı, dört ay kalırdı...Zahmetsiz rahmet olmuyor. Çok zahmet çekiyorsun ondan sonra rahmetine kavuşursan kavuşuyorsun, Allah’ın rahmetine... Beyin kasetim öyle eskimişti ki artık, nedenlerle, niçinlerle dolmuştu. Ben buna layık mıyım? Niye bunu söylediler, niye böyle yaptılar? Neden, niçin doldu kaset. Hep kötü şeylerle. Ondan sonra Hacca gidince ablamla beraber, 13 sene önce. Ağlaya ağlaya orada, ‘Allahım, benim kasedim çok eskidi. Ben bunları burda bırakmak istiyorum. Yepyeni bir kasetlen döneyim’. Bıraktım orda, yepyeni tertemiz bir kasetlen Türkiye’ye döndüm. Ondan sonra bunları ezberlemeye başladım. Hiç kolay olmuyor. Bana böyle mum yaktırdılar. Sabır, sabır, sabır. Çeksin şimdiki gençler de göreyim”.

Geçmişinde yaşadıkları sıkıntılar kadınlara kendi kızları için yeni bir bakış açısı kazandırmıştır: “Sana derdim ki ‘evladım eğer çok çekiyorsan...Ben seni dünyada çekmek için getirmedim. Çek demezdim. Okuturdum, eli ekmek tutardı. O da kendini şey yapardı. Bak dedim temin ya ‘Dünya bir gemi, fikir yelkeni, akıl dümeni, yürüt gemini, göster kendini,

göreyim seni'. Tek başına yaşamak da var hayatta. Tek de kalırsın". İş sahibi olmak ve bunun için eğitim almak kadının güçlü olmasının yoludur. Kadınlar bunun farkına kendi zorlayıcı çileleriyle varmıştır.

Makedonya göçmeni aileler geçmişte de çocuklarını okutmaya eğilimli olmuşlardır: "Okuttular. Mesela şey ... eczacı çıktı. Fakat benim babacığım, Allah biliyor ya bize bir kötülük gelecek diye korkudan bizi okutmak istemedi. 'Ben çalışıyorum, benim durumum iyi, siz ev hanımı olarak yetişin' diye. Akşam kız sanat çok yakındı bize, oraya gönderdiler. Dikiş, ev idaresi dersine, dikiş dikmeyi öğrendik, ev idaresini öğrendik bu şekilde. Ablam da aynı şekilde, ben de aynı şekilde. Bizi okutmak istemediler". Bu gün kadınların eğitim alma oranı yükselmiştir. "Okuyorlar, şimdiki okuyor. Ben onları da, kızları dedim, öğretmen olmaya bakındım. Üç ay tatil vardı. Hiçbir memur böyle tatile çıkamıyor dedim. Öğretmenler çıkıyorlar, öğretmen olun dedim". Kadının evdeki geleneksel rollerini sürdürebilmesi beklentisi iş seçimini etkilemektedir. Kadınların çalışmasının hoş karşılanmayacağı meslekler olmadığı düşünülmektedir: "Yok, mesela ne bileyim o tip, heyecanlı, korkulu kendine stresli şeyleri, yani evlatlarının güzel yaşamalarını isterler" Yaşamı zorlaştıracak iş ve meslekleri çok tercih etmezler. Ancak gönüllerinde yatan aslan (meslek) olarak "Öğretmen, ille de öğretmen." diyerek kadınlar için en öncelikli tercihlerini belirtmektedirler.

Kızlarını evlendirirken damatta en çok aranan özellik dürüstlük gibi görünmektedir: "Valla önce dürüstlük arardım. Yalan konuşmasın, dürüst olsun. Canını verir insan. Bende varsa ben ona verir, kalkındırırım. Dürüst olsun, ahlak sahibi olsun, yalan konuşmasın".

Aile içi ilişkilerde babayla kız iletişimi anneye göre daha mesafelidir. Çünkü baba bir otoritedir ve ondan korkulup çekinilir: "Biz babamızdan çok korkardık. Babam derdi ki 'İkindiden sonra sizi dışarda görmeyeyim' ödümüz patlardı, babam gelecek bizi dışarda görmesin diye". Aileden aileye çocuklarla iletişimde de farklılık gözlenmektedir: "Düşkün anne baba olur, evladını çok arar. Düşkün anne baba olmaz evladına biraz geri durur".

Geçmişte evliliğin daha çok görücü usulüyle gerçekleştiği, kaçarak evlenmelerin de görülmediği anlaşılmaktadır: "Kaçma göçme yok bizde. Hiç kaçırma falan yok.". Makedon göçmelerinde çocuk sayısı eskiye kıyasla azalmıştır: "...biraz çok yapıyorlar. dört yaparlar, beş yaparlar, on yaparlar". Günümüzde ise "Ekseriyetle ikiden fazla yapmamaya şey yapıyorlar. Yani yetiştirelim, okutalım diye fazla yapmıyorlar". Çocuk sayısındaki azalma ekonomik zorluklara ve iyi bir eğitim aldırma ihtiyacına bağlanmaktadır.

Günümüzde kızların eğitimi desteklenmekte ve eğitim süreleri uzamakta, eş seçimi de tanışarak yapılmaktadır.

MANAVLAR

Manavlarla ilgili veriler Esençam ve Ozanlar köylerinde yapılan iki grup görüşmesiyle 10 kişiden elde edilmiştir.

Manavlarda evlilikler 16-30 yaşları arasında yapılmaktadır çoğunlukla: “16 yaşında evlendim.”. Köyde bu yaş erken evlilik yaşıdır. “Ben 19 yaşında evlendim...Normaldi (köydeki evliliklere göre yaşı), daha erken evlenen de var ama genelde geç de evlenen var. Belli olmuyor yani”, “Ben de 21 yaşında evlendim. Arkadaşlarım da kimisi 18,19 o aralar, hep öyle evleniliyordu.” 15 yaşında evlenmelerin ender olduğu görülmektedir: “15 yaşında geldim buraya, küçücük geldim. Babam yoktu da amcalarım verdiler beni”. Günümüzde evlilik yaşı 20 yaş ve üstüne çekilmiş görülmektedir: “Geçen Pazar bir düğün oldu, kız gitti 30 yaşında”, Benim dört tane kızım var. Hepsi 26, 27 yaşında evlendiler, en küçüğü 29 yaşında evlendi”. Kızlarının evlenmek için acele etmemesi anneleri rahatsız etmemektedir: “...çalışırdılar onlar, işine göre, ne zaman canı istiyor, öyle evleniyor. Biz gibi başkalarının verdiklerine gitmiyorlar, kendi kafalarına göre nasıl uygun görürlerse öyle evleniyorlar”. “Benim kızlarım 18 yaşında biri evlendi. Büyüğü duruyor”. Önce büyüğü evlendirmek gibi kesin kurallar yoktur. Evlilik için bir yaş belirleyerek, o yaşı geçmeden evlendirmek gibi bir beklenti görülmemektedir. Erkeklerin evliliğinde de benzer durum görülmektedir: “Erkekler de aynı, ne zaman fırsat bulursak”. Evlilik için doğru zaman koşulların olduğu zamandır. Bu koşullar; birini sevmek ya da evlenmeye gücü yetmektir. Karı koca arasında “Genelde üç-dört yaş oluyor. Eskiden daha çoktu, 10 yaş falan oluyordu. Şimdikilerin arasında iki yaş, üç yaş, bir yaş, aynı yaşta olanlar oluyor”. Günümüzde çiftlerin daha akran yaşlarda evlendikleri görülmektedir.

Evliliklerde daha eskilerde görücü usulü ve severek evlenme ağırlıklıdır: “Görücü usulü, annem babam ne derse o oluyordu”, “Ben severek evlendim. Nişanlandım. Sonradan vermediler, sonra da kaçtım”. Kızı ailesi vermediğinde kaçma-kaçırmalar sıklıkla görülebilmektedir: “Benim istediğim vardı. Ailem vermedi. Vermeyince, ‘gitmem, ben evlenicem’ dedim. Başka biri de istiyordu beni 20 seneden beri. Adam kaçırdı beni. 33 yaşında evlendim ben. Eltimle onlar anlaşmışlar akşamdan. Benim haberim yok. Kaçırdılar”. “Vermedik, kaçtı”. Kaçma sonrası aileler kolayca barışmaktadır: “Çabuk yumuşayıp barıştık biz. Çağırdık geldiler. Düğün de yaptık”. “Sonuçta kız kendi isteğiyle gitti diye bunlar da bir şey demediler, ‘he dediler’, düğünü de yaptılar beraber”.

Kızlarını vermek için aileler, erkeğin; “İşi olacak, evi, yeri, yurdu olacak” demektedirler. Bu ev, kayınvalideyle oturulan ortak evdir. Yeni evlilerin kazançlarını kiraya harcamamaları istenmektedir. Evlilikte akraba olmaması “Akraba evliliği olmaz bizde”, evlilik öncesinde kız için ailesinin araştırılması gerekmektedir: “Ailesini araştırıcaksın, dürüst bir aile mi? Kimisi öyle olur kimisi böyle olur. Hâlbuki dürüst olunması lazım. Hamaratsa, güzelse, eli her şeye yatkınsa, çoğu da o araştırılır”. Kız verirken de “Aynı. Gitceği aileyi hem araştırırız emme, biz araştırır mıyız başka. İçkisi, kumarı var mı, arsız, hırsız var mı? Çalışıyor mu sürekli, saygılı mı? Onları sorarlar çevresine”. Günümüzde değişmiş olmakla birlikte önceleri gelin ya da damat adayının aynı topluluktan olması da seçim kriteri olarak değerlendirilmiştir: “Evvelden bizde yalan yok; nen iki kızımı da aynı yaptım: ‘Ben ayrı millete kızımı vermem, şimdiden söylüyüm’ dedim. ‘Ona göre seçin.’ Evvelden de öyle herkes kendi milletine verirdi. Şinci isteyince mecbur veriyorlar da. Evvelden Manav Manava verirdi. Abaza Abaza’ya verirdi. Çerkez Çerkez’e verirdi. Kesinlikle herkes kendi milletinden alırdı”. Şimdilerde farklı topluluklardan da kız alma-verme görülmektedir.

Evliliklerde çocuk sayısı azalmaktadır. “Eskiden 12-15’di”, “Şimdi doğuran dörtten fazla yapmıyor. Şimdikiler artık uyandı. Bir kız bir oğlun oldu mu yeter”. Dört çocuklu bir anne “Bir tanesi isteyerek olmadı. Kazayla oldu” derken çocuk sayısını bakabilecekleri kadarla sınırlı tutmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Erkek eşler de bu sınırlamayı kabul etmektedir.

Kadınlara yetişme süreçlerinde erkeğe saygıda kusur etmemek öğretilmektedir. Bu nedenle evde kararların çoğu erkekler tarafından verilmektedir: “Bugün buraya gidilecek, oraya gidilecek. Gidilmeyecekse de gidilmeyecek. Onun gibi. Saygıda onun dediği geçiyor”. Eşine saygı demek; “Evde kocanın dediği olacak. Sadık olucan. Saygıda kusur etmicen. Ne derse yapıcan. Hizmetini edicen” demektir.

Kadınlar çoğunlukla evlilikle ilgili beklenti geliştiremeden evlenmişlerdir. “Vallahi o zaman ben cahildim, hiçbir şeye aklım ermiyordu çocuktum, çocuk”. Bazı kadınlar, sorudan sonra düşünüp karar vermekte ya da iç sesleriyle düşündüklerini dile getirmektedirler: “Kimisi sadece sevgiyi düşünüyor. Kimisi malın değerini düşünüyor. Kimisi çok severse hiçbir şey düşünmeden gider. Öyle”, “İyi bir aile, iyi bir eş, iyi bir koca olmasını umar”, “Hali vakti iyi olsun ister”, “Ne beklicem. Güzel geçinmek”. Kadınlar ya beklentisiz ya da severek evlenenler dışında kişisel bir anlamı olmayan küçük beklentilerle evlenmektedirler. Evlendiklerinde ise çoğunlukla işten kocalarına bile vakit ayıramadıklarını öğrenmişlerdir. “Ben ne düşüneceğim gayri her yerden istediler beni, bir yere vermedi annem babam, annem uzak yerden Mudurnu’ dandı. Annem ‘Beni seviyorsan seni buna vereceğiz’ dedi. Ben annemi babamı kıramadım, gittim istedikleri yere, hiçbir şey, iki tane kaynanam vardı. Kaynanamın kaynanası sağdı, kaynatamın babası da sağdı gittiğim zaman. Hep o büyüklere 10 sene hizmet ettim. Onların hepsine 10 sene kucağına havlu serdim. Elline su döktüm. Eskiden öyle adet vardı”. Ya da “Ne demek olacak hiç öğrenmedim ki, senemde çocuğum oldu zaten evlilikten de nefret ettim. Her şeyden nefret ettim... İş dünya kadar evlendiğim sene hem de çocuk oldu, evliliğin ne olduğunu öğrenmedim”. Evlilikleri daha eski olanlar, yeni evlilere gıpta etmektedirler: “Şimdi hamile kaldı mı gelinler, tamam artık evde iş yapma yok. Doğum yaptıysa evde çocuk tamamen ... biz öyle değil, biz akşam sabah dağdan geldik, akşamı evde doğum yaptuk”, “Aynı bende öyle. Hastane bilmeduk, Çocuğun sütüne yüklendik, kırkıkken tarlalarda çalış, biz şimdi evlilikten ne öğreneceğiz”. Kadınlar eşin daha çok büyükleriyle muhataptır. Hepsinin ve evin, ayrıca çocuğun tüm işlerine koşmaktadır. Evliliği sadece iş olarak idrak etmektedir.

Manavlarda evin kızı ile gelini olmak arasında, iş yükü ya da görülen değer açısından dikkati çeken bir farklılık görülmemektedir: “Bizde sıkıntı yoktur. Manavlarda öyle sıkıntı olmaz pek. Hepsi de (iş) yapıyor. Biri tuzlu yaparsa, biri bulaşığı yapıyor. Biri bahçeye giderse, evdeki işleri geri kalan yapıyor. Beraber yapıyorlar”, “Ha kendi kızlarım ha gelinim hiç fark yok, ben ayırmıyorum, bilmiyorum. Kendim, kaynanam çok çirkindi o yüzden mi? Gelin doğum yaptı. Geline çocuklarına hiç baktırmadım. Sezaryen oluyor diye kendi odamda yatırdım, doyurdum. Gelin aynı odasında, öyle tuttum bilmiyorum öyle. Türkler ’de gelin kız farkı ben bilmiyorum”, “Öyle ayırım olmaz. Bizim üç tane kızla, gelin 10 sene beraber kaldı. Hiç ben kızlarla gelinimi ayırmadım. Hala da gene öyleyimdir”, “Ayırmayacan tabii o da evlat”. Bu açıklamalar, Düzce’de kulağa çalınan ‘Çerkez’in kızı ol, Türk’ün gelini’ sözlerini doğrular gibi görünmektedir. Evin gelini ya da kızı olmak arasında pek fark olmasa da erkek ya da kadın olmak arasında doğumda bile hissedilen farklılıklar vardır: “Senin hanende babamın soy ismini taşıyacak yok, demiş. Onunla nispet yapıyor yani”. Ancak kadınlar bu fikri benimsememektedir. “Hayırlı olursa erkek çocuk kendine, hayırsız olursa gelin çocuk,

gene kendine. Bize bir şey yok. Kız çocuğu hayırsız olursa o da kendine”. Cinsiyetten çok evladın hayırlı olması önemsenir.

Manav ailesinde kadının yeri; “Evi”dir. Evde gördüğü değere göre “Önce erkekler gelir. Ondan sonra sıraya kadınlar girer herhalde”. “Saygıya göre en çok kayınpeder önde gelir”. En çok lafı geçen, evi çekip çeviren, “Kayınpeder olur. Kayınpeder varken oğlanlara laf düşmez”. Kadınlar yerlerinin diğerlerinden sonra gelmesiyle kadınların “Haksızlığa uğradığını zannetmiyorum” demektedirler. Kadınlar evde her ne kadar saygı-değer sıralamasında daha geride olsalar da eşleri için, “Genelde benim sözümü dinler ve her konuda bana katılır. Sen haklısın, der” demektedirler. Erkekler karar verirken eşlerinin söylediklerini değerlendirmektedirler.

Kadınlığı tarifte en çok akla gelen tarifler sorumluluk ve çileyle ilgilidir: “Kadın bazen sorumluluk alır. Bazen çile çeker, bazen çok rahat eder. Kadın budur işte ne bileyim ben, başka bir şey anlatamıyorum”, “Biz zaten yaşama yaşamadık hiç, hiçbir hayat yaşamadık”, “Bazen üzülür, bazen çok mutlu olur”, “İki tane kaynananın kaynatanın arasında ondan sonra oldum bir hasta, ne kadınlıktan bir şey öğrendim, ne yeni gelinlikten bir şey öğrendim. Hiçbir şey öğrenmedim ben, böyle bir iş işte Allah’ın hikmeti”. Kadının geleneksel iş yükü bazen hayatı hiç anlamadan yaşamasına neden olmaktadır.

Kadın olmak “İyi bir şeymiş ama ben çok fakir bir yere geldim. Çok eziyet çektim. Yorgan yok, tencere yok. Beyim de gündüz kazandığını gece yemedi. 5 vakit namazını kılar, Kuran’ını okur. Cemaate namaz kıldırarak kadar bilgisi vardı. Şimdi bana darılırdı ve otururdu buraya. Gözünün ucuyla da bana bakardı. Ben onu tanırdım. Bende biraz küskün dururdum. Şinci giderdim ben ona ‘Ya bu eve seni gelin mi getirdim’ derdi bana. Ondan sonra arkası biter giderdi”, “Yetebilene evlilik, iyi bir şey acısı da var, tatlısı da var. Zorluğu çok, niye? Bir haneyi yuva yapacan, hele bir fakir oldun mu ki, öküz yok, araba yok, tavuk yok, kümes yok, 8 sene tahtanın üzerine geldim. Babam 300 lira para almış başlık denilen o 300 lira ilen bana bir sandık aldı. En iyi kilimlerden bir kilim hazırladı. Bir yorgan bir yastık kendinden bana 5, 6 dal basma yapıverdi. Ondan sonra yazma... Bir de geldim gene 8 sene, buna da kızacağım, bu gelin etti beni, bir diyor ağaç kaşık alacağım yeni geline, bu da emanetmiş bir tenekelambası, o da emanetmiş. Herkes öteberisini aldı, bir güveçle bir tencere kaldı. Kaynanam da küçük küçük üç-dört tane sarma koymuş, onda da yokmuş o civarda o da öyle”. Kimi kadınların evlilikte en büyük sıkıntıları yokluk olmuştur, yokluk içinde idare etmek görevleri olmuştur. Kimisi bu yoklukları çekmemiş: “Ben yiyecek içecekten yana hiçbir sıkıntı görmedim. Bir sene gittik yevmiye ettik geldiğim sene zaara (zahire) aldık yedik ondan sonra ben tarlalara patatesimi, soğanımı, buğdayımı, mısırımı, sattık bile mesela, para yoksulluğu da çekmedik. Emme çocukları büyütürken, çocuk büyütmesi çok zor rençperlik te yapınca. Emme kocan bir yerde olsa şurada bağ bahçe yaparsın o da orada çalışır. Böyle olur yani öyle sıkıntımız oldu. Yani mutluyduk”, “Eşlerimizden yana, uzun boylu olmadı. Öyle kahve köşesinde gidip gelmede, düğünde kalkıp ta düğüncü bayramcı. Benimki değildi bir defa, namazına giderdi, namazına gelirdi. Tarlada, evde 5 vakit namazını kılardı”.

Kadını ekonomik kısıtlamalar zorlasa da varlığını istemedikleri başka sorunları vardır: “En büyük sorunu, beyde saygı sevgi görememesidir bence, başka ne olabilir? Daha çok itibar görse kadın, daha çok saygı, sevgi olsa diyom, daha çok işe sarılır daha çok her şeye heves eder, diyorum. Bu yüzden kadın kırık oluyor her şeyde her konuda. Her şeyden vazgeçmiş oluyor böyle kırık oluyor. Bunu demek istiyorum”. Elbette bu her kadın için geçerli değildir bu kırgınlık: “Yok, vallahi benim beyim hiç ezmedi”, “İş yönünden eziliyor, başka yönden ezildiğini sanmıyorum da”. “Bunun kocası çok kıskançtı. Yazmasını temizletip sokağa

çıkamaz, kolunu sıvayıp sokağa çıkamaz, kocasından izinsiz bir saat bir yere gidemez, bunun kocası böyle disiplinlidir işte” Bazen erkeklerin baskıları da kadınlar üzerinde kısıtlamalar yaratmaktadır. Kadınların “kırık olmak” olarak tarif ettikleri duyguyu yaşamamaları eşlerinin onları sevip saymasıyla mümkündür. Ancak onlar bunu görmekten yana çok şanslı hissedememektedir. İş altında ezilmek kanıksanmış ama eş sevgi saygısının eksikliği kadını yaralamıştır.

Kadın evde bazı kararlarda söz sahibi ise daha mutludur. “Söz sahibi derken o herkesin evine göre değişir, bazının erkeği çok akıllı olur. Her şeyi o yönetir. Bazısının kadını çok akıllı olur. Her şeyi o yönetir. Ortak kararlar alan da olur. Hepsinin evine göre değişir”. Yaygın olan “Erkeğin sözü geçiyor” olmasıdır. Bunun sebebi ise; “Saygı, onlara karşı sorumluluk, ses çıkarmıyorlar fazla” sözleriyle açıklanmaktadır. Kadınların algısına göre erkeğe saygı kadının sorumluluğudur. Günümüzde kadın kaç çocuk sahibi olacaklarında erkekle birlikte söz sahibidir: “Bunlar ikisinin ortak kararı artık bu, neye karar verilerse”, “Ben zaten iki çocuk yaptım. Zaten ‘Başka çocuk istemiyorum’ dedim, o da uyuyor tabii, isimlerine ben karışmadım eşim koydu birini, birini kendi babam koydu. Onlara da karışmadım. Onların dediği oldu. Kendi istediğim bir isim vardı, onu koyamadım”. Kadınlar eş ya da büyükler bir isim koymak istediklerinde kendi çocuklarının adını koymaktan vazgeçmektedir. Daha genç kadınlar bu konuda daha rahattır: “Her ikisi de kafasına göre takılıyor şimdi, kısıtlanma öyle yok şimdi, önceden çoktu ama babamı da kıramadım. Onun ismini koydum ilk çocuğuma öyle oldu. Bir yönden bir taraflara eğiliyorsun, mecbur kalıyorsun”.

Evlenirken büyükler “Gittiğin yerde iyi olucan. Büyüklere saygı, hizmetini yapıcın.” Nasihatlerini vermektedirler. Kadınlar şiddete uğrasa ve baba evine dönse de geri gönderileceğini bilmektedirler: “Dönsen de çoğu geri gönderiyor zaten. Otur çoluk çocuğun var diyor. Ne yapıcak kadın? Mecbur geri dönüp oturuyor aşağı”. Bu yüzden kadınlar sorun yaşasalar da “Kimseye bir şeyini belli etmez”ler. Ailelerine “Hepsini anlatmazlar. Tamamen bunalınca, sıkışınca kadar anlatmazlar. Bir laf var kol kırılır yen içinde kalır”. “Annene, babana küfür eder. Çalışsın değerini bilmez. Bulup yiyemezsin, bulup giyemezsin. Haliyle kadın taşar. O zaman anası ve babası da mecbur görüp kabul eder”. Kadının yardım istemesi son çaresidir. Kadın en donanımsız ortamda bile ne yapıp edip çocuklarını kimseye muhtaç etmemek derdindedir: “Evinin işi, gücü, tutumlu kadın olursa yani bir fakir bir şeyi derleyip toplayıp böyle karışıklığı, kendini bilen kadın gibi çoluk çocuğunu kimseye muhtaç etmeyen bir kadın olur yani, çoluğunu çocuğunu derleyip toparlayıp el sofrasına oturtmaz”. Kadınlar yaptıkları işlerin çokluğu ve zorluğu karşısında kendileriyle gururlanmaktadırlar. Saygı-değer sıralaması geleneksel toplumsal rollerle yapılmassa, performansla bakarak daha nesnel değerlendirmeler yapacak gibi görünmektedirler: “Aklım ve gücüm her şeye yetiyorsa daha öne geçmek isterdim. Yöneten bensem daha öne geçmek isterdim. Kimin akli ve gücü yeterse de onu geçirirdim öne. Herkesin yapabileceği şeylere gör mesela. Benim aklım yetmese susar otururum. Aklım yetiyorsa ben öne geçerim ve konuşurum”.

Manavlarda ailedeki işbölümüne herkes katılmaktadır: “Dışarıda çalışmayanlar, rençperlikle uğraşanlar var. Evde kadın erkek hiç fark etmez herkes birbirine destek olur. Mesela ikimiz birden tarlaya gittük, akşam evde yemek olacak, hayvanlar bağlanacak koyulacak, erkek onu toplar, bayan evde gelir yemeğini yapar. Oturursun yersin hep beraber, her şey birlik olur”. Manavlar, ailede işbölümü deneyimlerini çocukluklarında da gözlemlemişlerdir. “Eski erkekler çalışıyor. Eski erkekler manavlarda, aileleri ile birlikte çalışıyor. Şimdiki erkekler yine yardımcı oluyorlar ailelerine emme, bağ bahçeden marul gibi, o gibi bu gibi şeylerde, çoğu fabrikalarda, hastanelerde, boş durmuyor. Kadın da boş

durmuyor hani, çalışkan. Kadının daha çok işi var.”. “Şimdi erkek dışarıda çalışıyorsa sürekli işe gidiyor zaten, kadın da bağında bahçesinde, yevmiyeye çıkarsa yevmiyesine gider. Fındığı toplar işte öyle, işe gidenler oluyor; tekstillere, gitmeyenler bağda, bahçede”. Köydeki kadınların yaklaşık yarısı tekstil fabrikalarında çalışmaktadırlar: “Burada bir araba gidiyor köyün kadınları, gençler”, “İki araba gidiyor, servisle gidiyor”. Erkeklerin aile işbölümüne katılımı, köy dışında fabrikalarda çalışanlarda tarımsal faaliyetlere küçük destekler sağlamak, işi olmayanlar için -ki bunlar yaşça daha büyük erkeklerdir- daha çok tarla ve hayvanların bakım işlerini paylaşmak şeklindedir. Ev ortamında ise çoğunlukla: “Erkekler hiçbir iş yapmaz. Kadın evde çamaşırını yıkar, bulaşığını, temizliğini yapar, her şeyini yemek, ekmek”, “Erkekler yok, evde etmezler. Evde etmezler de, bağda bahçede eden oluyor. Fındığın altı var biçilecek, alması var yapılacak, fındık toplanacak. Bahçe kazılacak, sürülecek, onları mesela erkekler yardım ediyor öyle işlere”. Erkeğin tarla işlerine yardımcı olduğu, kadının tarla, hayvan ve ev işlerinde asıl rol sahibi olduğu görülmektedir. Erkeğin evdeki işlere yardımı ancak zorunlu kaldığında görülmektedir: “Bizim adama Allah razı olsun, şimdi ben hasta olduktan sonra, yemek masasını falan kendi toplar, ben hastayken o da hasta, Allah razı olsun. Sabahleyin kalkamadım, bu sene ayağım kırıldı kalkamadım 15-20 gün, sobamı dahi yaktı. Yapamayınca kalkamayınca napacın mecbur, tek ikimüzük. ‘Karı kalkamayacak’ diyor, ben kalkıp yakayım. Ne bilün aslında kadın varken yakmaz da, ihtiyacı varken yakıyor mecbur”. Mecbur kalınca ev işlerinde de erkek desteği görülmektedir.

Kadınlar, kadınların çalışmasını desteklemektedir: “Yerine göre çalışmalı. Erkeğin gözüne bakamazsın”. Çalışmayan kadının sonunu pek iyi görmemektedirler; “Perişan olur, borçtan kalkmaz”. Ekonomik durumu iyiyse ancak “O zaman kendi isteğine bağlı. İster çalışsın ister çalışmasın. Çalışırsa üstüne koyar, ama çalışmazsa harcar gider.”. Çalışmak, ekonomik gereklilik olarak görülmektedir. Kadının yapamayacağı iş, “Yoktur bence.” diyenler olduğu gibi, “Kadına göre olmayan işler vardır. Erkeğin çoğu yaptığını kadın yapamaz. Erkek avlu yapar, çivi çakar, gider bahçe gırgırlar, traktörle sürer. Onu kadın yapamaz burda” diyenler çıkmaktadır ancak bu bakışın arkasını geleneksel kadın erkek rollerine bağlı gözlemler ve başkalarının nasıl değerlendireceği gibi düşünceler vardır. Bir başka kadın ise, “Cesareti olan her şeyi yapar. Yeter ki iste” diye söze atılmaktadır. Yani kadınlar yetersizlik değil, toplum baskısı düşüncesiyle işleri kadın ya da erkek işi olarak ayırabilmektedir.

Ekonomik koşullar kadının çalışmasına bakışı değiştirmektedir. Kadının çalışmasına bakış; “Normal, önceden yoktu, bu da şurada 10 sene oldu mu bayanlar çalışıyor?”. Tekstilde çalışanların dışındakiler, “Yevmiye, geri kalanlar yevmiyeye gider. Fındık zamanı, kendi işini bitirenler yevmiye ile kendi işini bitirdikten sonra giderler. Dışarıya köylere giderler, kendi köylerine mesela giden oluyor öyle. Çalışıyor. Yani çalışan çalışıyor çoğu”. “Gençler çalışmıyor ya, gençler fabrikaya girdi, Gençler fabrikalarda çalışıyorlar. Kadın olsun, gelin olsun herkes fabrikada çalışıyor. Herkes emekli olayım diye tarla da varsa da çalışıyor yani bir emekliliği tarladan fazla görüyorlar”, “Bir geliri olsun düzenli, sağlık hizmeti faydalansın. Düzenli, nitekim de öyle mesela bu evler çalışma ile oldu”. 1980’li yılların yükselen değeri olan sigortalılık ve bunun doğal sonucu olan emeklilik, gelirin düzenliliği, kadınları çalışma hayatına çekmiştir.

Kayınvalideler gelinlerinin çalışmalarını da desteklemektedirler: “Çocuklarına hep ben baktım, gelin gitti, çalıştı”, “Para kazanması iyi. Katkı oluyor yani. Bağda bahçede mısırımızı, buğdayımızı yapıyoruz. Burda eskiden karpuz da vardı, biber de vardı. Sonradan salata da çıktı tarlalar dolusu, o da vardı. Pancar parasına dokunmuyoruz. Onlar gelir, evin katkısı. Diğer şeyler de tarla mı alcan, bina mı yapıcan, çoluk çocuğu da istediğin gibi yapıyon. Çok

çalışmak verimli toprak gibi”. Manav erkekler de kadınların çalışmasını istemektedir ancak bazıları da onları çok çalıştıracak kadar miskin olabilmektedirler: “Bazısı acumasuz. Niye? Sende benlen çalışcan. Ya bunun çocuğu var, yemeği var, onu var, bunu var, temizliği var. Erkek gidecek ordaki işini bırakacak, buraya gelecek sonra yayım saçıp yat uykuya. Kadın uğraşsın”.

Manavlar, işe girmek için de eğitimin artması gerektiğinin bilincindedirler: “Benim halim olaydı, ilkokulu zor bütürttürdük çünkü yoktan olunca. Şimdi okuyabileni okutmaya uğraşıyalar. Üniversiteyi bitiren giriya işe çünkü ilkokuldan olanı almıyalar”. Kızların okumasını olumlu karşılamaktadırlar: “İyi görüyon yani. Emme okumakta iyi. Niye? Ben şimdi ... okuluna gittim. Şimdi gördüğüm levhaları okuyabiliyom”. Kadınların eğitim almasının sonuçları da çoğunlukla ekonomik sonuçları üzerinden değerlendirilmektedir: “Sen kendinden pay biçsene. Şimdi sen okumamış olsan, Senin beyin aylığı ayrı, masrafı ayrı olur. Senin kendi çoluk çocuğuna ayrı olur. Cimri erkek olmazsa sen ona katkı, o sana katkı”.

Eğitimin ve işe girmenin yeni nesli daha görgülü yaptığı kanaatindedir kadınlar. “Gençlerde şimdi yaşlılardan çok değişiyor tabii şimdikiler eskiler gibi olmaz. Sağa sola gidiyorlar görüyorlar görgü, biz bir yere mi gidiyorduk? Aynı şey, V.. Abla'nın demesi gibi her sene bir çocuk ancak onunla ilgileniyorduk. Görgüyü nereden görüyorduk? Saygıyı di mi? Şimdikiler yine her sefer gidiyor, görüyor. Eskiden mesela evin içinde bir keçi yününden bir çul derlerdi, her yere o olurdu. Şimdikiler gidiyorlar Ş.. filan yere filan almış, biz de alalım. O da gördüğü her şeyi gördükçe ilerliyor işte böyle şeylen, Gençler şimdi bizden görgülü”. Eğitim almak, kendi parasını kazanmak kadınlar için bir hayranlık ve özlem gibi.

ROMANLAR

Romanlarla görüşmelerimiz Roman köyü olarak bilinen Çamköy’de gerçekleşmiş, 11 kişinin katıldığı bir grup görüşmesi ile veri toplanmıştır.

Romanlar erken yaşta evlenme geleneklerini sürdürmektedirler. Genelde 14-15 yaşlarında evliliklere rastanmaktadır: “14 yaşında evlendim, 15 yaşında anne oldum”, “ Ben 18”, “Ben evlendiğimde dördüncü sınıfa geçmişim. Dördüncü sınıfı okumadan çıkarttılar beni ve bir sene sonra evlendim”. Bu gelenek son yıllarda esneme göstermektedir: “Önceleri öyleydi ama şimdi değil. Benim 24 yaşında kızım var evlendirmedim. Ben zamanında küçükken evlendiğim için. Ben halama gelin oldum. Ne desem de insan eziliyor. Çabuk yıpranıyor çünkü baskı altına giriyorsun. Anne babası gibi değil. Erken evlenmeyi kimseye tavsiye etmem. 25 yaşına gelsin, mesleğini eline alsın, her bir eşyasını alsın, çeyizini yapsın. Meslek sahibi olsun, kız da oğlan da”.

Kadınlar geçmişte evlenecekleri erkekte ne aradıklarını hatırlamamaktadır. Erken evlilik, evliliği tanımayı ve beklenti geliştirmeyi engellemektedir: “Ben evlendiğimde ananın evi nasılsa, dışarda çelik çomak oynuyorduk. Ben o gibi zannettim. Evlilik nedir bilmiyorduk. Evlendikten sonra her şey öğreniliyor, yaşanıyor”, “Gençliğimi ve çocukluğumuzu yaşayamadık. Baskı altına giriyorsun”. Ne olduğunu sonradan kavradıkları evlilik yeni dersler çıkaracakları yaşantılar kazandırmaktadır: “Çok zor bir şey (evlilik). Ben kaldıramıyorum mesela. Cahil olduğumdan vırt vırt doğurdum. Bir önlemimi alamadım. Kendimi yaktım, çocuklarıma da, günah! Onların istikbalini düşünemiyorsun. Bana akıl oldu, en azından ders almış oldum. Oğlanları elimden geldiği kadar okutucam. Meslek sahibi olsun, askerliğini yapsın, işini kursun ondan sonra evlendirecem. Şimdiden akıl veriyorum”. Bu gün namaza, oruca bağlılık ve gençlerin birbirini sevmesi gibi durumların belirleyici olduğu görülmektedir. Bununla birlikte evine bağlı, dürüst ve çalışkan olması da önemsenmektedir: “Hiç bişey aramadı (ailem)”, “Tabii namazını tabii kılcan orucunu tabii tutucan. Afedersin, oruç namazını kılmayınca olur? Tabii kılcan orucunu”, “ İlk önce dürüstlüğü önemlidir. Yalan söyleyemem. Dop doru bir adam olacak karşımda. İlk önce sağlık. Dürüst olacak, işi olacak, evlendiği zaman karısını kimseye muhtaç etmicek”, “Erkekte sevdiğim şey, çalışıp eve kazancını getirsin. Benim ve çoluk çocuğuyla ilgilenin”, “Dışarıya bakmayacak, evine bakacak”, erkeklerden beklentiler çalışmak, iyi huylu olmak, ailesiyle ilgilenmek gibi temel düzeydedir.

“Kızın sevdiği olursa anne babanın da karşı gelmemesi lazım. Gelmiyoruz. Eskiden anne baba ne derse kız oraya evlenirdi”. Geçmişte anne baba kararıyla gerçekleşen evlilikler günümüzde daha çok gençlerin tercihleriyle yapılmaktadır. Buna gerekçe olarak; “Kızlar vermeyince sevdiğilerine kaçıyorlar. Zorla verilen kişiyi de kız istemiyor, bu çocuğu istiyor. Zorla verdin mi huzuru kalmıyor”, “Uzun evlilik olmuyor, ayrılık oluyor”, “Şimdi kız ailesine istiyom diyor, çocuk ta istiyom diyor. Gidiyorlar söz alıyorlar, çok güzel oluyor. Herkes sevdiğine gitsin bence” diyerek huzur, evliliğin sürdürülebilirliği gibi sebepler sunulmaktadır. “Hemen hemen sekiz ya da on yıldır” gençlerin isteyerek evlenmeleri sıklaşmıştır: “10 ailenin birinde farklılık olabilir genel olarak ama sevdiğine veriliyor. 18 yaşındaki kızım bir delikanlıyı sevmiş ve dikildiler karşıma. Anne bir seviyoruz dediler. İzin verdim evlendirdim”. Kaçma, geçmişte de yaşanan bir evlenme biçimidir: “Üç kız kardeşiz üçümüz de kaçtık. Sevdiğimize kaçtık işte. Baba vermedi. Başkası vardı. İyiler diye, rahat eder diye”.

Akraba evliliği yaygındır: “Çok. Benim ablam şu an amcamın oğlunda”. Evlenen arasında kayınvalide ve kayınpederiyle oturan da ayrı yaşayan da görülmektedir. “Ayrı da olunuyor, bir de. En çok fazla olan kayınpederli”.

Romanların yaygın biçimde hayatın getirdiği sorumlulukları erken sırtladıkları görülmektedir. Çok küçük yaşta anne, annecanne, genç yaşta çok çocuklu ve dul Romanlarla karşılaşmaktadır: “Benim evlendiğimde babam ölüydü, sağ değildi. Biz 5 kız bir erkek. Benim annem 29 yaşında dul kaldı. Benim babam 29 yaşında öldü, kanser hastasıydı”.

Çocuklarının okuyup meslek sahibi olmalarını aileleri çok istemektedir. “Okusunlar. Biz okumadıkta ne oldu? Eve kapandık”. Ancak çocuk okutmak da oldukça zorlayıcı gelmektedir: “Beyim ... Okulu’nda hademe, gıt ganaat geçiniyoruz. Şinci çocuk okutturmakta bir sorun. Altından kalkılmıyor ne kadar devlet yardım da etse. Onun posasıymış (paso/otobüs kartı), yemek parasıymış, giyim kuşam. Cebine para sokucan Düzce’de arkadaşlarıyla gezecek, içecek, oynacak. Bunlara kudretimiz yetmiyor”. Yüksek eğitim almış kimse sorulduğunda “Ortaokula giden olmuştur”, “Onun efendisi çok güzel okudu, liseyi okudu ve zanaatı da elinde. Çalışması da güzel” demektedirler. Eğitim almalarını zorlaştıran bir başka sebep de dışlanmalarıdır: “Dışlanıyorlar... Okulda arkadaş edinmiyor. Çocuklar içlerine almıyorlar. Benim oğlum beyağ sıkıntı çekti. Okula gitmicem anne, dedi. Oğlum git, dedim. Sen de bulursun yanına bir arkadaş dedim... Düşük görüyorlar.” Bu sebeplerle düşük eğitim seviyesi hüküm sürmektedir. “Evlene kızım da ilkokulu bitirdi. Büyük kızım okumadı. Büyük kızım bunlarla birlikte okula gidiyor. Gece okuluna gidiyor. Öğrenmenin yaşı yoktur”, “(Okumak) yaygın değil. Ben iki seneden beri çok istiyordum. Her gelene söyledim. Kadınlar hep tamam dedi. 30 ya da 40 kişi tamam dedi. Okul açılınca 10 kişi zor çıktı. Şimdi üç kişi kaldık. Yine de devam ediyoruz.” diyen kadınlar, sonradan da olsa eğitim alarak kendilerini geliştirmek için mücadelelerini dile getirmektedirler. Kızlarını da eğitim almak ve meslek edinmek konusunda yüreklendirmektedirler: “Kızlara soruyorum. Mesela 13 yaşında olana. Kızım beni gözünün önüne al, evlenme ve bir meslek sahibi ol, diyorum. Akıl veriyorum ve erkenden sorumluluk altına girme diyorum. Mesleğini eline al, her şey elinde olsun, çalış. Okumak, çalışmak güzel bir şey”.

Roman ailelerde çoğunlukla erkekler çalışmaktadır ancak kadınların çalışmaları kısıtlanmamaktadır: “Mesela ben çalışmıyorum, beyim çalışıyor. Beyim getirirse biz yiyeceğiz. Bu zamana kadar ben de çalışıyordum. Bu sene beyim izin vermedi kendisi işe girdiği için” Kadınların çoğunlukla temizlik işlerinde ve fabrikalarda çalıştıkları görülmektedir: “Temizlik olur. Tekstil. Fabrikalarda”. Erkekler de benzer işlerde çalışmaktadırlar: “Erkekler de aynı. Bazen tuğla indirip kömüre gidiyorlar. Buldukça”. Sürekli işlerde çalışanlar daha çok “Tekstil” sektöründe fabrika işçisidirler. Kısa eğitim süresi niteliksiz ve geçici işlere yönelmeye neden olmaktadır.

Romanlar’da erkeklerin daha baskın olduğu, ancak her konunun birlikte konuşulup kararlaştırıldığı ve bilginin daha çok kadında olduğu söylenmektedir: “Her bir konuda (geçer erkeklerin sözleri). Karı koca konuşarak ve anlaşarak bir karara varırsa o iş gerçekleşir. Benim evimin içi bu. Eşimle paylaşıyorum tabii o da benimle. Bir karara beraber varırız”, “Bir evlat babasından önce annesine söyler. Her şeyini annesiyle paylaşır. Anneyle arkadaş gibi. Baba ben filancaı istiyorum, kesinlikle söyleyemez”. Kadınların çocuklarıyla daha rahat bir iletişim içinde olmaları, onları evdeki konuların ve sorunların belirleyicisi yapmaktadır. “Bizim erkekler genellikle kadınlar ne derse onu yaparlar. Kadınların dediğinden dışarı çıkamazlar. Erkekler kadınlara bağılıdır” diyen kadınlar evdeki güçlerini anlatmaktadır.

Çocukları ile babaları arasında sevdiklerini söyleme dışında çekince yoktur: “Burada pek yok. Köyümüzde serbest. Aynı küçük İstanbul. Buraya kapalı gelen açılıyor. Kabak çiçeği gibi açılıyor”.

Kadının en büyük derdi: “Çocuk çıkartmak (doğurmak) ve çocuk bakmaktır”, “Kimisinin üç kimisinin 5, kimisinin 7 tane.” çocuğu vardır. Kaç çocuk olacağına “Karar veren yok”tur, “Allah vergisi”dir çocuk sayısı. Planlı bir hayat yaşanmadığı gözlenmektedir.

Evin reisi varsa “Kaynata”dır. Kaynata, “Yaşlı olursa çalışmaz ama genç olursa illaki çalışır”. Bu şekilde evdeki işbölümüne katılır. Erkek eşlerin de evde geleneksel kadın rollerine destek oldukları ya da kısmi olarak üstlendikleri görülmektedir: “Mesela ben yemek yapıyorum, eşim salata yapıyor. Bana yardım eder. Sabah eşim çayı demler ve ‘Kalk M..’ der. Beraber çayımızı içeriz”.

Bazı yerlerde kadın arka plandadır. Bu durum çok kabul görmez: “Geri planda kalmak istemem, ön planda olmak isterim. Erkekler hep önde. Biraz da kadınlar olsun önde” diyenlere karşın “Eşimden izinsiz bir yere gittiğim zaman eşim bana kızar. Neden benden izin almadın der ya da ondan habersiz bir şey alayım” diyenler de bulunmaktadır. Bunun dışında kadınlar evde eşleriyle eşit olduklarını düşünmektedirler: “Ben eşimle aynıyım, eşitim”. Kadınların bazıları kararlarda egemenliklerini tarifte “Benim ailemde de benden izin alınır. Baba o konulara karışmaz. Baba sadece sabah çıkıp akşam girdiği için çocuklarla pek ilgilenmez. Genelde ben ilgilendiğim için benden (izin) alırlar” diyerek durumun her ailede farklı olduğunu açıklamaktadırlar. Roman kadınlar kendilerini diğer milletlerden kadınlara göre daha şanslı görmekte dirler: “Şanslıyız. Hürüz, içimizden geldiği gibi yapıyoruz. Erkekler çalışıyor, kadınlar yiyor. Hiç zorluk yok. Bizlerde öyle kıskançlık ta yok... Birbirimize güvenmemiz lazım. Kocam bana güvenicek ben kocama güvenicem”.

Evliliklerini genelde kendi topluluklarıyla yapan “Bize Türkler kolay kolay kız vermezler” diyen Romanlar, erkeklerinin, kadında aradığını; “Tatlı dil, güler yüz. Sarışın olmuş, önemli değil. Çirkin olsun, önemli değil, kalbi temiz olsun” diyerek açıklamaktadırlar. Kadın ya da erkek Romanlar için en önem verdikleri şeyin; “En çok saygı. Bize saygı lazım. Senin dedikodun oldu mu, bizim kahrımıza gidiyor. Dedikodu istemeyiz. Romanlar doğru doğruya konuşur. Asla kavga etmezler. Aldatılma da yoktur burda” sözleriyle saygı, dürüstlük ve güvenin en büyük değerleri olduğunu anlatmaktadırlar.

SELANİK GÖÇMENLERİ

Selanik göçmenleri ile ilgili veriler Düzce şehir merkezinde bir erkekle yapılan bireysel görüşmeden elde edilmiştir.

Selanik göçmenleri kendi aile yapılarını anlatırken aile kurmada hassas oldukları bir noktaya, akraba evliliğinin yapılmamasına dikkat çekmektedirler: “Örnek veriyorum ben birinci, ikinci üçüncü dereceden hiçbir akrabamın kızına böyle o niyetle bakamam. Yan gözle diyelim, toplumdaki şeydir ama içten hı diyemezsin. Aaa çok güzelmiş benim eşim olsa falan, ayıplanır. Asker arkadaşım amcasının kızıyla evlenmiş. Tabii ben sordum, eşin kimlerden? Emmimin kızı ya, dedi. Ne? Emminin kızı, yav biz emmiye amca deriz doğru mu? Doğru, senin zaten kapın, niye kapattın böyle bir kapıyı kendine? Dedi ki, ben ne yapayım kendileri takdir etti. Ne demek büyükler öyle takdir etti, ne demek git gözüm görmesin diye üç ay konuşmadım... Yetişme tarzım olarak bizde şu var; abi denildiyse ya da bacım denildiyse, bir daha o kişi değişmez. Abi demiş bitti. O beni abi olarak görüyor. Ben ona bacım demişsem, bitti. Orada hemen hani içgüdüsel olarak bazı şeyler geçirse bile üstünü kapatmak zorunda”. Tüm Balkan kökenli topluluklarda görülen akraba evliliğini reddetme durumu Selanik göçmenlerinde de bulunmaktadır.

Evlilikler genellikle görücü usulüyle yapılagelmiştir: “Valla ben görücü usulü evlendim. Bizde görücü usulü genelde, büyüklerin sözleri var. Parayla satın alınamayan tek asalettir, derler. Parayla satın alamazsın asaleti doğru hakikaten, doğru, gerçekliği var. Büyükler aileler birbirlerini gerçekten iyi tanıdıkları için tabir-i caizse en küçük çocuğundan en büyüğüne kadar çok iyi tanırlar, gün gelir zaman evlilik çağı zamanına geldi ise, ben senin kızına talibim diye, büyükler kendi aralarında bu konuyu iletirler ve küçük olarak sen asla hayır diyemezsin. Bu kararı aldıklarında çok afedersiniz olumsuz olma ihtimali yoktur yani”. büyüklerin sözü çiğnenmez, gençler, onların uygun gördükleri kişiyle evlenirler.

Evlilik olağanüstü koşullar olmadıkça ömür boyu sürer. “Evlilikte mümkün değil bizde, evliliklerde boşanma çok azdır...bizde evlilik doyuncaya kadar değil, ölünceye kadar diye bir ifade vardır. Evlilik çok kutsal, çok ulvi çok ta saygı duyulacak bir yaşam şekli, hiçbir erkek veya bayan kadın terbiyesizlik dışında ahlaksızlık dışında terk edilmez bizde. Ama terbiyesizlere de hiç müsamaha gösterilmez. İspat edildiği an biter işi”.

Ataerkil yapıdan gelmekle birlikte evde kadın yönetimi rahatlıkla görülebilmektedir: “Biz biraz ataerkil aile olmamızdan eşlerin erkek olarak sözleri geçer ama, ben 54 yaşındayım, belli bir yaşı yaşadım, artık erkek ve kadın ayrımı kalmadı. Ben bir çok şeyde eşime bir şeyleri soruyorum. Benim evimde büyüdüğüm evde 54 yaş, benden önce benim evimin kasası annemdi. Babam bir yerden bir şey sattıysa para getirirse anneme verir. Ben bir yerlerde çalışıp kazandıysa, anneme verirdim. Bizde böyleydi. Ama herkesin isteği arzusu söylenir. Toplumda oturup konuşuluyor. İşte anneye söylenir. Bizde annedir her türlü derdin taşındığı makam, anne de işte beye, babaya aktarır. Topluluk olarak oturduğunda söyler. Bey, bak böyle böyle, falancanın böyle bir ihtiyacı var. Bunu gidereceğiz bu önemli, der. Öyle bir sıralama yapılır. Hayatımda devam ettiriyorum. Eşimin de ihtiyaçları varsa ben onu alıyorum. Kızımın da ihtiyaçlarını alıyorum. Kendi ihtiyaçlarımı da yazıyorum. Hepsini şöyle bir döküyorum. Hangisi öncelikli? Ben artık belli bir yaşı yaşadım, benim ihtiyaçlarım genelde üçüncü dördüncü sıra, ilk öncelik kızım, 23-24 yaşında, ilk öncelik kızımın, sonra evin. Çünkü ben de o evin içinde olduğum için kızımdan sonra ev geliyor. Evden sonra artık eşimle ikimizin buna göre yönlendiriliyor”. Öncelik kişilerin algılanan değerine değil, gerçek önceliğe göre saptanmaktadır. Bu durum ailede demokrasinin inşasını kolaylaştırmaktadır.

Evliliklerde dışarıdan kız almanın yolu açıktır. Ancak alkol kullanan kimselere kız verilmez. “Bu insanlara çok fazla itibar etmezlerdi. Alkol kullanan erkek hemen hemen dışlanır”. Bu gün kız babalarının damatta aradıkları özellikler sorulduğunda; “Ben damat olarak görmüyorum zaten. Benim bir kızım var, bir evladım da erkek olacak... Bir kere dürüst olacak. Her şeyden önemlisi dürüst, dürüst derken; yalansız, riyasız, kimseye kötü gözle bakmayan, ben karşıdan gelen bir kadına gayri ihtiyari bir kere bakıyorum. İkinci kere bakmıyorum. Bir kere bakmamdaki sebep ise tanıdığım biri olabilir. İkinci kere bakarsam mutlaka tanıdığımdır. Ki eşime nasıl bakılmasını sevmiyorsam, hoşlanmıyorsam, ben bir kız babası olarak bana çok yardımcı oldu. Çalışacak bir de, günün ekonomik şartları hakikaten ağır.” diyerek iyi ve çalışkan insan olma özelliklerini aradıklarını ifade etmektedirler.

Ebeveyn ve çocuklar arası iletişim güçlüdür: “Ben kızımınla hiçbir babanın konuşamayacağı şeyleri çok rahat konuşurum. Ama ben yeri geldiğinde kendi kendime ceza veren ceza uygulayan bir insanım. Kızıma da aynısını yaparım. Burada bunu yaptın, yapmaman gerekiyordu. Cezalıydın. Ne yaparım, ceza olarak harçlığımı keserim. Yani 500 lira vereceksem 250 lira veririm. 250 lira vereceksem 100 lira veririm. Cezalı olduğunu anlatırım ona, her iyi şey mükâfatlandırıldığı gibi, her sevilmeyen şey yapıldığında hoş karşılanmaz. Buna göre insan kendini toplumda doğruya, iyiye, güzele kanalize etmesini sağlar”. Selanik göçmeni ailelerde babalar da rahatlıkla iletişim kurulabilen kişilerdir.

SİVASLILAR

Sivaslılar'la görüşmelerimiz Karaca Mahallesi'nde gerçekleşmiş, üç kişinin katıldığı bir grup görüşmesi ile veri toplanmıştır.

Orta yaşlı Sivaslılar, dönemlerinin evlilik yaşının, kendilerinininki gibi “Gene aynı 15-16 yaş.” olduğunu söylemektedirler. Bu yaşlar, erkeklerin evliliği için de geçerlidir: “Erkekler de eyledi, askerden gelmemiş çocukları evlendiriylerdi”. Evlilikler genellikle görücü usulüyle yapılmaktadır: “Önceden görücü usulü çoğudu. İşte derlerdi ki “Annem babam beni nereye verurse, nereye keserse, ganım oraya akar” derlerdi. Kaçma olayına pek rastlanmamıştır: “Gaçma ney eyle bişey yok”. Akriba evliliği de oldukça ender görülür: “Çok nadir. Çok eyle aman aman değil, yaygın değildi. Hala da eyle yani. Niyese hiç şetmezler, karşılar”.

Evlilikle ilgili kararlarda “Valla genellikle babaların dediği olur”. Evlenecek kişilerin görüşü pek alınmaz: “Ben mesela nişanlandım, nişanlımı üç-dört ay sona gördüm, askerdeydi. Benim kayınvalidemgil, babam karar verdi”. Baba kararı olumlu olmadığında kadınların etkisinden faydalanılmaktadır. “Şimdi şöyle bir kıza dünür gittin, babası çok üsteler beyle vermiycem derse, annesi biraz istiyse, derler, bu iş anasında biter, sen anasının gönlünü et, onu derler. O zamanda işte babasını gandırabilirse işte, gandırır.” Kızını verecek aileler “Valla ne bilim dürüst, arlı, namuslu, yiğit, becerikli beyle seçerler”di. Evlilikler “Önceleri hep köy içindendi”. Genellikle de kayınvalide ile oturulurdu. Evin büyüklüğüne göre yeni evlenen ya da hepsi aynı evde yaşarlar: “Şimdi, eger durumu neyi varsa onu şeyeder ama genellikle de gene alır, bir süre sonra büyüğünü ayırdurlar. Küçük gelir ama evde yer yoğusa, ev darısa onu bi ayırırlar. Yoğsam o da gelir üstüne”. Büyük aileyle yaşama gelenekleri şu anda çocuk yetiştiren nesil için sürmektedir.

Günümüzün Düzce’de yaşayan Sivaslı gençleri evlilikle ilgili gelenekleri değiştirmiş görünmektedirler. Evlilik yaşı yirmilerdedir ve evlilikler, erkeklerin askerliklerinin sonrasında ertelenmektedir: “Şimdi gene erken evlenen evleniyor ama gene genelde 20 yaş. Yani gençler askerden geliy yani artık”. Görücü usulü büyük ölçüde azalmakta, severek evlilikler artmaktadır: “Severek çok şimdi”, “Hani kız isterse olur ama mesela benim arkadaşarımdan biri 22 yaşında. Nişanı olacak haftaya” Gençler birbirlerini “Düğün, çarşı, pazar” da görüp hoşlansalar da “İnternette daha çok. Daha çok iletişimi internet, arkadaşlık kuruyorlar... Bakıyorlar, konuşuyorlar filan farklı boyutlara gidiyor. Hiç tanımayan kişiyi işte sadece sanal ortamda tanımış. Hani oradan eğer ciddileşiyorsa o durum her ikisi içinde evliliğe gidiyor. Görüşüyorlar, en son görüşmesi oluyor artık”. Ancak gençlerin her zaman sevdiğiyle evlenmesi de kabul edilmemektedir: “Benim oğlum ..calının birini sevdi. Ondan sonra babası demiş ki, ‘biz onların kriterlerini kaldıramayız. Biz onlara yetişemeyiz’. Çok sevdikleri halde olmadı”.

Evliliklerin genç yaşta yapılması evliliğin ne olduğunu ve evlilikten ne beklediklerini düşünmelerini engellemiştir: “Ben var ya şimdi ne desem ki. Ben evliliğin ne olduğunu bilmeydim. Ben evlendim, beni verdiler ama ben oraya gidicem, napacam, ne yükümlülük sırtıma alacam, neylen garşılaşacam. Eyiylene mi, kötüylene mi? Sadece derdim ki, benim çocuklarım olunca, hayırlı çocuklar isterdim niyeyse. Onu bilurdum. Anam hayırlısını isterdi, onun ağzından çıkanı duyardım. Ama kocam şeyle zengin olsun, bunu bağa versin, kayınanam, kayınbabam onların hiçbirisi aklıma gelmezdi. Ben gidiyrim ama nere gidiyrim? Hiç valla bilmeyeydik”, ”Ben ilk başta kaçarak evlendiğim için çok fazla bir şey ummadım. Sadece hani daha rahat ederim, her şey benim istediğim gibi olur. Sorumluluk falan alacağımı

bilmiyordum”. Kendi çocuklarını henüz evlendirmemiş kadınların evlilikleri hiç evlilik fikri ve beklentisi oluşmadan başlamıştır.

Genç yaşta evlenmiş kadınlar için evlilik bugün özlemle andıkları günler yaşatmamıştır: “Ne buldum? Hiç bi şey. Kötülük, kötü laflardan, kötü sözlerden başka ne buldum, hiç bi şe. Bizim orda tandırda ekmek pişiririz. Şimdi ben yeni gelinim. Derdi ki (kayınvalide); ‘ekmeğe pişir’ derdi bana. Dese ki; ‘Kızım ekmeğe pişir’ dese daha farklı. ‘Hamuru yağur, ekmeği pişir. Ben şu çorabın başını kesecem. S... da tandırın başında islenir’ derdi. Ben kimim? Beni kim doğurdu? Tabi beni anam doğurdu. Tabi ben el gızıyım. Nesine gerek, ben tandırın başında islenmişim, aç susuz ekmek pişimüşüm sıcağınan, onun umru duymazdı. Rahmetli gayınbabam ‘Boş ver onu’ derdi. Çay yapardı, tereyağlan ekmek yağlardık. Ben hamileydim. Tezek atardık tandırı yakmak için. Onu yanıma getirirdi, ekmeklerimi deste deste ayrı kordu gayınpederim, çayı hazırlardı, benim gönlümü görürdü. ‘Boş ver onların dırıltısına mı heveslisin. Gitsinler biz ekmeğimizi pişiririz” derdi. Gayınbabam ekmeğimi çevirirdi, ben ekmek açardım o sacda pişirürdü. Eyle bir insandı. Ama gaynanadan ne beklerim, ne de verdi. Yani dolu dolu bağa sevgi vermedi ki, dolu dolu saygı verem ona. Sığış gibi. Sığış gibi gidin, o da senin sürekli üstüne variyir, ezir. Sen o zaman geri tekrar babamın evine gitsem, o babamın evindeki olduğum, bulduğum serbestliği, yediğim, içtiğim, yatıp uyuduklarım, konum komşum gelince, arkadaşım gelince onları geri arıyosun. Niye geldim ki ben? Neye geldim ben buraya sığış gibi? Sanki ben buraya kan yerine geldim. Bulduramadım. Yani ben eşimlen oturup da gözgöze gelemezdim. Gözüne baksam desem, dayak attururdu. Gözüne baktun diye. Oturup bi sofrada yemek yiyemezdim. Onlar varkene ayrı odaya giremezdim. Ben ne bulayım o evlilikten”. Genç gelinlerin kaynana eliyle yaşadıkları duygusal şiddeti kendilerini sığıntı hissedecek derecede yaşadıkları ve eşlerinden destek alamadıkları görülmektedir. Geçmişe bakan kadınlar evlikle ilgili beklentilerini şimdi değerlendirdiklerinde; “En önce, kim olursa olsun gocamdan da o saygıyı beklerdim. En önce gocamın bana, onların yanında beni ezmemesini, bana saygıylan sevgiylen yakınlaşmasını çok severdim. Çünkü o çok içimde. Her zaman için bunlara da derim. Keşke bir elimden tutsaydı, beni onlara ezdirmeseydi. Mesela giyindiysem suç oldu, giyinmediysem suç oldu. Sürekli beni yıpradı. Yani beni koruyacak, bağa bir destek çıkacak. ‘Boş ver, anam da desin, boş konuşur onlar. Sen bağa bak.’ diyecek diye beklentim çoğudu. Hala da daha der; ‘Ee boş ver geçti o. Hatırlatma!’ der.

Kadın olmanın erkek olmaktan daha fazla sorumluluk getirdiğini düşünmektedir kadınlar: “Sorumluluğu daha ağır mesela. Çok ağır. Erkekten daha ağır. Aslında çok şey yaşayır var ya. Şöyle bir düşünürsen kafanı yastığa koyunca çok şey düşünür. Çok. Çoluğu çocuğu mesela yönetmek. Mesela çoluk çocuğu büyütme, yetiştirme. Mesela onda kadının sorumluluğu daha ağır. Bi şey oldumuydu anası mesela. Anne olsaydı şöyle büyütürdü. Ana değil ki. Yahut ta helal olsun, otunu çek, köküne bak. Annesi şu diye şey ederler. Annenin sorumluluğu daha ağır”. Çocukların her yaptığının sorumlusu yetiştirici olarak annesi görülmektedir. Bu durum kadının korkuyla ve temkinli hareket etmesine neden olmaktadır: “Ne bilim korkharım beylece. Erkenden gelsin, akşam olunca ne bilim gezmesin. Onları isterim çocuklarımdan. Hasta olmasın, üzülmesin”. Bu durum kadının çocuğu üzerindeki kontrolcü tavrını geliştirmektedir. Çocuk geziye vb gidecekse, anne bunun korusuyla sakınmaktadır çocuğunu, özellikle de kızını: “Bizimki mesela hemen çabuk kabul eder de ben fazla şey yapamam... Biraz anneler daha çok korkuyor”. Çocukları bu nedenle annelerini babalarından daha katı kuralcı, daha sınırlayıcı görmektedirler.

Sivaslı kadınların kadın olmayı tariflerinde eş ve anne olarak sorumluluk alma vurgusu görülmektedir: “Kadın olmak, güzel bir yuva. Mutluluk. Çoluğuna çocuğuna,

geleceğine düşünecek. Sorumluluk sahibi olmak. Her yükü benim gibi, 7 senedir yük sırtımda. Aldım gidiyorum, çocuklarımla. Çocuklarımla hep geleceğini düşünürüm, bir anne olarak, bir kadın olarak. Evinde huzur. Erkeğine saygı, sevgi. Kapıdan girince beyle gülyüzüven eşini beklemeyi, ona hürmetinen”. Erkek kadın ilişkisinde erkeği daha otorite, kadını daha erkeğin hizmetinde gören geleneksel anlayış orta kuşakta etkilerini sürdürmektedir: “Onun, erkeğin de erkek gururu, şerefi var. Şimdi bazı şey vardır, vurdu mu ottuturacak derler ya, onun bir kapıdan girince, saygısı sevgisi kadının her zaman için kocasından bir korkacak. Kocam geliyor, kocam geldi yemeğim yoktu, şunum yoktu diyecek bir şeyi olmalı bir kadının. Korkudan kastı o değil de. Çekinme. Hani eşin, bak; ben bunu sahiplendim, sevdim ettim. Hani buna da bu şeyleri, avantajları göstermeliyim yani. O benim eşimse yüceltmeliyim onu, gönlümde yüceltmeliyim”. Eşini gözünde ve gönlünde yüceltmek istemektedir kadın. Gözlemleri kadını erkekten önce modernize etmektedir: “Benim babam çok diktatörüdür. Bizi ıslığıyla çağırırdı. Bazen şimdi diyorum ki, oh mırırığın düştü, şimdi sıra bende diyorum. Bizi ıslığıyla çağırırdı, ismimizle çağırmazdı. Biz korkardık babamdan, ezrailden korkmazdım babamdan korktuğumuz gibi. Babam gibi bir erkek olmasını istemem. Babam çok, çok boşboğaz konuşurdu. Bize çok kötülük ederdi beyle. Biz düğün, bayram bilmezdik. Ben küçücüğüm, pınara suya gittim. Soğuk su istediler, suyu getidüm. Bir de düğün var. Düğün çalıyor, bende bidonu oraya koydum, düğünü izliyorum. Ne var, çocuk. Su geç galmiş da su ılımış. Onu halan babama derim. Hadi, hadi o mu geldi ahlına der. Babam çok bize işkence çektirirdi. Babam çok titizdi. Şimdi diyorum ki, şimdi benim dediğim olacak, senin değil derim. Kırarak demem de. Haydi, haydi gayri derim, şimdi benim, sen değilsin derim. Sen bize çok ettin derim. Kotü mü ettim der. Arlı namuslu 5 tene kız büyüttüm der. Düğüne salmazdım, bayrama, derneğe şuna buna salmazdım. Arlı namuslu beşinizi de gelin ettim der, bak nası güzel. Niye didim, düğüne gidenler kotü yoldamıydı? iyi karı olmadılar mı derim. Benimki farklı der. Babam geri bir herif istemem. Derdi ki babamın ağzından kaç sefer duydum, gadının sırtında değneğini, koynundan sıpasını eksik etmiycen derdi. Bunu çok duydum babamdan. Babamdan etkilenirim. Babama bazen anama ettüklerini derim, babamın yüzüne bakasım gelmez. Çok kötülük etti. Annem de nası melekeydi. Annem bi bambaşkaydı. Annemi derdim, sana nası verdiler acaba bazen şimdi. Babama bir bardak su verirkene bile hep annem gözümün önüne gelir”. Kadını çocuk yaşta bile sıradan günlük ya da özel aktivitelere namus gerekçesiyle karıştırmayan babanın tavırları, evladında hayatı boyunca unutulmayan yoksunluk ve yaralar açmışsa da kadın yine onu kırmamaya çalışarak duygularını anlatma yolunu kullanmaktadır.

Kadın erkekten değerli değildir ve onun yönetimindedir. Kadın “Ezilir.” Bu ezilme ilkin doğumda gözlenir: “Oğlan olursa hediyeden çoşuyorlar, bacasını bile yıkıyorlar hediye büyük diye. Kızda küçük hediye”. Kadının en çok kısıtlandığı konu “özgürlük”tür. “Açık, beyle serbest bi yerlere kendi başına gitmesine kısıtlanırlar”. Günümüzde bu durum değişmektedir. “Ya şimdi eskiden öyle hanı çalışan kadınlar yoktu. İyi gözlen bakmazlardı yani. Ama şimdi herkes serbest”. “Benim eşim ilk geldim, beni çöp atmaya bile yollamazdı. Bakkala gitmeyin, ben gelirken her şeyi getiririm, devrisi günü kadar yeter derdi. Ama şimdi biniyim Almanya’ya gideyim, nere gidiyosun demez”. Devir değişmiştir artık. “Şimdi artık gayri kimse ezdirmeyler de ezmeyle. Şimdi gençler de akıllaştı”. Bunun bir sebebi kendi köylerinden göçmüş ve kültürlerinden uzaklaşmış olmaları, bir sebebi de ekonomik zorluklarla kadınların iş hayatına girmesidir: “Tabii burası serbest. Tabii kökten uzaklaşınca iki tanesini yapacaksa birini yapıyor. Yapmir bazı şeyleri”, “Artık hayatın zorlukları olunca tek dala olmuyor, iki dala paylaşıyor. Gider çalışırsam ben giderim de, gelirim. Evi yönetirim, her şeyde. Şimdi bi yere gadar kısıtladı. Gendi hep pazarlarda, e çocuklarımla hastalanır, kim götürecektir? Çocuklarımla aşısı var, kim götürecektir? Eve aniden bir ihtiyaç olur, gendi hep

dışarda çalışır, elektriğim, suyum, bir eksiimi kim yapacak. Baktı ki olmayır güle güle”. İmkansızlıklar kadınların mecbur olduğu hallerde evin dışına çıkışını kaçınılmaz kılmıştır.

Kadınların çalışmasına tepkiler değişmiştir. “Eskiden kötü bakılırdı. Önce hiç, kötü bakarlardı yani kadın çalışmaz denirdi. Şimdi serbest, çalışmalarına heç bişey demiyler. Daha güzel, mutlu oliyler. Sıkıntı var. Sen çalıştın, ben çalıştım paylaşırler”. Erkekler kadınların çalışacakları işe çok müdahale etmemektedir: “Ya ille de aman aman niye diye değil, işi nerde bulur çalışırsa, bişey demiyolar şimdi”. Evin geçimine kadınların da katılımı sağlanmaktadır artık. Şehirdeki ilk nesil Sivaslı kadınlar eğitim seviyeleri yüksek olmadığından daha çok fabrikalarda ve bulabildikleri geçici işlerde çalışmaktadırlar: “Şimdiki gençler hep işte tekstilde mekstilde girip, çalışıyolar”. Çalışıp iş başarmak kadınların da erkeklerin de hoşuna gitmektedir: “Erkeklerin yaptığı işleri bayanlar yapınca, oh diyrim ne güzel, ellerinden aldılar. Kot pantolonlarını da aldılar, direksiyonlarını da aldılar, her şeyi de. Ben çok gurur duyuyorum. Her şeyi yapsınlar. Başbakanımız, cumhurbaşamız her şeyimiz olsunlar”. Kadınlar hemcinslerinin başarılarından gurur duymaktadırlar.

Erkek eşler de memleketten uzakta kadınların başarılarından, kendi üstlerinde olan işleri azaltmalarından memnun olmaya başlamıştır. “Hoşuna gidiyo yaptuğum işler. Hani bişey yaptuğum, çözdüğüm onu becerdim ya, ona helal olsun yaptın, der. Hiç şey etmez, hoşuna gider”. Bu başarılar kadına daha fazla özgürlüğün yolunu açmaktadır: “Benim canım sıkıldı değmi? Der ki get stres at, dolan çarşıda bir gel der. Baktı ki daha farklı. Köyde zaten ne? Mesela biz köye düğüne neye gidicez, ...’e danışmadan ben bi yere getmezdim. İşte biz düğüne gidicez, biz şuraya gidicez. Yani gönderirse giderdim, göndermezse gitmezdim. Ama burada da baktı ki ben ablama gidicem, ablama gidim mi? dedim bir iki sefer, e git. Ondan sonra dedi ki hani, zaten onun getme dediği yere zaten ben gitmem. Git dediği yere zaten gidiyorum”. Kadına “Fırsat vermiyler, hep biz, hep biz” diyen erkekler onların işlerdeki başarılarını gördükçe ve ailenin geçimi kolaylaştıkça hem erkeğin hem de kadının hayata daha esnek bakması ve yeni neslin eğitim ve çalışmasının kolaylaşması sağlanmaktadır.

Orta yaş neslin sert kayınvalidelerin aksine şimdiki aday kayınvalideler gelinlerinin çalışmasını da memnuniyetle karşılamaktadır: “Ben isterim ne güzel çalışıyor. En çok severim sigortasını. Diyim geleceğın var. Mesela bi şunu alıcım, kocama para ver ki alayım niye diyim. Çalış minnet etmeyin, oh ne güzel. Çalış, ayakta dur, ne güzel sigortan işler. O bir günün 40 seneye bedel. Geleceğın çok güzel. Yaşlanınca hiç olmazsa bir aylığın olur. Çok heves ediyorum. Kadınlar, dimdik ayakta durmak için çalışmanın gereğine inanmıştır. Kendilerini daha değerli yapacak olan şeyin çalışmak olduğuna inanmaktadırlar.

Sivaslı kadınlar kendi değerlerini içsel ve filili olarak ayrı değerlendirmektedirler. “Ben gendimi canım ooo yücelere kordum”. Ama gelin olduğu evde o değeri göremediğini düşünmektedir: “Bir evin başı, evi yöneten genellikle kayınpederdir.... Evde en önemli kişi benim şeyimde kayınpeder. Gelin en sonunda gapının şeyiydi. En sonda çoluk çocuk, gelin en sonda. Bir değer veriylerdi ki gapılarının köpeğiydik gelin. Gelin neymiş ya? Gelin ne ki oturmuş yemek yer. Haydi sen şunu yap, ben şeydemem hadi şunu şey yap. Ha sen de ki güzel güzel, hadi gızım, siz şunu yapın ben bunu yapım. Büyük olarak sen büyüsun. Mesela yemeğe pişiridüm, yağlı derdi, kızardı. O zaman pişir. Yağlı der kızardın, duzlu der kızardın. O zaman o sorumluluğu alacaksın, kızacaksın. Ben şimdi gelinime kusur bulacaksam ona yaptırımam. Benim eşim yemeğe çok düşkün. Onun için duzlu olur, duzsuz olur, belki bişey der gelinim gırılır diye bir gün gelinimi tencerenin başına oturtmadım. Evinde pişirmiş, duzlu duzsuz oğlumla yesin, ne edersin etsin. Onun için ben gelinime çok değer verdim. Çok

çile çektiğim için en güzel gıyaferleri ...'ye aldım". Çilekeş gelin, anlayışlı ve koruyucu kayınvelideye dönüşebilmektedir.

Gelin aynı evde yaşamakta ama kayınpederle konuşamamaktadır. Kayınpeder izin verirse bir altın ya da hediyeyle elini öptürerek gelinin dilini açmaktadır: "Verurdi he, o zaman konuşurdu. Altun verurdu, başka bir hediyeye verurdu...". Konuşmamak gibi aynı odada aynı sofrada bulunmak da olmazdı: "(Aynı sofraya) oturmazlardı. Yemek yenmezdi ama çoğu derdi ki ben hanı gelinime dayanamıyım, o orda yerken biz burda yerken o yemiyor, onu şeyderlerdi..., şimdi nerde, gelinlik edenebilene, yoktur belki de yoktur şimdi". "Gelinin dilini açmak" yani onu aynı evde yaşayan kayınpederle konuşabilme özgürlüğüne kavuşturmak kayınpederin isteğine bağlıdır. Günümüzün yeni gelinleri bu adetleri yeni yerleştikleri şehirde yaşamamaktadır.

Kadın hak ettiği değeri evin büyüğü olduğunda ve göç ettiğinde bulduğuna inanmaktadır: "Şu anda hak ettiğim yerdeyim. O zamanlar dedim ya, heç bir değerimiz yoktu ama şimdi çoluğun çocuğun yanında da olsun, eşimin yanında da olsun. Onun (eşinin) yokluğu (dışarıda çalışması), bir de güzel güzel her şeyi -eşim bunu biliyordu- benim her şeyi güzel yaptığımı, buraya da geldi, farkuna vardı. En güzel yerdeyim şimdi. Güveniynen, sevgisiynen her şeyiynen birbirimize... Ben ona saygı veririm, o da beni sevgi verir yürüyor. Şimdi belki gaynanaya, gayınbabaya şimdi değer vermiler, hiç umursamaylar bile. Kendi kendine gelir o. Zorluğunlan gelmeyir. Ben burdayım diyip oturir. Eskiden eyleydi". Geniş aile yaşantısında emektar ama kendini göstermeyen kadın çekirdek ailede üstlendiği sorumluluklar ve çalışmasıyla daha çok görünür olmakta ve değer görmektedir.

"Rahmetlik annem anlatırdı, derdi ki, hiç geri karşı verme, derdi. Ben annen değilim artık, o annen, o baban. İşte senin yuvan ora. Hakkımı helal etmem, derdi, o çocukların dedüklerini etmezsen, onların yüzü acıtırsan. Say, sev, derdi. Gidip geri gelme, babağın şapkasını yere eğme derdi. Baban işte. Öyle bi şey yoktu öncelerde, yani geri dönme. Şimdi yani şey karşılamyler". Bu öğütleri alarak evlenen kadınlar, kızlarını evlendirirken kızlarına ezilmeyecekleri bir evliliği öğütlerlemeye başlamıştır. Bununla birlikte saygılı olmayı ve kendilerine ve ailelerine kötü söz söyletmemeyi salık verirler: "Önce gaynanası ezmesin. Ha bi yerde dinlesin annesini, anneyi ayrı dutsun, eşini ayrı dutsun. Onu şeyderim. Ben her zaman için derim. Küfür ettirmeyin kendinize, vardığınız yerde. Saygınızı yapın, bağa küfür ettirmeyin diye onu söylerim". Eskinin deneyimleri kadınları, aile yönetiminde kızlarını ezmeyen, ezilmeyen stratejiler kullanmaya, kendini de ailesini de saydırmaya yöneltmektedir.

Bu günün kadınları, çocukluklarında babalarıyla konuşmaktan korkmuş, anneleriyle sınırlı ama daha sıcak iletişim kurmuştur. "Şimdi konuşurlar artık. Önceden biz oturmuşuk, bi misafir gelürdi. Babam bizi masaya oturtacak da misafirle, asla. Bu misafir yiyecek gidecek, kalursa sen yiyece. Babanın karşısına geçmiş de gonuşmuşsun. Bi su istedi 5 dakika sonra geldi, hemen gelmedi. Nerde?". Bu gün kızlar da erkekler de anne babalarıyla konuşabilmektedir. Özellikle annelerle konuşmalar çok daha özel paylaşımları da kapsayıcı olabilmektedir. "Der ki bazen, şu çocuk çıkma, konuşma teklifi etti. Herşeyini anlatır".

İlişkilerde yaşanan rahatlama eğitim alma konusunda da gözlenmektedir. "Okumuşluğum yok benim fazla, ben üçüncü sınıfa kadar okudum. Babam beni yollamadı ondan sonra. Mesela çok bilmedük şeylerim var çok. Kendi kendimi, çocuklarımin sebebine, gaste okurken, kitap okurken, bunlar bi şey derken ben kendimi geliştirdim". Kızlar "5'e gadar gidiyordü... Şimdi her yerde okutturular ki nasıl seviniler, çocukları da okul kazanınca.

Dünyalar gendinin olur”. Sivaslı ailelerin kız çocuklarının ilkokul sonrasını eğitime devam etmesi ailede büyük sevinç yaratmaktadır.

Bütçe sınırlı olduğunda da aileler okuyabilen çocuğu okutmaya yönelmişlerdir: “O zaman kızları çok yollamazlardı. Kız olanda mı okurmuş, deyirlerdi. Ama şimdi gız oğlan yok. Kim kazanırsa o mutlu”. Kızların okumasında il içiyle sınırlama da kalkmaktadır: “İl dışında okutuyular. Zaten biz hep Sivas’ta, dışarlarda hep okuyular. Ortaokulu, liseyi şeyde okuyular, Yok lise yok, liseyi Gürün’de okuyular. Diğer yerleri de gazanan gediir. Düzce’de de aynı. Mesela ben dualar ediyom, okusa da bi yerlere getse, ...’yı bi yerde görsem. Ne hayır verir bana, anlatırım, ... derim, elinde baston, derim evin olmuş, gelirim gapını çalarım. İki kilo bi şey alırım, zorlan getirürüm. Beğenir mi beğenmen mi diye hayalini gurarım. İstemem mi?”, “Benim kızım okir şu anda mesela ...’de. Ben para dedüğü gün hemen, yeme içme bulurum gine mesela. Oğlanlarımız okumadı, kızlarımız okuyor”, “ Benimki de okumadı.”. Kızlarının üniversite okuması annelerin hayallerini süslemekte ve onların eğitimine tam destek vermelerini sağlamaktadır. Eğitim, yaşam kalitesini arttırmanın bir aracı olarak değer görmektedir.

SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Bu çalışma sürecinde aynı şehirde yaşayan ama kültürleri birbirinden farklı her topluluktan kadınlar ve erkeklerle görüşülmüştür. Katılımcıların seçiminde söz konusu toplulukların yoğun olarak yaşadığı mahalle ve köylerde, kültürü tanıyan-bilen yaşlılar ve onların daha genç kuşağı çocukları ya da torunları veya komşuları ile görüşülmüştür. Bazen katılımcılara erkeklerin eşlik ettiği görülmüş, kültürün kadınlı erkekli sohbet ortamlarına müdahale etmemek amacıyla görüşmeye onların da katılımı sağlanmıştır.

Farklı kültürlerdeki bu kadınların birbirinden tamamen ayrılan yönleri de, şaşırtıcı derecede benzeşen ortak noktaları da görülmüştür.

Kadınların tamamı emek yoğun bir yaşamdan gelmiştir ve hala nispi azalmaya karşın bu yaşamın içindedir. Bu yaşamı sürdüren çoğunlukla “sorgulanmamış kadınlık ve erkeklik algısı”dır. Kadınların çoğunluğu bu algı ve beklentileri normalleştirmiş, kendilerini her ne kadar her şeyi yapabilecek güçte ve yetenekte algılasalar dahi erkeğin hizmetinde ve çoğunlukla arkasında görmüştür. Bu algı ailede yetişme sürecinde yine kadını ve yine çoğunlukla anne ve kayınvalide kadınlar ve babalar eliyle aynı algıya uygun rollere yönlendirmektedir. Evlenecek erkeğe hiç öğüt verilmezken, erkek hizmeti görülmek üzere kendi haline bırakılırken kadın iyi huylu olmak, işine sarılmak, eşine ve ailesine hizmet etmek, kendi ailesinin yüzünü kara çıkarmamak, çekip çöküp yerinde kalmak, sofradan aç kalkmak, gittiği evden ancak kefeniyle çıkmak gibi öğütler almaktadır. Kadına ilişkin ilk değer ölçülerinden biri bazı topluluklarda doğumda bile görülmektedir. Erkek çocuk doğduğunda alınan hediye kız çocuk doğduğunda alınandan erkekler lehine farklılaşmaktadır. Kadınlar eğitimde, işe girmede, evden çıkmada çoğu topluluklarda erkeğe göre kısıtlanarak yetişmektedir. Bazı topluluklarda kadının her hareketi ar-namusla ilişkili değerlendirilmektedir.

Kadınlar hangi topluluktan olursa olsun büyük bir iş yükü ve sorumlulukla uğraşmaktadır. Yoğun iş yüküyle ezilen kadının yetkilenme ve rahatlama dönemi çoğu toplulukta çocuklarını büyüttüğü, kaynana olduğu ya da evdeki büyüklerin olmadığı dönemlerdir. Bazı kadınlar kaynana olunca yetkiyi gelini ezmekte, bazıları da kendi ezilmişliğini hatırlayarak gelini kollamakta kullanmaktadırlar.

Kendi kaderlerini tayin edemediklerini gören, kadınlığını çoğunlukla çileli bir yaşantıdan geçerek kendilerini geri plana çekerek yaşamış kadınlar, bu kaderi değiştirme çabasını sergilemeye çalışmaktadırlar. Az çocuk doğurmak, çocuklarını okuyabildikleri kadar okutmak, evlenme baskısını kaldırmak, işe girmeleri için desteklemek gibi yollarla yeni bir “kadın olma hali” yazmaya çalışmaktadırlar. Onlar çoğunlukla kızlarının ve gelinlerinin kendini geliştirmesi, huzurlu olması için yollar açmaya, onlardan baskıyı azaltmaya çabalamaktadırlar.

Tüm toplulukların kadınlarının birleştiği bir nokta, eğitime verdikleri önemin artmasıdır. Her topluluktan insanlar çocuklarının eğitim almasını istemektedir. Bir diğer nokta ekonomik sorunların kadınları iş hayatına yöneltmesidir. Artık kadınlar ve erkekler, kadınların çalışma zorunluluğunu ekonomik sebepler nedeniyle büyük ölçüde kabul etmiş durumdadırlar. Bu durum kadının çalışmasına “ayıp” gözüyle bakmayı azaltmaktadır. Sigortalı işe girme, gelecek güvencesi arayışı ailedeki sorgulanmamış rol dağılımını en çok etkileyen unsurdur. Çekirdek aile yaşantısı ve kadının aile işi dışındaki işlerde çalışması, kadına geleneksel rolleri yüklemeye konusundaki baskıyı azaltmıştır ancak yine evdeki işler

kadının doğal rolleri gibi kadının görevi olarak algılanmayı sürdürmektedir. Erkeklerin evdeki işbölümüne katılımı sadece çekirdek ailelerde gözlenebilmektedir. Erkeğin evde çalışması en az toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğu topluluklarda bile çoğunlukla beklenmemekte ve kadınlar bu görevleri doğal kabul ederek üstlenmektedirler. Bu durumu değiştiren yalnızca bu günün genç neslidir.

Ancak dikkati çeken bir husus, kadınların çalışmasına gerekçe olarak hemen hemen bütün farklı topluluklarda ekonomik sebeplerin sunulmasıdır. Kadınlar çalışma isteklerini kendilerini tanıma, geliştirme, potansiyelini kullanma, çalışması durumunda daha nitelikli zaman geçirme, üretme heyecanı duyma gibi kişisel bağlamlarda çok az açıklamışlardır. Bunun sebebi bir ölçüde araştırmamızın sınırlıklarından kaynaklanabilir. Çünkü araştırmada Düzce’de yaşayan her topluluğu en iyi temsil eden yerleşimler muhtarlarla görüşülerek seçilmiştir. Bu yerleşimler şehrin mahallelerinden ziyade çoğunlukla şehir merkezine bağlı köyler olmuştur. Köylerde hayat şehir merkezleri kadar modern ve diğer topluluklarla kaynaşarak değil, kendi geleneksel değerleriyle daha çok iç içe sürmektedir. Çalışmanın şehirde yapılması daha farklı sonuçları ortaya koyabilir. Ancak şu söylenebilir ki ekonomik sıkıntılar kadının işe girmesine sebep olmuş, işe giren kadın kendini ve gücünü çok yönlü olarak keşfetmeye ve kendine saygıyı sağlamaya başlamıştır. Kendisini ilgilendiren kararlara katılım konusunda daha çok özgürleştiği alan eş seçme olmuştur. Bunu eğitim izlemektedir.

Kadınların eğitimden daha çok faydalanarak kendilerini çok yönlü geliştirmeleri, haklarının farkında olup girişimciliklerini sergilemeleri, ekonomik özgürlüklerini sağlayacak fırsatlarla donatılmaları konularında tedbirlerin alınmasının ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Kadınların kendi hayatlarıyla ilgili kararlarını almaları ve ilgi ve eğilimlerine göre işlerde çalışmaları, emeklerinin karşılığını almaları için kadınla erkeği fırsatları kullanmada eşitleyen stratejiler devlet desteğiyle ve kararlılıkla uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ceylan Çapar, M., ve Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227359>

Ecevit, Y. (2011). *Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın: İstihdam, Şiddet ve Siyaset*. <http://library.atilim.edu.tr/kurumsal/pdfs/110307ozet.pdf>.

Ersoy, E.(2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.

Gülçubuk, B., Şengül, H., Aluftekin, N., Kızılaslan, N. ve Kılıç, M. (2005). *Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk*, Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisliği VI.Teknik Kongresi, 1173-1197.

Gülçubuk, B. & Yasan, Z., (2009). *İşsizlik Yoksulluk ve Göç Kısılcacında Kırsal Alanda Kadın Emegi*, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildirisi, İzmir.

Görmüş, A. (2019). Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Cinsiyete Dayalı Yapısı ve Sosyal Politika Önerileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (3): 563 – 578.

Gültekin, L. (2011). *Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın: İstihdam, Şiddet ve Siyaset*. <http://library.atilim.edu.tr/kurumsal/pdfs/110307ozet.pdf>.

Hablemitoğlu, Ş. (1996). *Kırsal Ailede Kadının İş Modelleri ve Kararlara Katılımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

İlerisoy, M. (2023). Nitel bir araştırma yöntemi yorumlayıcı fenomenolojik analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 509-527 doi: 10.46928/iticusbe.1176444

ILO (2023). *New data shine light on gender gaps in the labour market*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_870519.pdf

ILO (2023b). *Çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_458655.pdf

Kutlar, İ., Turhanoğulları, Z. ve Kızılay, H. (2013). *Kırsal Alanda Kadınların İşgücüne ve Kararlara Katılımını Etkileyen Sosyo Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Burdur İli Örneği*. TEPGE Yayın No: 218.

Metin, A. (2011). Kimliğin toplumsal inşası ve geleneksel kadın kimliğinin aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(1): 74-92.

Moroğlu, N. (2013) *Kadının İnsan Hakları*. <http://www.tukd.org.tr/makaleler.asp>.

Mülayim, E. A. Ü.(1999). *Konya Bölgesinde Kırsal Alanda Tarımsal Üretimde Kadının Yeri ve Önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Soysal, M. (1998). *Köy Sosyolojisi*. Adana: Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No:211, Ders Kitapları Yayın No: A-66.

UNDP. (2002). *Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a Fragmented World*. <http://www.hdr.undp.org/en/content/humandevlopment-report-2002>, 21.12.2023.

Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2023), *Türkiye’de Kadın*. <https://www.aile.gov.tr/media/142379/tu-rkiye-de-kadin-temmuz-23.pdf> 21.12.2023.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (2002). *2001 Yılı Aile Raporu* İ.Çaylıoğlu, İ. (Ed.) Ankara.

The Global Gender Gap (2012). *The Global Gender Gap Report 2012*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).(2023) *İşgücü İstatistikleri, Eylül 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Eylul-2023-49388>, 21.12.2023.

WEF. (2022). *Global Gender Gap Report 2022. Benchmarking Gender Gaps: Findings from the Global Gender Gap Index*. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2022/in-full/> 17.12.2023.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2. Baskı. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ISBN: 978-625-367-605-6